

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

ІСТОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ

В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: до 200-річчя від дня народження Костянтина Ушинського (1823-1871)

3 березня 2023 р.
Київ

ЗБІРНИК ТЕЗ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

ІСТОРИЯ ТА ФІЛОСОФІЯ

В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: до 200-річчя від дня народження Костянтина Ушинського (1823-1871)

**3 березня 2023 р.
Київ**

ЗБІРНИК ТЕЗ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Всеукраїнська науково-практична конференція
проводиться відповідно до Постанови Верховної Ради України
від 17 грудня 2021 року № 1982-IX
«Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках»
та плану роботи Національної академії педагогічних наук України**

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
Протокол № 3 від 30 березня 2023 р.*

Редакційна колегія:

О. М. Топузов, доктор педагогічних наук, професор — голова ред. кол.;
С. О. Сисоєва, доктор педагогічних наук, професор — заст. голови ред. кол.;
Н. П. Дічек, доктор педагогічних наук, професор;
К. Ю. Ладоня, відповідальний редактор.

Історія та філософія освіти в незалежній Україні: до 200-річчя від дня народження Костянтина Ушинського (1823-1871) : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / ред. кол.: Топузов О.М., Сисоєва С.О., Дічек Н.П.; 3 березня 2023 р., м. Київ., Інститут педагогіки НАПН України. — [Електронне наукове видання]. — Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2023. — 250 с.

<https://doi.org/10.32405/978-966-644-585-2023-238>

ISBN 978-966-644-654-4

Збірник містить матеріали і тези виступів учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія та філософія освіти в Україні: до 200-річчя від дня народження Костянтина Ушинського (1823-1871)» (3 березня 2023 р., м. Київ).

У матеріалах відображено осмислення сучасними освітянами теоретичних надбань видатного українського педагога Костянтина Ушинського з упровадження філософсько-антропологічного підходу до розвитку освіти; думки і досвід сучасних дослідників щодо практичного використання його ідей і порад у підготовці майбутніх освітян, реалізації проекту «Нова українська школа».

*Матеріали подано в авторській редакції,
за достовірність фактів, цитат, посилань на джерела та вживання
назв документів, власних імен тощо відповідають автори публікацій.*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

- життєвий шлях і педагогічна діяльність Костянтина Дмитровича Ушинського;
- вплив К. Д. Ушинського на розвиток філософії освіти XIX ст.;
- К. Д. Ушинський і антропологічний підхід у вітчизняній педагогіці;
- роль К. Д. Ушинського у розвитку методики початкового навчання;
- сучасна педагогічна освіта в контексті ідей К. Д. Ушинського;
- Нова Українська школа і спадщина К. Д. Ушинського.

МЕТА КОНФЕРЕНЦІЇ:

вшанування пам'яті видатного сина українського народу, педагога-просвітника Костянтина Дмитровича Ушинського, окреслення шляхів використання його непромінальних ідей в роботі Нової Української школи.

Кремень В. Г. Вітальне слово.....	13

Пленарне засідання

Топузов О.М.

Чому актуальний К. Д. Ушинський?	16

Бех І.Д.

Костянтин Ушинський як основоположник наукової педагогіки виховання.....	19

Проніков О.К.

Костянтин Ушинський і Чернігівщина	23

Березівська Л.Д.

Костянтин Дмитрович Ушинський (1823/1824–1870/1871) в українській гуманітаристиці: вшанування, дискурс і нове прочитання.....	26

Ткачук Л.В.

Ідея успіху у навчанні в обґрунтуванні К. Д. Ушинського	30

Дічек Н.П.

Філософія освіти К. Д. Ушинського	33

Кочубей Т.Д.

Ідеї антропоцентризму у педагогічних поглядах	39
К. Д. Ушинського (1823 – 1870 рр.).....	39

Марчук С.С.

К. Д. Ушинський про фізичну працю як чинник здоров'я та щастя людини.....	43

Матвійчук О.Є., Меленець Л.І.

Костянтин Ушинський
у онлайн-проекті «Педагогічна мапа Києва» 46

Гоголь Н.В.

Реалізація ідеї культурологічного підходу
в науково-методичній спадщині педагогів
II пол. XIX ст. 50

Напрямок перший

**ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ
ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
К. Д. УШИНСЬКОГО**

Костенко О.В.

Християнізація поняття праці
як педагогічного інструменту та самоцілі
за К. Д. Ушинським 56

Лагута А.М.

Нові матеріали
до біографії К.Д. Ушинського 58

Міхно О.П.

Українські видання творів Костянтина Ушинського
у фондах Педагогічного музею України
та Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В.О. Сухомлинського 70

Янченко Т.В.

Участь родини Ушинських
у соціально-педагогічній підтримці дітей 73

Напрямок другий

ВПЛИВ К. Д. УШИНСЬКОГО НА РОЗВИТОК
ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ХІХ СТ.**Гай В. Р.**

Народність як фундамент виховання підростаючого покоління у спадщині К. Ушинського	78

Захарін С.В.

Національне виховання у контексті ідей К. Д. Ушинського	81

Кравченко О.О.

Природовідповідність у навчанні і вихованні: педагогічні ідеї українських педагогів	84

Ткачук М.М.

Ціннісні імперативи педагогічної спадщини К. Д. Ушинського	88

Напрямок третій

К. Д. УШИНСЬКИЙ І АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ**Антонець Н. Б.**

Костянтин Ушинський: до витоків історіографії	94

Біліченко П. Г.

Актуальні питання трудового виховання у творчості К. Ушинського	96

Ваховський Л.Ц.

Педагогічна антропологія К. Ушинського як основа наукової педагогіки	100

Загородня А.А.

К. Д. Ушинський як засновник педагогічної антропології	103

Іванова С. Л.

Антропологізм К. Ушинського як основа для діалогу між представниками різних поколінь в новій українській школі	106

Кірдан О.Л.

Управління університетом у контексті осмислення творчої спадщини К. Ушинського	110

Ковальчук І. Л.

Педагогічно-антропологічний підхід К. Ушинського до розгляду сутності природи людини	113

Коляда Н. М.

К. Д. Ушинський про діяльність недільних шкіл	116

Максименко В. Д.

Значущість рідної мови в педагогічних поглядах К. Д. Ушинського	120

Ткаченко Л.І.

Духовність особистості як максима педагогічних поглядів К. Д. Ушинського	124

Напря́м червертий

РОЛЬ К. Д. УШИНСЬКОГО У РОЗВИТКУ
МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ**Барбашова І.А.**

методичні рекомендації К. Д. Ушинського
щодо сенсорного розвитку учнів початкової школи 132

Ломака О.С., Дячук П.В.

К.Д.Ушинський про методику навчання
молодших школярів 134

Стребна О.В.

Педагогічні інтенції у творах для дітей К. Д. Ушинського 137

Сухомлинська Л. В.

Константин Ушинський
як автор і укладач казок та оповідань про тварин 141

Черпак Ю.В.

Ідеї Костянтина Ушинського про виховання
та тілесний розвиток дітей і молоді 143

Напря́м п'ятий

РОЛЬ К. Д. УШИНСЬКОГО У РОЗВИТКУ
МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ**Алексєєва С.В.**

Індивідуалізація навчання як новація сучасної освіти:
ідеї та погляди К. Д. Ушинського 148

Басараб Н.Я., Завгородня Т.К.

Проблеми підготовки народного вчителя
у поглядах К.Д. Ушинського 151

Болгар О. М.

Вплив педагогічної спадщини К. Ушинського
на формування професійного іміджу педагога 155

Бондар Ю.В.

Професійна підготовка вчителя початкової школи
в контексті ідей К. Ушинського 158

Венгловська О.А.

Ідеї К. Д. Ушинського про підготовку вчителя
в контексті розбудови нової української школи..... 161

Гальонка О.А., Ланько Н.О.

Використання педагогічної спадщини К. Д. Ушинського
в практичній діяльності освітян..... 165

Гусакова О.О.

К. Д. Ушинський і проблеми педагогічної фасилітації..... 168

Івченко Т.В.

К. Ушинський про особистісні якості
майбутнього вчителя..... 172

Кірдан С.О.

Психологічні аспекти виховання
у творчій спадщині К. Д. Ушинського..... 175

Киричок І. І.

Підготовка вчителя в контексті ідей К. Ушинського 177

Кудла М. В.

Внесок К. Д. Ушинського в розвиток управління
початковою школою в Україні..... 180

Куліш Т.І.

К. Д. Ушинський про психологічну
підготовку вчителя 184

Назаренко Т. Г.

Елементи виховної роботи на уроках географії
в контексті ідей К. Д. Ушинського 188

Наровлянський О. Д.

Ідеї К. Ушинського про упровадження
екскурсій і краєзнавства в школі та Нова українська школа 191

Наровлянська М.Д.

Упровадження ідей К. Д. Ушинського про педагогічну освіту
у сучасну систему підготовки педагогів позашкільля 194

Нечерда В. Б.

Формування успішної особистості
сучасного учня крізь призму
педагогічної спадщини К. Ушинського..... 198

Полянська А.В.

Використання педагогічних ідей К. Д. Ушинського
в сучасній шкільній освіті..... 201

Салагуб Л. І.

Сучасні педагогічні наративи:
«меседжі» сьогодення та наскрізна імплементація
ідей К. Д. Ушинського в освітній процес
(авторські освітньо-творчі роздуми) 204

Смоліна С.В.

Постать учителя-науковця в трудах К. Д. Ушинського..... 208

Слижук О. А.

Модернізація змісту літературної освіти
в 5-6 класах НУШ в контексті ідей К. Д. Ушинського 212

Філоненко О.С.

Погляди К.Д. Ушинського на організацію практики
в системі підготовки майбутнього вчителя..... 214

Шевченко С. М.

Освітні погляди К. Д. Ушинського на професійну підготовку вчителя.....	217

Напрямок шостий**НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА
І СПАДЩИНА К.Д.УШИНЬСЬКОГО****Бужин О. В.**

Ідеї трудового виховання К. Д. Ушинського в контексті концепції Нової української школи.....	222

Головко М. В.

Генеза моделей базової фізичної освіти в українській методиці навчання фізики.....	225

Гузь О. П.

Порівняльний аналіз концепції Нової української школи та педагогічних ідей К. Д. Ушинського.....	228

Іщенко І. В.

Ідеї К. Д. Ушинського в контексті реформування початкової освіти.....	232

Ткачишин Н. В., Копчук-Кашецька М. С.

Сучасний розвиток НУШ в контексті ідей К. Ушинського.....	236

Лук'янчук Г. Я.

Тяглість та перспективність виховних ідей К. Ушинського в освітньому процесі НУШ.....	239

Ніколаєнко Я. М.

Створення сучасного освітнього середовища: погляд крізь призму ідей К. Д. Ушинського.....	241

Русенюк С. Р.

Науково-художні твори К. Д. Ушинського
як засіб формування пізнавальної компетентності
молодших школярів на уроках літературного читання..... 244

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Василь Кремень

*доктор філософських наук,
професор, академік НАН України і НАПН України,
президент НАПН України*

Шановні колеги!

Широ вітаю вас з проведенням конференції, присвяченої великому педагогу..., Костянтину Дмитровичу Ушинському, 200-річчю з дня його народження!

Важко знайти особистість, яка б зіграла настільки велику роль у розвитку педагогічної теорії і педагогічної практики на теренах України, та й на теренах тодішньої імперії Росії.

Костянтин Дмитрович — наш земляк. Дитинство його пройшло у с. Богданівка, біля Шостки. Він одружився з подругою свого дитинства зі славного роду Дорошенків. Він усе життя присвятив педагогічній діяльності, в усякому разі, що стосується наукового і науково-методичного її забезпечення.

Погляди Костянтина Дмитровича надзвичайно актуальними були для того часу, актуальні й до нині. Скажімо, його переконання щодо важливості мовної підготовки, про необхідність навчання рідною мовою. Це прямо перекликається з реальністю нинішнього часу в Україні. Ми бачимо саме зараз, що недостатність уваги свого часу до рідної мови, а то й переключення з рідної української на російську, не сприяло формуванню української нації, згуртованості української нації. Лише з незалежністю відбулися суттєві зміни. І зраз, коли російський агресор намагається поставити на коліна Україну, саме в цей час здійснюється подальше гуртування українства, і українська мова стає все більш популярною. Все більш людей нею опановують, знають, цінують і шанують

Можна назвати безліч інших ідей Костянтина Ушинського, пов'язаних із освітою. Це надзвичайна увага, яку приділяв Костянтин Дмитрович природничо-науковій підготовці учнів. Він розумів, що саме предмети з точних наук слугують розвиткові

дитини, готують до більш ефективної професійної діяльності в дорослому віці.

Нині часто можна почути дискусію щодо того, чий педагог Костянтин Ушинський — український чи російський педагог. Розповім такий випадок з власного життя. Як відомо, в нашій Національній академії педагогічних наук України є нагорода — медаль «Ушинський К. Д.». Коли були ще добрі стосунки з РФ, нагородили ми, і я вручив цю медаль тодішньому президенту РАО, російському вченому, академіку Нікандрову Миколі Дмитровичу. Він здивувався і прийняв нагороду зі словами: «А что ж это российского педагога у вас медаль?» Я не став загострювати відносини і сказав наступне: «Як мінімум, це і український і російський педагог. Він виріс в Україні. Навчався у Новгород-Сіверській гімназії і дуже високо цінував її підготовку. Потім навчався у Росії, жив там. Але його постійно тягнуло в Україну. Сам К. Д. Ушинський неодноразово свідчив, що він українець. Пішов з життя в Одесі й заповідав, щоб поховали його у Києві. І останню його волю було виконано. Могила його у Видубецькому монастирі в Києві».

І туди ми несемо квіти, шануючи великого педагога, великого українського просвітителя. Але сам Костянтин Ушинський є світовим педагогом за своїм значенням і у своїх масштабах.

Думаю, що конференція й інші заходи, що відбуватимуться в Україні у зв'язку із 200-річчям великого педагога, актуалізують його погляди, привернуть увагу до його творчості і ще раз продемонструють, що це українець, наш великий земляк.

Я переконаний, що ми не повинні віддавати нікому Костянтина Ушинського, як й інших прогресивних діячів. Україна як нація має спиратися на все те краще у духовному житті, у науці, філософії, освіті, що було в її історії. Костянтин Ушинський — один з таких діячів українства.

Ще раз вітаю усіх вас. Зичу успішної роботи!
Дякую!

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ЧОМУ АКТУАЛЬНИЙ К. Д. УШИНСЬКИЙ?

Топузов О.М.,

*доктор педагогічних наук, професор,
директор Інституту педагогіки НАПН України,
ORCID ID0000-0001-7690-1663*

Нині ми живемо в благословенний час повернення в національний культурний обіг імен великих українців, які з причин тривалого бездержавного існування нації звеличували своїм розумом і здобутками інші держави, і близькі, і далекі. Як делікатно висловився академік Іван Дзюба, їх було «привласнено іншими культурами», а тому «їх конче потрібно повернути Україні». До таких українців належить і великий педагог Костянтин Дмитрович Ушинський.

Він увійшов в історію освіти як засновник педагогічної науки, як розробник цілісної системи навчання і виховання дітей, як творець видатних педагогічних творів, які базував на прогресивних ідеях дитиноцентризму, природовідповідності, міжкультурного діалогу. К. Ушинський за походженням і думками — українець, про це свідчать його власні слова з листа до колеги, педагога Л. Модзалевського, і по праву є національною гордістю України, яскравим представником нашої культурно-освітньої історії.

Сьогоднішня конференція проводиться насамперед з метою вшанувати 200-річний ювілей від дня народження Костянтина Дмитровича Ушинського.

Сучасні освітяни, як вдячні спадкоємці педагога, будуть згадувати про його виховні й дидактичні ідеї, що завдяки своїй глибині і виваженості не згубилися в минулому, а стали підґрунтям сучасних теорій.

Учасники конференції з позицій Нової української школи розглядатимуть розвиток і трансформації обґрунтованого Ушинським антропологічного підходу до проблем освіти, навчання і виховання дітей, розкритого Костянтином Дмитровичем у славнозвісному творі «Людина як предмет виховання» ще в 1860-х роках. У той, згаданий нами час, Ушинський переконливо показав, що педагогі-

ка скрізь в світі знаходилася у «періоді свого дитинства», тобто на початку свого розвитку як науки. Тому він прагнув сформулювати її теоретичні засади на основі використання досягнень таких наук про людину, як філософія, психологія, історія, анатомія, фізіологія. До речі, саме із викладу матеріалу з фізіології він розпочав свій видатний твір «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології».

Наразі такий підхід визначили б як міждисциплінарність. Теоретичні засади педагогіки вчений також виробляв з використанням кращого досвіду європейських навчальних закладів, які він особисто відвідав протягом тривалих закордонних відряджень й описав у статтях, чим започаткував порівняльно-педагогічні підхід до розбудови педагогіки як науки. Суцільне новаторство!

Хоча К. Ушинський обстоював розгляд педагогіки як науки, він водночас наголошував, що будь-яка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є мистецтвом, а педагогіка як наука — найвище мистецтво, бо задовольняє найбільшу з потреб людини і людства загалом — прагнення до вдосконалення.

Бунтар і новатор за природою і покликанням, він залишив нам у спадок педагогічні міркування, які можна характеризувати як проривні і разом з тим прогностичні, що й забезпечило їм таку тривалу актуальність. Маємо на увазі насамперед розкриття ним

- дидактичних принципів добору змісту освіти, підпорядкування його особливостям дитячого віку,
- засад організації вчителем пізнавальної діяльності учнів, формування працелюбства, інтересу до наук і фізичної праці, пробудження в дітей активності і самостійності. Згадаємо його крилатий вислів: «Учень — це не посудина, яку потрібно наповнити, а факел, який треба запалити» (К. Ушинський), а також ствердження принципу єдності навчання і виховання.

У часи К. Ушинського предметне навчання в школі лише набирало сили, тому узаasadнення ним необхідності ґрунтовно вивчати національну мову, національну географію, національну історію та літературу теж було новаторським і відповідало пропагованій педагогом ідеї народності. Народність він тлумачив як визнання творчої сили народу в історичному процесі, а отже виступав за розвиток ініціатив громадськості в організації освітньої справи. Чи

не суголосно це положенням, розробленим МОН України в 2014 р., а згодом зазначеним в НУШ щодо практичного включення батьків в освітній процес шкіл (виникнення незалежного батьківського руху). Ця подія загальнодержавного виміру засвідчила необхідність мобілізації громадянського суспільства для досягнення істотних змін у житті країни.

Великої ваги К. Ушинський надавав питанням рідної мови, доводив принципову важливість початкового навчання дітей саме материнською мовою, яка є найкращим виразником духовної культури народу. Зацитуємо лише один вислів Ушинського зі статті «Рідне слово»: «Мова — найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що зв'язує віджилі, живущі і майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле... Відберіть у народу все — і він усе може повернути; але відберіть мову — і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови — ніколи; вимерла мова в устах народу — вимер і народ».

Ці слова великого педагога в теперішню годину важких випробувань має завчити кожен українець, якщо хоче щоб «усе була Україна».

Гортаючи сторінки творів К. Ушинського, доходиш висновку, що сьогодні нам важливо знати твори Костянтина Дмитровича! Вони нам необхідні, як свіже повітря, в добу національного відродження, утвердження національної самосвідомості.

Отже, окрім меморіальної мети наша конференція прагне збудити в учасників і тих, хто долучився до заходу або переглядатиме його матеріали у Facebook чи на сайтах Інституту педагогіки та НАПН України, почуття гордості за талановитого українського педагога, гідного сина нашого народу. І водночас спонукати всіх до роздумів над тим, що лише власна державність забезпечує народові самоствердження в історії, продовження національних традицій та інтелектуальну вагомість у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К. Д. (1952). Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. У: Ушинський К.Д. Твори в 6 т. Т. 4 / Відп. за укр. вид. Г.С. Костюк, С.Х. Чавдаров. Київ. Рад. Школа. С. 28–451.
2. Ушинський К.Д. Рідне слово (стаття) <https://studfile.net/preview/3835814/>

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИК НАУКОВОЇ ПЕДАГОГІКИ ВИХОВАННЯ

Бех І.Д.,

*доктор психологічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,*

директор Інституту проблем виховання НАПН України

ORCID ID0000-0002-4763-1673

Костянтин Ушинський — видатний педагог-теоретик. Його творчість вийшла далеко за межі часу і простору, у якому він жив, оскільки ним були відкриті нові, магістральні шляхи розвитку педагогіки. Він підняв її на ступінь науки як більш-менш завершеної системи. Це дається лише високообдарованим особистостям. Його гуманістичні погляди безпосередньо відбилися на проблемі виховання зростаючої особистості.

Справжнім методологічним проривом К. Ушинського стало розмежування виховної діяльності від досить невизначеного поняття розумового виховання, що включало в себе й власне процес спрямованого навчання. Це дало можливість більш психологічно глибоко поглянути на учня як зростаючу особистість. Саме на особистість, як носія моралі. Звідси подальше прямування до людських цінностей як вищих духовних імперативів. Тому й шкільну діяльність він розглядав у трьох основних елементах: адміністративному, навчальному і виховному. Вони виступали як рівноцінні по своїй перетворювальній потужності, це по-перше. А по-друге, між ними мусить існувати взаємозв'язок, як «найрізноманітніша комбінація між собою».

Отже, ми маємо ідею цілісності, причому цілісності динамічної. Тому й не випадково, що К. Ушинський, не будучи діалектиком-філософом, був потужним практичним діалектиком, на що не звернули уваги аналізатори-оцінювачі його творчості, які інколи прямолінійно накладали марксистські ідеологи на його творчий доробок як застиглий. Звичайно, що такий підхід не виправдав себе, оскільки творче розмаїття вченого-педагога виходило далеко за рамки філософських постулатів, інколи кардинально суперечило їм.

З огляду на вищесказане, К. Ушинський особливо підкреслював, що на практиці питання про комбінацію, яка є, на його думку, одним із найважливіших питань у справі громадянського виховання.

Ми вичленяємо як провідні навчальний і виховний елементи, які в подальшому розгорнулися в ідею виховуючого навчання у навчання, якщо хочете, вчинкове за своїм сенсом. Далі вчений зауважує, що теорія ж ніколи не звертала на цю цілісність особливої уваги, хоча від неї більш за все залежить виховна сила школи, без якої вона більше нагадує декорації. Тож це є істотною прогалиною у громадянському вихованні.

З останнім педагог пов'язував ідеал школи як виховної установи. Це констатувалось як її довершеність, яку мусить досягти кожна школа. Пришвидшувачем цього процесу й має виступити педагог, який психологічно вміло має поєднувати виховні й навчальні обов'язки.

Отже, ми маємо пріоритет педагога як вихователя. Якщо такий вихователь як за освітою, так і за характером своїм відповідає високому покликанню педагога, то суспільний успіх йому гарантується. І що важливо — він є взірцем для вихованців, авторитет якого незаперечний і цим самим знімаються істотні конфлікти, які супроводжували нерідко тогочасний виховний процес. І не тільки тогочасний, сказали б ми нині.

Основним інструментом педагога як вихователя виступає доцільно організований виховний вплив, який характеризується виховною силою. Вона ж має бути надзвичайно великою. Таку планку ставив перед педагогами великий вчений. Він ратував, щоб за всіх інших обставин цей вплив був прямим, а не опосередкованим. Хоча й останній не виключається, адже ще й діє соціальна ситуація, яка теж соціалізує вихованця. Усе ж зв'язок виховна сила впливу — характер особистості це є педагогічною аксіомою. Такий зв'язок досить тривалий у часі; його виховні сліди залишаються в душі до глибокої старості.

Зауважимо, що підґрунтям для такого тлумачення виховного інструменту для К. Ушинського виступив процес виховання в єзуїтських школах, які були досить продуктивними у розвивальному плані в епоху середньовіччя. Хоча К. Ушинський і заперечував їхню цілковиту закритість й утверджував, як ми б тепер сказали, широкий виховний простір, у якому має формуватись моральна свідомість зростаючої особистості.

Вводячи у виховний процес категорію сили (звичайно психологічної), К. Ушинський зазначав, що ця сила завжди невідзначена: вона однаково проступає і хибним, і істинним шляхом, але без неї неможливо обійтися. Хоч би які були чисті й високі цілі виховання, воно повинно мати силу, щоб досягти цих цілей; а якщо мета його буде чиста і висока, то й засоби до досягнення цілей матимуть той же характер. Носієм таких засобів, звичайно, має бути вихователь і на ньому все повинно ґрунтуватися, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості. Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості. Тільки характером можна формувати характер. Причини такого морального перетворення приховані глибоко в природі людини.

Тепер, на скільки це можливо, розкриємо творчу лабораторію К. Ушинського при створенні наукової педагогіки виховання. По-перше, для глибшої концептуалізації процесу виховання він ввів (вже вищезгадану) категорію «виховна діяльність». Відтак утверджуються поняття: виховна мета і виховний результат, засоби виховання, які неодмінно слід враховувати. Всі ці структурні компоненти виховної діяльності набули загального місця у сучасній виховній теорії і практиці.

Однак нині часто недооцінюється роль глибокого пізнання вихованця, з яким ми мусимо мати справу. Це, за висловом К. Ушинського, матеріал, який поєднаний з виховною метою.

По-друге, виховну діяльність він кваліфікує як соціокультурний феномен, якого в природі не існує. Звідси відмежування від нижчих форм передачі досвіду (і в тваринному і людському світі).

По-третє, виховна діяльність спрямована виключно на розвиток свідомості людини, а це рівнозначно вихованню її духовності. Далі К. Ушинський ще більше наголошує, що виховна діяльність передбачає моральний і розумовий розвиток людини, а не пристосування до існуючих соціальних норм, вимог і приписів.

Ці цілі можна досягти, коли ми будемо створювати наукову педагогіку виховання як сукупність педагогічних правил виховної діяльності; так стверджував К. Ушинський. На даний час фонд таких правил доволі збіднений. Тому ми поставили

перед собою завдання заповнити цю теоретичну прогалину. Нині експериментально перевіряється концепція правиловідповідного виховання. На нашу думку, саме у правилі як науково-педагогічному конструкті сконцентроване певне знання про особливості соціального функціонування або умови, засоби, закономірності психічного розвитку дитини, і відповідно воно виступає концептуальною основою побудови, зокрема, системи ефективних виховних впливів. Тому саме з рівнем правило відповідного виховного процесу доцільно пов'язувати його технологізацію. На втілення такої ідеї в життя й спрямовані наведені виховні правила.

1. Єдність сприятливої ситуації особистісного функціонування вихованця і ситуації його духовно-морального самовираження.
2. Особистісно-почуттєва форма представлення вихованцеві духовно-моральних цінностей.
3. Формування у вихованця образу майбутніх життєвих проблем як запобігання стану розгубленості.
4. Формування у вихованця морально-здорового способу мислення.
5. Врахування педагогом нерівномірності психологічного впливу виховних методів.
6. Використання комунікативно-перцептивних каталізаторів виховного процесу.
7. Оцінювання вихованцем власних дій за ступенем внеску в добробут іншого.
8. Використання морально-перетворювальної сили образів у виховному процесі.
9. Проектування позитивної метафоричної системи.
10. Подолання опору вихованця власному духовно-моральному вдосконаленню.

Використання виховних ідей К. Ушинського у поєднанні з сучасними виховними інноваціями видається досить перспективним засобом у подальшому розвитку сучасної педагогіки виховання.

ЛІТЕРАТУРА

3. Ушинський К.Д. Вибрані твори: В 2-х т. Т. 1.— К., Рад. школа, 1983.— 488 с.

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ

I ЧЕРНІГІВЩИНА

Проніков О.К.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,
психології та методики фізичного виховання,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-5329-635X>*

Одним з корифеїв світової педагогічної думки та основоположників вітчизняної педагогічної науки і народної школи є Костянтин Ушинської. Формування педагогічних поглядів, які за масштабністю і глибиною висвітлення не мали рівних, творче натхнення видатний вчений отримував на мальовничій рідній Чернігівщині. Його наукова спадщина назавжди увійшла в золоту скарбницю світової педагогічної культури, є національною гордістю українського народу [4, с. 179–193].

Місцем народження Костянтина Ушинського згадується село Богданка Глухівського повіту, або місто Новгород-Сіверський Чернігівської губернії [1], датою — 19 лютого (2 березня) 1823 року [2, с. 284]. Труднощі з встановленням точного місця й року народження Костянтина Ушинського пов'язані з тим, що запису в метричній книзі не було зроблено, а його батько постійно змінював місце служби, через що метричне свідоцтво Костянтин отримав лише в 1833 році [2, с. 286].

Дитячі й юнацькі роки Костянтин Ушинський провів в Україні, на Чернігівщині у маєтку батька, в урочищі Покровидина, на мальовничому березі річки Десна, поблизу міста Новгород-Сіверський. Україна увійшла в розум, плоть, душу та серце майбутнього педагога із сім'ї, природи, від сусідів, однолітків, з якими пройшли його роки дитинства. Також великий вплив на формування світогляду та педагогічних ідей Костянтина Ушинського відіграла українська народна педагогіка, українська мова, яку майбутній вчений і педагог добре знав, щиро любив й охоче спілкувався.

У цьому першорядну роль відіграла його мати, Любов Степанівна Ушинська, яка походила з українського шляхетського роду Капністів, що були греками за походженням [1, с. 43]. Вона виховала Костянтина, навчала його грамоти та прищепила йому інтерес до читання. Окрім того, вона навчала його вдома за програмою перших двох класів гімназії, ввела його у світ українства, пробудила в нього допитливість, інтерес до читання, прищепила любов до України. Вона померла, коли хлопцеві було 11 років. Про неї він зберіг на все життя найтепліші спогади [1, с. 44].

Міцний фундамент знань і шанобливе ставлення до освіти й науки дало Костянтину Ушинському навчання в Новгород-Сіверській гімназії, яка була першою на території Лівобережної України. Особливий вплив на молодого гімназиста мав директор гімназії професор Фітимківський, відомий вчений та один із засновників Харківського університету.

У 1840 р. Костянтин Ушинський вступив до Московського університету на юридичний факультет. Але щоліта, під час студентських канікул, залюбки приїжджав оздоровлюватися додому, до родини, в Україну. Товариш по університету Юлій Рехневський так характеризує 17-річного студента Костянтина Ушинського: «Уже під час вступних екзаменів і перших лекцій в університеті ми всі звернули увагу на Ушинського, який був тоді вельми молодою людиною, майже хлопчиком, з чорними виразними очима, з розумним і надзвичайно симпатичним лицем, жива і жвава мова якого, з ледь помітним малоросійським акцентом, оригінальні й різкі судження з приводу університетських лекцій, тогочасних літературних і театральних явищ і всього того, що цікавило наш університетський світ, мимоволі збуджували загальне співчуття, яке викликає видка непересічна молода людина. У навчальному закладі майбутній український вчений захоплювався лекціями історика, професора Тимофія Грановського, та професора-юриста Петра Редкіна. Вже тоді у майбутнього вчителя було погане здоров'я. Міське життя на нього погано впливало. Під кінець кожного навчального року він приїжджав додому блідий та худий. У селі студент менше працював, писав вірші, багато гуляв, ловив рибу і приїздив у вересні до Москви рум'яним, повним і цілком здоровим» [2, с. 287].

У роки навчання на юридичному факультеті Московського університету, який Костянтин Ушинський закінчив з відмінними

знаннями через чотири роки у 20-річному віці, на літні канікули він приїжджав у рідний Новгород-Сіверський. Разом зі своїми друзями він мандрував з Москви до Брянська, там купляли човна та спускалися по Десні до Новгород-Сіверського [3].

Окрім того, Костянтин Ушинський давав приватні уроки, оскільки на той час батько збіднів і не міг надсилати йому грошей. Юнак багато читав, вивчав філософію, захоплювався літературою, мистецтвом, прагнув бути у курсі політичних подій у Російській імперії та за кордоном. По завершенні навчання з відзнакою Костянтин Ушинський залишився в університеті для підготовки магістерського екзамену. Вже 1844 року постановою Ради університету Костянтину Ушинському було присуджено ступінь кандидата юриспруденції [3].

Якраз у часи навчання у московському вищі Костянтин Ушинський вирішив присвятити своє життя педагогіці. Великий вплив на формування його педагогічних поглядів мали лекції та особисте знайомство й спілкування з Петром Редкіним, земляком з Чернігівщини, випускником Ніжинської гімназії вищих наук князя Олександра Безбородка.

У своїх щоденниках студент Костянтин Ушинський писав: «Готувати уми! Розсівати ідеї! Ось наше призначення. Ми живемо не в ті роки, щоб могли діяти самі. Відкинемо егоїзм, будемо трудитися для потомства... Зробити якнайбільше користі моїй батьківщині — ось єдина мета мого життя і до неї якраз я повинен спрямувати всі свої здібності» [1, с. 234].

Видатний педагог належить до плеяди славетних українських педагогів, не зважаючи на те, що праці Костянтина Ушинського написані російською мовою, адже українська була під суворою царською забороною. Аналіз наукових праць та спогадів Костянтина Ушинського дозволяє стверджувати, що він завжди був кровно і духовно зв'язаний з Україною. По суті він мав таку ж тернисту особисту долю, як і наш народ, зазнаючи наруг і свавілля з боку царських сатрапів. В умовах чорної реакції, що панувала тоді в Росії, його педагогічна діяльність стала справжнім громадянським подвигом в ім'я волі України й всіх уярмлених народів колишньої російської імперії.

В зимку, у лютому 1870 року, вчений одержав у Чернігові закордонний паспорт і поїхав на лікування в Італію. Дорогою, у Відні, він захворів і змушений повернутися до Криму й провести там

літо. У вересні цього ж року Костянтин Ушинський повертається на Чернігівщину до сім'ї на хутір Богданку [1, с. 367].

Поховано видатного українського педагога Костянтина Ушинського було у святому місці, некрополі Видубицького чоловічого монастиря під старезним каштаном. На могилі було встановлено мармурову плиту, з епітафією видатного українського поета-академіка, педагога та громадського діяча Павла Тичини: «Він жадав народу волі, Працював для Батьківщини, Душу розумів дитини, Школу добував з безодні, Став безсмертним він сьогодні».

ЛІТЕРАТУРА

1. Шендеровський В.А. «Ні, я українець!» — Костянтин Ушинський. Нехай не гасне світ науки. Книга перша. Київ: ВД «Простір», 2009. 416.
2. Сухомлинська О.В. Ушинський Костянтин Дмитрович. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. Кн. 2. XX століття / за ред. О.В. Сухомлинської. Київ. Либідь, 2005. С. 284–292.
3. Ушинский, Константин Дмитриевич. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп. т.). СПб., 1890–1907.
4. Проніков О.К. «Історія педагогіки». Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ денної, заочної та дистанційної форм навчання. Київ, Слово. Київ, 2015. 434 С.

КОСТЯНТИН ДМИТРОВИЧ УШИНСЬКИЙ (1823/1824–1870/1871)

В УКРАЇНСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ: ВШАНУВАННЯ, ДИСКУРС І НОВЕ ПРОЧИТАННЯ

Березівська Л.Д.,

*доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, директор
ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського
ORCID ID: 0000-0002-5068-5234*

Відзначення річниць ювілеїв видатних осіб є важливим складником державної політики національної пам'яті, що сприяє консолідації українського суспільства, особливо нині, під час російсько-української війни. До таких знакових для України особистостей належить Костянтин Дмитрович Ушинський (18.02

або 19.02 (02.03 або 03.03).1823 (за іншими даними — 1824)) — видатний педагог, засновник наукової педагогіки й народної школи, автор праць із теорії та історії педагогіки, підручників для початкового навчання. Як відомо, педагогічній діяльності Костянтин Дмитрович присвятив 15 років, з них практичній — 7, теоретичній — 8. Він прийшов у педагогіку як уже сформований соціальний мислитель, учений-енциклопедист, громадський діяч. І саме завдяки цьому він змінив педагогічне середовище [1]. **Розмірковуючи над науковими здобутками К. Ушинського, назвемо лише найголовніші з них:** уперше поєднав у педагогіці досягнення різних наук, здійснивши педагогічний синтез знань про людину; обґрунтував ідею народності виховання; розробив основи початкового навчання; визначив підходи до формування змісту загальної освіти; накреслив широку програму освітніх реформ [2] тощо.

Доробок ученого посів вагоме місце у вітчизняному та світовому освітньо-науковому просторі. Праці К. Ушинського до 1917 р. неодноразово перевидавали. За радянських часів найбільш повними зібранням українською мовою став шеститомник (крім Т. 3 російською мовою) (1952–1955), виданий понад 70 років тому. Його твори або уривки з них неодмінно входять до хрестоматій з історії педагогіки. Оповідання і казки перекладено різними мовами світу. Проте, як повідомляють дослідники, багато його творів утрачено або вони стали частиною приватних колекцій, а з виданих за радянських часів вилучено деякі фрагменти, особливо ті, де йдеться про місце і значення релігійного виховання дітей та молоді. А видавали, цитували й пропагували ідеї, які відповідали радянським принципам виховання.

Інформацію про К. Ушинського представлено у зарубіжній гуманітаристиці, про що свідчать електронні ресурси: Універсальної литовської енциклопедії (<https://tinyurl.com/yc4fz9f7>), Литовської універсальної системи музеїв (<https://tinyurl.com/2zzsy78t>), Німецької національної бібліотеки (<https://tinyurl.com/49vsv3we>), Національної бібліотеки Ізраїлю (<https://tinyurl.com/2kkh6wse>), Національної бібліотеки Чеської республіки (<https://tinyurl.com/2tx9ut64>), Королівської бібліотеки Швеції (<https://tinyurl.com/5xh2fxph>) та ін. На жаль, у цих ресурсах К. Ушинський згадується як російський педагог, у найкращому випадку як російський педагог українського походження.

Українська гуманітаристика завжди вважала К. Ушинського насамперед українським педагогом, а його доробок — надбанням вітчизняної педагогічної думки. Однак протягом багатьох років тривають дискусії щодо належності вченого до українського освітньо-наукового простору. Це пов'язано з невизначеністю дати та місця його народження (с. Богданка на Новгород-Сіверщині в Чернігівській губернії чи м. Тула в рф). Українські дослідники переконливо доводять факт народження педагога саме на українських землях.

К. Ушинський писав свої праці лише російською мовою. Проте він увіходить до когорти педагогів України, з якою був кровно й духовно поєднаний із раннього дитинства — від матері Л. Гусак-Капніст (походила з відомої української родини), яка опікувалася його початковою освітою та вихованням, і до закінчення Новгород-Сіверської гімназії (1840), де здобув середню освіту. Незважаючи на те, що подальший професійний шлях Костянтина Дмитровича був пов'язаний із росією, Швейцарією, майже половину свого життя вчений прожив в Україні, добре знав українську мову та її діалектичні форми, добивався відкриття українських шкіл. У своїх приватних листах називав Київ своєю Батьківщиною і заповідав нащадкам поховати його на схилах Дніпра у Видубицькому монастирі, і вони виконали бажання батька [3].

В Україні гідно вшановують пам'ять видатного педагога: його ім'я присвоєно закладам освіти, на його честь названо вулиці та сквери. Медаллю Національної академії педагогічних наук України «Ушинський К. Д.» відзначають педагогічних, наукових, науково-педагогічних працівників. До 185-річчя від дня народження К. Ушинського науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготували біобібліографічний покажчик (2010), який узагальнив праці педагога і видання про його життя і творчість [3]. На веб-порталі установи представлено сторінку «Костянтин Дмитрович Ушинський» як складник електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» (<http://surl.li/ebweo>). Науковці інтегрують інформацію за такими рубриками: біографія, бібліографія праць педагога, бібліографія публікацій про життя та діяльність, повнотекстові твори, ушанування пам'яті, фотогалерея. Виконавці НД «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (2023–2025, керівник — Л. Березівська) працюють над виданням «Педагоги України (друга половина XIX — початок XXI

ст.): енциклопедичний біографічний словник», де буде і стаття про Костянтина Ушинського.

Підсумовуючи, зазначимо, що з плином часу творчість К. Ушинського не втрачає значення й ваги, є невичерпним джерелом для розв'язання важливих питань освіти та виховання дітей і молоді, привертає увагу дослідників із різних країн світу. А втім, у контексті дерусифікації культурної спадщини виникає потреба нового прочитання або осмислення праць педагога. Постає питання: чи можемо ми пропагувати видання мовою країни-терористки, а особливо під час героїчної боротьби українського народу з російським агресором? Вважаю, що перед нами — дослідниками — постає завдання підготувати українською мовою нову збірку вибраних найвагоміших творів педагога як складника української гуманітаристики. Водночас ми маємо ввести до глобального нарративу постать Костянтина Ушинського як видатного сина українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л.Д. Антропоцентризм — провідна ідея творчості основоположника наукової вітчизняної педагогіки К.Д. Ушинського. Вісн. Черніг. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. 2013. Вип. 110. С. 12–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_110_6 (дата звернення: 04.02.2023).
2. Березівська Л. Д. К.Д. Ушинський про реформування освіти. Вісн. Черніг. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. / Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. 2008. Вип. 56. С. 25–29. URL: <https://tinyurl.com/mszbc6d> (дата звернення: 07.02.2023).
3. Ідеї К.Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної науки та освіти: 1991–2009 рр.: (до 185-річчя від дня народж.): біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та ін.; упоряд.: А.М. Доркену, І.О. Іванова, Т.В. Лога; авт. вступ. ст. Л.Д. Березівська; наук. ред.: П.І. Рогова, А.М. Доркену; бібліогр. ред. І.О. Іванова; наук. консультанти: О.В. Сухомлинська, О.Я. Чебикін; рецензенти: Л.Д. Березівська, О.М. Яценко. Одеса, 2010. 124 с. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/index_11_3.pdf (дата звернення: 04.02.2023).

ІДЕЯ УСПІХУ У НАВЧАННІ В ОБҐРУНТУВАННІ

К. Д. УШИНСЬКОГО

Ткачук Л. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
orcid ID: 0000-0003-3337-2540*

Особливого звучання в сучасності набуває проблема, яка має фундаментальне значення для кожної індивідуальності, і для суспільства в цілому — проблема успіху. Успіх в освітньому процесі є могутньою рушійною силою розвитку і реалізації потенційних можливостей учнів: цей висновок визнається нині однією з педагогічних аксіом. Ухвалення Концепції Нової української школи [1] перенесло поняття «педагогіка успіху» зі світоглядних обширів у нормативну площину.

Основи вітчизняної педагогіки успіху закладені К. Д. Ушинським. Видатний педагог-методист головну мету виховання вбачав у щасті вихованців, наголошуючи при цьому, що щастя передбачає «вільну, нескінченну і прогресивну діяльність, що відповідає істинним потребам людської душі...» [2, с. 510]. Провідний вид діяльності учня — навчання. А отже, завдання вчителя — допомогти особистості учня зростати в успіху, дати відчутти радість від подолання труднощів, зрозуміти, що задарма в житті нічого не дається: скрізь потрібно докласти зусиль, а успіх буде еквівалентним затраченим зусиллям. Важливо, щоб «почуття перемоги перешкод не було пригнічене почуттям невдачі. У самому прагненні людини до досконалості лежить уже запорука того, що успіх підбадьорює її навіть незалежно від свого змісту: «Я це зробила»; «Я цього досягла»... в цьому є насолода незалежно від змісту того, що зроблено і що досягнуто» [2, с. 168].

Один із перших, К. Д. Ушинський оцінив та об'єктивно схарактеризував педагогічний потенціал успіху в навчанні. Почуття успіху він розглядав як важливий стимул пізнавальної активності учнів. Педагог наголошував, що з перших днів навчання дитини

в школі, слід так організувати її пізнавальну діяльність, щоб вона не була невстигаючою, адже «якщо дитина не змогла декілька разів вивчити урок, не дивлячись на щирі свої зусилля, то в неї зароджується невпевненість у своїх силах... Дитина потім стає байдужою до своїх неуспівів і, нарешті, впадає в апатію і безвихідні лінощі» [2, с. 431]. Виходячи з цього, непорушним законом навчання К. Д. Ушинський вважав відповідність між труднощами навчальної задачі і можливостями подолання їх учнями з тим, щоб на долю вихованця залишалось рівно стільки, скільки можуть подужати його молоді сили: «... зустрічаючись передчасно з надмірними вимогами навчання взагалі і якого-небудь окремого предмета зокрема й натрапляючи на непереборні в даному віці труднощі, дитина може зневіритися в своїх власних силах, і ця невпевненість у ній так укоріниться, що надовго затримає її успіхи в навчанні. Не одна талановита, нервова і вразлива дитина стала тупою і ледачою саме тому, що в ній передчасними спробами підірвано впевненість у своїх силах, таку потрібну для людини в усякій справі» [4, с. 235].

Разом із тим, він звертав увагу вчителів на той факт, що, якщо перші неспівхи, які злякали дитину, можуть зробити її ледачою, то так само можуть народитися лінощі від того, що дитина з надмірною допомогою вихователя йшла, не помічаючи труднощів учіння. Видатний педагог зауважував, що непедагогічно також робить той наставник, «хто неспроможний підняти дитину до розуміння якого-небудь предмета, намагається знизити цей предмет до рівня дитячого розуміння» [4, с. 236]. Отже, надзвичайно важливо визначити сили дитини. А для цього треба знати дитину. Він вважав, що для успіху навчання «вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою вона є насправді (виділено у тексті), з усіма її слабкостями і в усій її величі, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами. ... Тоді тільки буде він спроможний черпати в самій природі людини засоби виховного впливу — а засоби ці величезні!» [3, с. 207].

К. Д. Ушинський вважав однією із найскладніших і найважливіших задач вчителя «зробити навчальну роботу (виділено у тексті) наскільки це можливо цікавою для дитини і не перетворити цю роботу на забаву» (виділено у тексті) [2, с. 522]. Він звертав увагу вчителів на те, що навчання, позбавлене всякого інтересу — вбиває в учневі бажання до навчання, без якого він далеко не піде;

а навчання, яке ґрунтується лише на інтересі, не дає можливості зміцнити самовладання і волі учня, оскільки не все в навчанні цікаве і багато що треба буде взяти силою волі [2, с. 429]. Для теорії і практики навчання надзвичайно важливою, на нашу думку, є вимога К. Д. Ушинського зробити навчання цікавим «не тільки за своїм внутрішнім змістом, що іноді й неможливо, але й за легкістю успіху. ... Вихователь організовує навчання так, що і впертий ледар робить крок уперед — і цей крок легкий; успіх декількох таких кроків дає насагу дитині, і вона починає робити більш складні кроки, потім ще складніші і, нарешті, піде упевнено... Тут все залежить від успіху перших спроб та послідовності наступних... Вихователь повинен бути впевнений, що успішна діяльність душі завжди приємна дитині (виділено у тексті), і повинен потурбуватися про те, щоб дати їй такий успіх у тій галузі діяльності, в яку він має намір її ввести» [2, с. 526].

Він вимагав від кожного учителя уважного ставлення до діяльності учнів, визнання їх успіхів з тим, щоб розвинути в дітях пристрасну жагу іти вперед, зробити цю жагу природною потребою кожної дитини, якістю її особистості. Єдино доцільною винагородою у навчанні, у якій вбачав користь, К. Д. Ушинський вважав моральне заохочення. Видатний педагог засуджував тих учителів, котрі нехтували цією формою морального спонукання. «Діти,— писав він,— ненавидять вчителів, від яких ніколи не дочекаєшся схвалення або визнання того, що добре зроблено ... це вбиває прагнення до досконалості» [2, с. 316]. Саме тому, слушно зауважував він, аби процес навчання вибудовувався на гуманістичних засадах у стосунках між учителями і учнями має панувати мудрість, яку випромінює вчитель і яка відлунюється в душах дітей, повертаючись із вдячністю дитячих сердець до нього.

Виступаючи проти всяких засобів, що негативно впливають на самолюбство учнів, К. Д. Ушинський особливо підкреслював шкідливі наслідки штучного створення суперництва серед дітей, вважаючи це антипедагогічним. Він наголошував: «Вихователь не повинен ніколи хвалити дитину порівняно з іншими, а тільки у порівнянні з її власною недосконалістю або, ще краще, у порівнянні з нормою тієї досконалості, яка досягається» [4, с. 321]. І нині не втратили своєї актуальності сформульовані для вчителів видатним педагогом правила досягнення учнями успіху в учінні: не втомлювати дітей надто тривалими для їхнього віку заняттями й водночас не

допускати нудьги, не залишати ні на хвилину жодної дитини без роботи; зробити заняття цікавими для дитини і водночас прищепити дітям повагу до виконання своїх обов'язків; зробити ці обов'язки ні дуже легкими, щоб їх не можна було помітити, ні надто важкими, щоб погнулася під ними слабка натура дитини: не вимагати від дитини розвитку, якого вона ще не досягла, і дати достатню поживу тому, що в ній тепер відбувається; заслужити любов дітей [4, с. 243]. Співзвучною із цими ідеями К. Д. Ушинським вважаємо педагогіку «радості успіху у навчанні» В. О. Сухомлинського. У цьому ж гуманістичному сенсі в сучасній науковій літературі знаходимо концепції педагогіки людинотворчості, людиноцентризму, особистісно орієнтованої освіти, дитиноцентризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 20.12.2022).
2. Ушинський К. Д. Матеріали до третього тому «Педагогічної антропології». Зібрання творів. В 11 т. М.-Л. 1950. Т. 10. 668 с.
3. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Київ: Рад.школа, 1983. Т. 1. 488 с.
4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Київ: Рад.школа, 1983. Т. 2. 360 с.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

К. Д. УШИНСЬКОГО

Дічек Н. П.,

доктор педагогічних наук,

професор,

завідувач відділу історії та філософії освіти,

Інститут педагогіки НАПН України,

ORCID iD0000-0002-2185-3630

Як обґрунтував відомий український історик, професор Ю. Шаповал (Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України), звертання сучасників до подій і постатей минулого,

необхідність вести з ними постійний, нескінченний в часі діалог, по-перше, є ознакою цивілізованого соціуму, по-друге, це нагальна потреба освічених, національно мислячих нащадків [15, с. 5]. Рідна історія постає дзеркалом буття людини-народу, джерелом національної гордості, інструментом формування усвідомленого розуміння своєї ідентичності національного архетипу, сенсу і досвіду національних традицій, перемог і здобутків. Національна історія відіграє й важливу імагологічну роль, бо, читаючи твори з історії нашої країни, в іноземців формуються уявлення про Україну, про українців, тобто її та їхні образи.

А для освітян, педагогів і викладачів, чи не головною функцією історії освіти є те, що вона — дієвий інструмент виховання у дітей і молоді патріотичних і громадянських почуттів, відіграє посутню роль у їхній соціалізації у дусі етнонаціональної ідентичності.

Життєві історії, надбання, діяльність знакових постатей, людей-символів відіграють посутню роль у маркуванні мнемологічно простору суспільства. Вони також є важливим складником національного наративу. Життя (у найширшому сенсі) видатних людей — це персоніфікована історія нації.

До таких знакових постатей відносимо видатного педагога, засновника наукової педагогіки, зачинателя вітчизняних студій з порівняльної педагогіки Костянтина Дмитровича Ушинського (1823–1870). Переконані, що розвиток історичної пам'яті є одним з ключових шляхів формування в українській молоді національної самоідентифікації, а історико-освітня біографіка саме й слугує невичерпним джерелом створення культурно-історичних містків між минувиною і сучасністю [1]. Тому на часі актуалізація уваги до ідей, педагогічних настанов, творчості К.Д. Ушинського і як видатного українця, і як визнаного виховника, чиї ідеї не втратили значущості, і як національного ювіляра, чие ім'я необхідно увічнити. Публікації про нього вважаємо частиною гуманітарної презентації України.

Водночас слід зауважити: ще зовсім недавно, років 15–20 тому, К.Д. Ушинського означували як «видатного російського педагога», оскільки зважали виключно на те, що він писав педагогічні твори російською мовою і працював в обставинах імперського часу. Однак, завдяки копінтим пошукам українських дослідників — в архівних документах, приватному листуванні, спогадах — знайдено неспростовні докази того, що і діди, і прадіди вченого були українцями,

вони мешкали на українських землях, володіли українською мовою, цінували її співучість і багатство [3–10; 16]. Понад це, в листі до педагога Л. М. Модзалевського К. Д. Ушинський особисто написав: «Я — українець ...» [16]. Слід також додати, що й у своїх записках, розкиданих сторінками щоденників [12], мемуарів і педагог, і його сучасники та друзі неодноразово вказували на його українськість, «пристрасну любов до батьківщини¹» [2, с. 404], тобто визнавали виразну приналежність його творчості — і літературної, і власне педагогічної — до традицій української культури. Вважаємо, що доказом цього слугує і своєрідність світогляду та ментальності видатного педагога, відображені в його рукописній спадщині, у проголошуваних освітньо-виховних ідеях, в емоційно забарвленому ставленні до людей і природи, в акцентуванні уваги на почуттєвій сфері життя дитини.

На нашу думку, чільне місце в установленні історичної справедливості і поверненні імені педагога до пантеону славетних українських мислеників посідає український краєзнавець-освітянин, дослідник Сіверщини Віктор Терлецький. У своїх книгах і статтях, основуючись на ґрунтовному вивченні церковних, громадянських, літературних, рукописних архівів він чи не найаргументованіше довів належність К. Д. Ушинського до українства і думками, і душею [3–10].

Тому маємо неспростовні підстави розглядати освітньо-філософські ідеї великого педагога як частину освітньо-філософської думки України другої половини ХІХ ст. Якщо заглибитись в історію розвитку філософії і педагогіки, то вочевидь постає важливий факт: усі видатні педагоги так чи інакше розвивали певні положення того чи того філософського дискурсу, до якого тяжіли і який вважали доцільним для досягнення певної виховної мети, а більшість визначних філософів на завершення своїх теоретичних побудов розробляли власні етичні моделі. Сутність такого феномену полягає, принаймні, у частковій спорідненості предмету вивчення і філософії, і педагогіки, яким виступає людина. Саме у сфері

1 Йдеться про хутір Богданка, поблизу міста Новгород-Сіверська (Чернігівська губернія, нині — Сумська область України), де в батьківському домі на березі Десни пройшли дитячі і юнацькі роки К. Д. Ушинського. Цю місцину він «гаряче любив і завжди із захватом згадував; ...лише там він був цілком здоровим і міг вільно займатися улюбленою справою» [2, с. 404; с. 408]. Цю любов він зберіг до самої смерті [там само].

визначення цілей, шляхів і методів формування етичної позиції і світоглядних принципів особистості найбільше дотикаються одна до одної пізнавальна суть філософії і практична — педагогіки. Тому не дивно, що найталановитіші вчені-педагоги у ході своєї практичної діяльності піднімаються до вершин філософських узагальнень.

На наше глибоке переконання, для автентичного осягнення педагогічної спадщини будь-якого непересічного чи вчителя-практика, перш за все необхідно визначити етичні підвалини його світогляду, з'ясувати, якими етичними категоріями оперував діяч для обґрунтування виховних і дидактичних положень, на яких філософських засадах вибудовував педагогічні міркування або здійснював виховні експерименти. Саме таким чином розмірковував Костянтин Дмитрович, про що збереглося свідчення близького знайомого й багаторічного колеги Ю.С. Рехневського, який писав: «Будь-якому явищу, що зацікавило, Ушинський намагався віднайти філософські засади й у всіх працях слідував філософським началам» [2, с. 407].

Стисло-тезово узагальнимо² свої тлумачення світоглядного і філософського підґрунтя побудови К.Д. Ушинським педагогічної теорії. Його філософсько-педагогічний підхід до розв'язання проблем освітньо-виховної діяльності з позицій сьогодення слід характеризувати, по-перше, як холістичний, бо педагог обґрунтував необхідність досліджувати всі сфери функціонування/вияву дитини/людини («душевну і тілесну природу й обставини світу, де людина живе (соціум — прим.)» [11, передмова, с. 23]), щоб доцільно і цілеспрямовано сприяти її формуванню і розвитку всіх її сфер — і душевних (розумової, вольової, емоційної), і тілесної або фізичної, і духовної (про цю сферу педагог не встиг написати, але зазначав її у передмові³).

По-друге, філософсько-педагогічний підхід К.Д. Ушинського ґрунтується на антропоцентричному позитивізмі, бо передбачає базування педагогіки на досягненнях всіх наук про людину (позитивне знання), що існували на той час. Позитивізм педагога переплітався зі світоглядною орієнтацією на соціальну емансипацію, як початки лібералізму. Яскравим підтвердженням цієї тези

2 Повний виклад подано в нашій статті.

3 До твору «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології»

є розмисли К.Д. Ушинського, вміщені у фундаментальній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» (1867–1868).

З осмислення й аналізу творів, епістолярію, щоденникових записів Костянтина Дмитровича постає, що для його способу мислення характерною була зосередженість на аспектах свободи у розгляді людської природи, віра в спроможність людини змінювати життя на краще, зокрема засобами освіти, а всебічне обґрунтування необхідності змін і розвитку розглядається як запорука руху вперед. Разом з тим він критично зауважував, що, допоки не буде середовища, де б вільно, на підставі науки формувалися педагогічні переконання, що тісно пов'язані з філософськими переконаннями, суспільне виховання не матиме фундаменту, який створюється міцними переконаннями вихователів» [11, передмова с. 25]. До середовища, де формуються педагогічні переконання, вчений відносив філософську і педагогічну літературу та університетські кафедри філософії, психології, історії. Додамо, що пропагандоване наразі культивування в молодому поколінні як важливої життєвої компетенції критичного мислення, було яскравою рисою особистості Костянтина Дмитровича. Спогади сучасників вказують на це [12].

Зауважимо, що всі окреслені аспекти освітньо-філософського розуміння К.Д. Ушинським природи людини, законів суспільного життя і розвитку науки співіснували і перепліталися в його способі мислення з глибокими християнськими переконаннями, а «релігійні переконання поєднувалися з переконанням, що свобода є найвищим благом» [2, с. 408].

По-третє, у філософсько-педагогічному підході К.Д. Ушинського вочевидь проглядаються зачатки екзистенційної діалектики, спрямованої на внутрішнє буття (екзистенцію), в якому концентрується особистість. Тому діалектика переживань, структура переживань, так розлого представлені вченим у I–II частинах вже згаданої фундаментальної праці [11], це своєрідне обґрунтування вченим існування людини в певних ситуаціях, акцентуація її приналежності до певного народу, яка емоційно-інтуїтивно усвідомлювалася педагогом (з чого й випливає, на нашу думку, його переконаність у виключному значенні для розвитку дитини початкового рідномовного навчання, культурно розвиненої атмосфери родинного виховання як виховного середовища), наявності

в неї певних біологічних, психологічних тощо властивостей, що сукупно визначають її своєрідність. Емоційно напружені антиномії були властиві й особі самого К. Д. Ушинського⁴. Вони є рушіями збурення внутрішнього світу, що й спонукає особу до виходу за межі повсякденності, до свого вивільнення, до свободи. Знову підійшли до розуміння складних, часом суперечливих, але тому й проривних ідей, народжених співіснуванням в особі К. Д. Ушинського антиномічних чинників, що рухають думку вперед.

Нарешті, по-четверте, вважаємо, що для тогочасного європейського педагогічного дискурсу охарактеризований нами філософсько-педагогічний підхід К. Д. Ушинського до узасаднення теоретичної педагогіки можна визнати цілком новаторським. А тому варто зробити праці і надбання педагога відомим бодай у фахових колах європейських учених і дослідників.

К. Д. Ушинський для нас постає персоніфікованим уособленням не лише філософії освіти XIX ст., а й прикладом сміливого екзистенційного вибору людиною свого, бодай і не легкого, шляху до самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попик, В. І. (2021). Біографіка в роки незалежності України: етапи становлення, здобутки, нерозв'язані проблеми, завдання та перспективи майбутнього роковитку. Українська біографістика. Вип. 22. С. 13-38.
2. Рехневський, Ю. С. (1952). Костянтин Дмитрович Ушинський (некролог). Вісник Європи. 1871. №2. У: Ушинський К. Д. Зібрання творів У 11 Т. Т. 11. М.-Л., Вид-во АПН. С. 402-429. (рос. мовою).
3. Терлецький, В. (2010). Пошуки і знахідки на ниві ушинськознавства (З нагоди 140-річчя від дня смерті К. Д. Ушинського). Сіверянський літопис. № 4-5. С. 179-192. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2010_4-5_13
4. Терлецький, В. (1998). Сторінки життєпису Костянтина Ушинського Сіверянський літопис. 1998. № 1. С. 32—45.
5. Терлецький, В. (1998). Костянтин Ушинський і Сумщина. Суми. Собор, 102 с.
6. Терлецький, В. В. (2001). Роде наш красний: Ушинські крізь призму століть. Суми: Собор, 2001. 215 с.: іл.
7. Терлецький, В. (2002). «Моя ідея Кавказу»: К. Д. Ушинський і Грузія. Хроніка 2000 : укр. культуролог, альм. К., Вип. 47/48. С. 248—258.

4 Достатньо перечитати листування і щоденники К. Д. Ушинського, де увиразнюється його екзистенція, переживання, внутрішня боротьба з власною недосконалістю[12].

8. Терлецький, В. (2005). Ушинський — наш, і за походженням, і за духом! Слово Просвіти. 6—12 жовт. (Ч. 40). С. 7.
9. Терлецький, Віктор. (2011). Рід Ушинських. Пам'ять століть. №1-2. С.261-276.
10. Терлецький В. (2010). Сіверянське коло К.Д.Ушинського. Суми, Мрія-1, 114 с. Ушинський К.Д. (1983). Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. У: Вибр. пед. твори: у 2 т. Київ, Рад. школа. Т.1. С. 192-471.
11. Ушинський К. Д. (1952). Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. У: Ушинський К. Д. Твори в 6 т. Т. 4 / Відп. за укр. вид. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. Київ. Рад. Школа. С. 28 –451.
12. Ушинський К. Д. (1952). Материалы биографические и библиографические. У: К. Д. Ушинский. Собр. соч. в 11 т. Т. 11. 668 с. (рос. мовою).
13. Ушинський К. Д. (1954). Про засоби поширення освіти через грамотність. У: Ушинський К. Д. Твори: в 6 т. Т.1. Київ, Рад. письменник. С. 168-176.
14. Ушинський К. Д. (1954). Питання про народні школи. У: Ушинський К. Д. Твори: в 6 т. Т.1. Київ, Рад.письменник, 1954. С. 219-226.
15. Шаповал, Ю. (2013). Вступне слово. В.: Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ: ІПЕНД. С.5.
16. Шендеровський, В. (2001). „Ні, Я Українець”. Великий педагог світової слави Костянтин Ушинський. Укр. слово. 2001. 14—20 черв. (№25). С. 13.

ІДЕЇ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ

К. Д. УШИНСЬКОГО (1823 – 1870 РР.)

Кочубей Т.Д.,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9104-8442>*

Сучасні концепції навчання і виховання особистості ґрунтуються на педагогічних ідеях та концепціях педагогів минулих століть. Тому головне завдання, яке стоїть перед педагогічною наукою широко пропагувати їх та впроваджувати в освітню практику сучасної загальноосвітньої та вищої школи. Серед таких постатей варто виділити засновника вітчизняної наукової педагогіки та прихильника антропоцентризму К.Д. Ушинського.

Дослідженню його спадщини присвячено чимало праць, зокрема тих, які торкаються проблеми педагогічної антропології, а саме: філософської антропології (В. Довбня [2]), педагогічної антропології (М. Гончаров), навчання і виховання людини (Л. Березівська [1], М. Галів, Н. Дічек, О. Сухомлинська, П. Щербань та ін.); взаємозв'язку навчання і розвитку дитини (О. Замашкіна), антропологічного принципу у психології (Г. Костюк, В. Роменець, ін.) тощо.

З позицій історико-педагогічного підходу, педагогічні ідеї відомого педагога подамо крізь призму явищ і фактів на тлі яких вони формувалися – розвитку ідей педагогічної антропології К.Д. Ушинським в історичній ретроспективі та у зв'язку з іншими концепціями, подіями і фактами, конкретним досвідом історії (чому дане явище виникло, які основні етапи у своєму розвитку воно пройшло, яку історичну цінність становить для сучасності).

Наголосимо на тому, що у сучасному розумінні антропологічний підхід передбачає співвіднесення будь-якого знання про освітні явища і процеси зі знаннями про природу людини, пов'язує отримані педагогічні знання методом, який забезпечує інтеграцію людини у педагогіку, спирається на антропологічну аксіоматику, на основі якої будуються теорія та методологія проблем становлення і розвитку особистості. Адже, в методології навчання і виховання учнів, запропонованій ученим, антропологічний підхід дозволив педагогічній науці сформулювати уявлення про цілісність дитини, перейти у виховному процесі від педагогіки заходів до педагогіки буття. Тому саме антропологічний підхід дав поштовх до розвитку К.Д. Ушинським педагогічної антропології як наукової основи організації освітнього процесу. Особливо яскраво ідеї антропоцентризму знайшли відображення у його праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології», яка презентується трьома значними за змістом і обсягом книгами. Це по суті вибудована ним на засадах «педагогіки дії» (вчинку) концепція навчання і виховання дитини, її становлення як особистості.

У радянський період твори К.Д. Ушинського друкувалися у повному обсязі, крім «Педагогічної антропології» (так К.Д. Ушинський часто називав працю «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології»). Ця праця була видрукувана частково. До зібрання творів педагога радянського періоду увійшли лише ті її частини, які присвячені розгляду педагогічних проблем [3; 2].

Праця К.Д. Ушинського «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології», на думку науковців, є своєрідним узагальненням наукових даних, філософії та педагогіки.

Педагогіка, на думку К.Д. Ушинського, повинна базуватися на філософії, оскільки вона є наукою філософською. На його погляд, тільки філософія спроможна визначити мету виховання, розкрити сутність дитини, вималювати ідеал людини. Глибоким переконанням відомого педагога виступала теза, що без філософських принципів основ педагогіка не зможе стати на міцну наукову основу. К.Д. Ушинський писав, що слід «розрізнати *педагогіку в широкому розумінні*, як суму знань, потрібних або корисних для педагога, і *педагогіку у вузькому розумінні*, як зібрання виховних правил» [3, с. 194]. За його переконанням, необхідною умовою життя людини виступає діяльність як джерело вдосконалення. Тому і дитина виступає для нього як діяльна істота, як система, що динамічно розвивається. З цього приводу К.Д. Ушинський писав: «Людина вдосконалює своє життя не стрибками, а поступово, крок за кроком, і, не зробивши попереднього кроку, не може зробити дальшого» [3, с. 203]. Розвиток людини, на його думку, не тільки відбувається природнім шляхом, який визначається внутрішніми особливостями і закономірностями, але й впливом середовища та виховання. З позицій антропологічного принципу, К.Д. Ушинський вважав, що розвиток людини відбувається під впливом біологічних, духовних та соціальних факторів, які визначаються трьома рівнями її життя – органічного, психологічного та духовного.

Відомий педагог визнавав право дитини на дитинство. З цього приводу він зауважував, що педагог у своїй діяльності має керуватися правилом, що дитина не готується жити, а вона вже живе повним і яскравим життям, яке має свої права, правила, потреби.

К.Д. Ушинським здійснено глибокий аналіз антропологічних, фізіологічних і психологічних факторів розвитку дитини та обґрунтовано необхідність врахування їх при організації освітнього процесу, який має будуватися на знаннях про дитину.

Користуючись сучасною педагогічною термінологією ми виділяємо такі основні потреби дитини, висунуті К.Д. Ушинським, які впливають на організацію освітнього процесу: потреба у повазі до дитини з боку тих, хто оточує; потреба у самоповазі, яка проявляється у прагненні до незалежності; потреба в самоактуалізації,

завдяки якій реалізуються творчі потенції людини; чисто духовні прагнення до пізнання, краси, добра.

З огляду на це, застосування антропологічного принципу та його критеріїв у педагогічній науці дає можливість висунути систему вимог до вчителя, які ґрунтуються на таких імперативах: недопустимість будь-яких форм примусу до дитини (якщо дитина не бажає щось робити – не примушуйте її, залишіть завдання і поверніться до нього, коли у неї з'явиться відповідний настрій, визріє інтерес); пристосуйтеся до потреб та інтересів дитини; не намагайтеся переключити дитину на інший вид діяльності, якщо вона надто довго виконує завдання, дитина сама знає, коли їй потрібно зупинитися; створюйте ситуацію успіху (частіше хваліть і підбадьоруйте дитину, навіть якщо в неї щось не виходить); враховуйте індивідуальність і неповторність дитини (дитина може довго не проявляти помітних ознак прогресу, а потім стрімко просунутися вперед); не порівнюйте дитину з іншими, а прагніть показати її індивідуальні зрушення, адже всі діти різні; проявляйте якомога більше позитивізму у ставленні до дитини, не проявляйте негативізму; вимоги до дитини повинні відповідати її можливостям.

На думку К.Д. Ушинського: «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна *перше пізнати її також в усіх відношеннях*» [3, с. 199], адже «вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни» [3, с. 199].

Отже, людину К.Д. Ушинський розглядав як складне і цілісне утворення, яке належить не тільки до природи і суспільства, але й до культурно-історичного та духовного світу. Синтез людинознавчих наук (анатомія, фізіологія, психологія, патологія людини, логіка, філософія та ін.), на думку вченого, уможливорює при організації освітнього процесу знайти ті форми і методи впливу на дитину, які зможуть повною мірою забезпечити її саморозвиток та самореалізацію як особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л. «Учитель учителів»: 2 березня – День народження видатного педагога Костянтина Ушинського // Педагогічна газета. 2007. № 3 (березень).

2. Довбня В. Проблема соціокультурного існування людини у філософській антропології Костянтина Ушинського // Сіверянський літопис. 2004. № 2–3. С. 75–80.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. / Редкол.: В.М. Столетов (голова) та інші. К.: Рад. школа, 1983. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. / Склав і підгот. до друку Е.Д. Днепров; за ред. О.І. Пискунова (відп. ред.) та інших. 488 с.

К. Д. УШИНСЬКИЙ ПРО ФІЗИЧНУ ПРАЦЮ ЯК ЧИННИК ЗДОРОВ'Я ТА ЩАСТЯ ЛЮДИНИ

Марчук С.С.,

*кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри педагогіки та психології
КЗВО «Луцький педагогічний коледж»*

Волинської обласної ради

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8520-822X>

Зазначимо, що найбільш повно цю важливу проблему К. Д. Ушинський дослідив у творі «Праця в її психічному та виховному значенні». Зупинимось на окремих положеннях К. Д. Ушинського, які розкривають сутність праці як важливого засобу не тільки фізичного, а й розумового розвитку особистості, знаходження оптимальних умов поєднання різних видів трудової діяльності зі змістовним відпочинком:

- матеріальні плоди праці є людським здобутком, але тільки внутрішня, духовна, животворна сила праці є джерелом людської гідності, а водночас моральності і щастя;
- праця, як ми її розуміємо, – це вільна й узгоджена з християнською моральністю діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної необхідності її для досягнення певної справді людської мети в житті;
- праця – не гра і не забава; вона завжди серйозна і складна; тільки цілковита свідомість необхідності досягти певної мети в житті може змусити людину взяти на себе той тягар, який є необхідною властивістю будь-якої справжньої праці;
- тіло, серце і розум людини потребують праці [1, с. 389–390];

- виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинне виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя;
- саме праці людина була зобов'язана хвилинами високих насолод [1, с. 389–391].

Педагог обґрунтовує фізичну працю як життєвий та здоров'язбережувальний принцип, необхідний у розумовій діяльності особистості:

- фізична праця необхідна для розвитку і підтримання в тілі людини фізичних сил, здоров'я, фізичних здібностей і доводити це немає потреби;
- необхідність розумової праці для розвитку сил і здорового, нормального стану людського тіла є очевидною;
- надмірна розумова праця шкідлива; але й надмірна фізична праця також по-руйнівному впливає на організм;
- бездіяльність душевних здібностей при фізичній праці шкідливо впливає на тіло людини, тілесний організм людини пристосований не тільки для тілесного, але й для розумового життя;
- будь-яка розумова праця, приводячи в дію нервову систему, впливає благотворно на обіг крові і на травлення [2, с. 390].
- організм повинен привчатися до розумової праці поступово, обережно, адже діючи таким способом, можна привчити його легко й без усякої шкоди для здоров'я виконувати тривалу розумову працю [2, с. 119].

Відпочинок після розумової праці полягає не в тому, щоб нічого не робити, а в тому, щоб змінити роботу: праця фізична не тільки приємний, а й корисний відпочинок після праці розумової [2, с. 119]. Користь такого відпочинку простежується в багатьох закритих закладах Німеччини, де вихованці у вільний від навчання час з охоче займаються господарськими справами, прибиранням класних кімнат, обробітком саду або городу, столярною і токарною майстерством, опрацюванням книжок та ін. [2, с. 119].

К. Д. Ушинський зазначає, що прискорений розвиток нервової системи через розумову працю надає надзвичайної живучості тілу людини. Педагог розмірковує: «Між ученими особливо є багато людей, які доживають до глибокої старості; люди, які звикли до розумової праці, можуть переносити зміну клімату, погане повітря,

нестачу їжі, відсутність руху не гірше, а часто навіть краще за тих, у кого дуже розвинені м'язи, але кволо і мляво діють нерви» [1, с. 390]. На думку К. Д. Ушинського, причини такого явища слід шукати у тому важливому значенні, яке має нервова система в житті інших систем людського організму та участі, яку бере вона у всіх його функціях [1, с. 390].

Науковець вважає, що найкорисніше було б для здоров'я людини, якби фізична й розумова праця поєднувалися в діяльності; але цілковита рівновага між ними навряд чи необхідна. Людська природа така гнучка, що здатна до найбільшої різноманітності способу життя. Перевага праці розумової над фізичною, як і навпаки, швидко переходить у звичку і не шкодить організмові людини; тільки цілковита крайність у цьому є згубною [1, с. 390–391].

К. Д. Ушинський обґрунтовує думку, що сімейне щастя, виховання здорових дітей неможливе без праці. Звернемося до таких міркувань педагога:

«1. Жінка створена Богом помічницею чоловікові, але в чому ж вона допомагатиме йому, коли він і сам нічого не робить?»

2. Подружжя, не знаходячи щастя одне в одному, шукає його десь на стороні: вона – на балах, в нарядах, в романах, що підбурюють шукання щастя, в кокетстві, у відшуканні нового почуття, нової любові; він – у клубах, вечірках, в картах, рисаках, у танцівницях; ще один крок – і святість шлюбу зруйновано, трояндовий вінок, якого вони прагнули, розірваний, кинутий, затоптаний в бруд і забутий назавжди. Така доля всіх шлюбів з пристрасті у людей, яким нічого робити.

3. У простій селянській родині, де чоловік обирає собі в жінки тільки робітницю, а вона шукала в ньому годувальника і господаря, ви часто знайдете значно більше почуття і справжньої сімейної прив'язаності. Вони працюють разом: рівно, дружно, як двоє спряжених коней, підіймають вони тяжку борозну свого життєвого шляху, і всі сварки й розрахунки швидко зникають перед щоденною необхідністю спільної праці» [1, с. 392].

К. Д. Ушинський влучно розкрив призначення праці у житті людини: «Господь накреслив закон вільної праці і в зовнішній природі, і в самій людині, у її тілі, серці й розумі. Посилаючи людину на працю, Творець зробив працю необхідною умовою фізичного, морального і розумового розвитку, і саме щастя й гідність людини зробив залежним від особистої праці» [1, с. 395].

Отже, праця, за переконаннями К. Д. Ушинського, є важливим чинником не тільки фізичного, а й розумового, трудового, морального та естетичного виховання особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Твори: в 6 т. Т. 5. Київ: Рад. школа, 1952. С. 387–395.
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. Київ: Рад. школа, 1983. 496 с.

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ

У ОНЛАЙН-ПРОЄКТІ «ПЕДАГОГІЧНА МАПА КИЄВА»

Матвійчук О.Є.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри освітнього лідерства

Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

orcid ID: 0000-0002-8555-3645

Меленець Л.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент ,

завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Інституту

післядипломної освіти Київського університету

імені Бориса Грінченка

orcid ID: 0000-0003-0246-2674

Пам'ять про людину, яка залишила помітний слід у житті як окремої особистості й суспільства загалом та людська вдячність ділам її може виявлятися по-різному. Найчастіше – це увіковічнення пам'яті в назвах вулиць, провулків, площ, закладів освіти, відкритті меморіальної дошки, рідше – погруддя чи пам'ятника.

Видатний син українського народу – Костянтин Ушинський, як учитель-учителів, учений, який залишив значну творчу педагогічну спадщину, безумовно, заслуговує на людську пам'ять. У місті Києві в честь педагога, який одним із перших сформулював

ідею народності в педагогіці, названа і вулиця, і провулок (в Солом'янському районі, місцевість Чоколівка), а також у 1974 році встановлено пам'ятник (скульптор О. Скобліков та архітектор А. Ігнащенко). Вулиця Ушинського, сучасну назву отримала в 1957 році, пролягає від Чоколівського бульвару до Фастівської вулиці, а провулок (без жодного будинка) з'єднує вулиці Святославську та Глінки (також місцевість Чоколівка).

Задля підтримання соціального інтересу, пробудження бажання досліджувати, з метою презентації освітянському загалу, і не тільки, київських локацій, що присвячені та увіковічують пам'ять видатних українських педагогів у міському просторі Києва Педагогічним музеєм України в 2022 році було ініційовано, а Інститутом післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка підтримано реалізацію онлайн-проєкту «Педагогічна мапа Києва».

Одним із перших інформаційних постів, який з'явився на сторінці «Фейсбук» Педагогічного музею України під хештегом #Педагогічна_мапа_Києва був пост про Костянтина Ушинського, в честь якого в ХХ столітті названа вулиця та провулок у столиці України.

Готуючи інформацію про Костянтина Ушинського, автори проєкту, в першу чергу, підбрали більш значущі та маловідомі факти як із його біографії, так і його творчого шляху. Зокрема ще раз було наголошено, що Костянтин Дмитрович Ушинський (02.03.1823 - 23/24.12.1870) – педагог-класик, новатор, реформатор шкільної освіти, основоположник наукової педагогіки, автор підручників для початкової школи «Дитячий світ» (у 2-х част.), «Рідне слово», праць із теорії та історії педагогіки, зокрема «Про народність у громадському вихованні», «Три елементи школи», «Про користь педагогічної літератури», фундаментального 3-томника «Людина як предмет виховання» та ін.

Костянтин Ушинський у 1868 році був у Києві проїздом, у листі до свого друга Л. Модзалевського писав так: «Ми поки оселилися в Петербурзі, хоча наступного року думаю переїхати до себе на батьківщину – в Київ» [2].

Нащадки виконали бажання Костянтина Ушинського і поховали педагога 28 грудня 1870 (9 січня 1871) року в Києві, на березі Дніпра під старезним каштаном у некрополі Видубицького чоловічого монастиря. На могилі Костянтина Ушинського встановлено

мармурову плиту з епітафією, автором якої був Павло Тичина: «В роки царської сваволі він жадав народу волі, працював для Батьківщини, душу розумів дитини, школу добував з безодні, став безсмертним він сьогодні».

Ім'я К. Д. Ушинського настільки увійшло в український історико-педагогічний контекст, що сьогодні не можливо уявити історію педагогічної науки та освіти без цієї постаті. Відзначення на державному рівні у 2023 році 200-річчя з Дня народження Костянтина Дмитровича Ушинського говорить проте, що славетний український педагог належить Україні, з якою завжди був кровно і духовно пов'язаний, а його педагогічні ідеї щодо основ розвитку справи виховання через збудження громадської думки базуються на аналізі загальних основ європейського виховання.

14 квітня 2022 року з метою презентації онлайн-проекту «Педагогічна мапа Києва» викладачами Інституту післядипломної освіти Університету Грінченка в рамках підвищення кваліфікації педагогів було проведено вебінар «Досліджуємо вулицю Костянтина Ушинського». Учасники онлайн зустрічі могли не тільки ознайомитись із життєвим, творчим шляхом українського педагога, а й віртуально помандрувати сучасною вулицею Ушинського, яка виникла в середині ХХ століття у м.Києві та дослідити її архітектурну забудову.

З метою підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти та залучення ширшої освітянської аудиторії до вищезазначеного проекту викладачами Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка підготовлено навчальний модуль обсягом 10 год. (0,33 кредиту ЄКТС) і розміщено на дистанційній програмі підвищення кваліфікації з можливістю доступу «24X7X365». Мета модуля – залучення педагогів до процесу дослідження педагогічної вулиці Києва, як цінного джерела вивчення історії рідного міста та прояву національної пам'яті; поглиблення знань про біографію та творчий шлях педагога, на честь якого названо вулицю в столиці України. Також рекомендовано ресурси для вивчення життєвого та творчого шляху К. Ушинського, презентовано ідею дослідження педагогічної вулиці як публічного простору для проведення навчальних занять чи дослідної роботи.

Онлайн-проект «Педагогічна мапа Києва» користується великою популярністю серед підписників Педагогічного музею України, а

серія вебінарів, проведена викладачами Інституту післядипломної освіти Університету Грінченка у 2022 році долучила багато бажаючих удосконалити свою культурну компетентність. За бажанням педагогів після кожного вебінару пропонуються відеозапис заходу та презентаційні матеріали.

Систематичні вебінари «Педагогічна мапа Києва: досліджуємо вулицю...»-2022 слугували й дискусійно-інформаційним майданчиком, де з освітянами обговорювалися питання дослідження педагогічної вулиці та підбору матеріалів для наступних навчальних онлайн занять. Зокрема викладачами Інституту – Матвійчук Оксаною, Меленець Людмилою, Петрошук Наталією з активним залученням директора Педагогічного музею України – Міхна Олександра було досліджено та презентовано наступні педагогічні вулиці та провулки в м.Києві: провулок Івана Мар'яненка, вулиці Миколи Пирогова, сім'ї Шовкоплясів, Антона Макаренка, Зої Гайдай, Григорія Світлицького та ін. Окрім того, двічі на місяць на офіційних сторінках музею, у соціальних мережах «Фейсбук» під хештегом #Педагогічна_мапа_Києва виходять нові інформаційні пости про педагогів на честь яких названо вулиці/провулки міста Києва.

Отже, спільними зусиллями Педагогічного музею України та Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка у місті Києві успішно реалізується онлайн проєкт «Педагогічна мапа Києва», у якому представлено видатного педагога Костянтина Ушинського. який сам підтвердив свою національність: «...я українець: рід наш старовинний, ... Всі родичі, діди, дядьки і батьки були українцями, народилися й поховані в українській землі» також

ЛІТЕРАТУРА

1. Меленець Л. І. (2014) Костянтин Ушинський про ідею дитячих садків у «Загальній скарбниці педагогічних надбань людства». Ідеї К.Д. Ушинського в сучасній педагогіці (до 190-річчя від дня народження К.Д. Ушинського). URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3454/>
2. Міхно О. Онлайн-проєкт «Педагогічна мапа Києва»: мета, контент, особливості реалізації. URL: <http://surl.li/ennen>
3. Онлайн-проєкт Педагогічна мапа Києва. URL: <http://pmu.in.ua/news/mapa/>

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В НАУКОВО-МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ ПЕДАГОГІВ II ПОЛ. XIX СТ.

Гоголь Н.В.,

*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
ORCID ID : 0000-0003-0780-6237*

В історії методичної думки ідея реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті є процесом трансформації наочності в проблему міжпредметних зв'язків, далі – в проблему співдружності мистецтв, діалогу мистецтв, міжмистецької взаємодії, реалізації культурологічного підходу до навчання літератури. Наукові та навчально-методичні розвідки учених-педагогів другої половини XIX ст., що торкалися проблеми реалізації культурологічного підходу у процесі вивчення художніх творів на уроках читання та словесності, стали підґрунтям для подальшого розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах у другій половині XX – на початку XXI ст.

Варто відмітити, що у середині XIX ст. актуальності набуває проблема використання на уроках літератури образотворчого мистецтва з метою проведення порівняльних паралелей між літературними творами та мистецтвом живопису, спостерігається тенденція використання інших видів мистецтва у процесі вивчення літератури, головним чином живопису, проте тільки в якості допоміжного матеріалу. Важливим досягненням у методичній думці зазначеного історичного періоду було утвердження принципу наочності, який чеський педагог-гуманіст Я. А. Коменський, що був пов'язаний з Україною, ще у XVII ст. називав золотим правилом дидактики.

К. Ушинський дав теоретичне обґрунтування принципу наочності й актуалізував питання доцільності використання репродукції художньої картини у процесі вивчення літератури. Він переконливо доводив, що витвір живопису не можна розглядати лише як ілю-

страцію до художнього твору, навіть якщо він написаний за його мотивами. Відтак К. Ушинський створив ілюстровану книгу для читання «Рідне слово» і передбачив у «Керівництві до викладання «Рідного слова»» систему вправ до малюнків.

Аналіз науково-методичної спадщини учених, дослідників дає підстави стверджувати, що у 50–60-х роках XIX ст. починає виокремлюватись науково обґрунтована методика читання та викладання словесності, у якій поступово продовжують утверджуватись ідеї гуманізації освіти, окреслюватись культурологічні підходи до викладання предметів. Так, у 1866 році на з'їзді викладачів Московського учбового округу було визначено, що основним завданням методики викладання російської мови і словесності є навчання учнів читати, розуміти прочитане, висловлювати власні думки в усній та письмовій формі [8]. У цей період з'являються шкільні читанки, хрестоматії для учнів старших класів. У підручниках вміщувались природничі, географічні статті, уривки із художніх творів, вірші, оповідання. Читання таких творів дітьми вимагало використання на уроках методу пояснення, який у 60–70-х роках XIX ст. отримав назву пояснювального читання.

Становлення методу пояснювального читання пов'язане з науково-методичною діяльністю К. Ушинського і його численних послідовників (В. Водовозов, В. Стоюнін, В. Шереметьєвський, М. Бунаков, Д. Тихомиров та ін.). Педагог створив підручники для читання в початковій школі «Дитячий світ» (1861), «Рідне слово» (1864), розробив методику роботи з текстом художнього твору. К. Ушинський окреслив тенденції розвитку вітчизняної початкової школи XIX ст., а саме: виокремлення читання як самостійного предмету, використання наочності у процесі навчання у взаємозв'язку із пізнавальними можливостями рідної мови [9]. Особливого значення К. Ушинський надавав питанням вивчення рідної мови, розвитку в дітей природженої здібності, яку називають даром слова. Для його формування пропонував використовувати усні й письмові вправи, поступово ускладнюючи їх. Навчати дітей рідної мови педагог радив на кращих зразках народної творчості (билинах, піснях, казках, прислів'ях, загадках та ін.), а також кращих творах письменників. У навчанні грамоти (читання) він відстоював звуковий (аналітико-синтетичний) метод, за яким подав перші уроки письма та читання в своїх книгах [11].

На сторінки читанок К. Ушинський уміщує природничі, географічні, історичні статті. Так, у «Дитячому світі» їх було понад 300, що розподілялися за тематичними розділами «З природи», «З

російської історії», «З географії» тощо. Опрацювання статей вимагало застосування на уроках наочності, пояснення слів і понять (словниково-лексичної роботи) [9; 12]. На думку педагога, під час навчання важливо призвичаїти дитину думати, спостерігати за предметами і явищами (споглядати), аналізувати, порівнювати. Предмети навколишнього світу К. Ушинський вважав найкращим матеріалом для розвитку розумових здібностей учнів.

Значну частину підручників «Дитячий світ» і «Рідне слово» становили науково-пізнавальні оповідання, що відзначалися змістовністю і доступністю для учнів початкової школи [10; 11]. Так, підручник «Дитячий світ» містив літературну хрестоматію, де були зібрані вірші російських поетів, байки І. Крилова, прозові уривки з художніх творів письменників XIX століття. У читанках К. Ушинський дотримувався принципу доступності, системності, послідовності, тематичності та сезонності у komponуванні навчального матеріалу для початкової школи. Педагогом було розроблено методiku роботи з текстами різних жанрів. Читання художніх творів мало поєднуватись із поясненнями, використанням наочної демонстрації предметів тощо [10].

Художній твір педагог вважав засобом розумового, морального та естетичного виховання особистості. Розуміючи, що специфіка літератури полягає в її образності, він радив зважено аналізувати художній твір, щоб не порушувати його поетичного образу та естетичної цінності. Важливо, на думку вченого, щоб учні не тільки розуміли прочитане, а й відчували художнє відображення дійсності в усій гармонії та красі, єдності змісту та форми, отримували від читання глибоку естетичну насолоду.

Погляди К. Ушинського щодо пояснювального читання були розвинені його послідовниками: В. Водовозовим, В. Стоюніним, В. Шереметьєвським, М. Бунаковим, Д. Тихомировим та іншими методистами. Велику роль у продовженні ідеї методики пояснювального читання, висунутої К. Ушинським, відіграв В. Водовозов [5; 6]. Головним засобом забезпечення свідомого читання він вважав застосування у навчанні принципу наочності – проведення бесід на основі прочитаного із використанням демонстрації предметів чи картин. Педагог переконливо доводив, що на уроці учням необхідно дати якомога більше корисних і доступних знань, до підсумкового етапу роботи над текстом художнього твору відводив прийоми створення усних і письмових висловлювань дітей.

У шкільному курсі вивчення словесності особливого значення методист надавав освітньо-виховній функції літератури.

Питання використання наочності у процесі навчання читання та на уроках словесності розглядалося у методичній спадщині М. Бунакова, який радив під час проведення вступної бесіди використовувати наочні прийоми, а у вигляді демонстрацій – предмети і явища навколишньої дійсності. Педагог застерігав учителів від довгих розповідей, наголошував на важливості здійснення опитування дітей після прочитання твору. Такі бесіди, на його думку, спонукатимуть дітей до глибшого пізнання сприйнятого, формуватимуть у них самостійність мислення. Для кращого розуміння та засвоєння змісту прочитаного твору методист рекомендував складати план [2].

В. Вахтеровим було укладено книги для читання у початковій школі. У «Світі в оповіданнях для дітей» уміщувався природничо-науковий розділ (у підручниках для третього і четвертого класів), а також гарний літературний матеріал. У доступній формі учням пропонувалися ілюстровані статті з історії, географії, ботаніки, астрономії, фізіології, фізики. «Світ в оповіданнях для дітей» був широко затребуваний у практиці навчання читання аж до 1917 р. [3; 4].

Прихильник методики виховного читання Ц. Балталон перше читання тексту радив проводити вчителю з використанням прийомів виразного читання. Педагог намагався психологічно й експериментально обґрунтувати науково-методичні закономірності використання на уроках літератури виразного читання як важливого фактору у літературному розвитку дітей. У своїх посібниках педагог надавав учителям методичні рекомендації щодо проведення на уроках читання виховних бесід релігійного, естетичного, морального, побутового характеру. У навчально-методичних посібниках вміщувались конспекти уроків, де відображалися елементи аналізу художнього твору, план, перелік запитань до тексту, наочні посібники до занять [1].

Ц. Балталон наголошував на важливості використання засобів наочності на уроках словесності з метою розвитку мовлення учнів. Він звернувся до розгляду питання написання творів із використанням наочності, зокрема репродукцій картин художників. Також педагог пропонував підтримувати щонайменшу учнівську ініціативу. Відтак радив залучати дітей до різних гуртків, бібліотек, шкільних господарств, музеїв, садів, колекцій – всюди, де могли знадобитися знання, отримані на уроках читання. Недоліком згаданої методики було недостатнє читання художніх творів на уроках самими дітьми.

Отже, актуалізовані педагогами та методистами другої половини XIX ст. ідеї щодо використання наочності на уроках читання та словесності, виховання естетичних смаків в учнів, розвиток інтересу і любові до літератури й рідної мови лягли в основу сучасних принципів викладання літератури в школі, як-от: зв'язок навчання та виховання, доступність, спрямованість на розвиток учня, особистісний характер читацької діяльності, шкільний аналіз та інтерпретація твору, взаємодія мистецтва й дійсності в естетичній свідомості учня, вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва тощо. Тому є всі підстави стверджувати, що вчені-методисти другої половини XIX ст. заклали основи аналізу художнього твору в культурологічному контексті в сучасному його розумінні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балталон Ц. П., Балталон В. Н. Воспитательное чтение. Беседы по методике начального обучения. 2-е изд. Москва, 1911. С. 58.
2. Бунаков Н. Ф. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1953. 412 с.
3. Вахтеров В. П. Мир в рассказах для детей: Книга для классного чтения в начальных училищах. Ч. 1–4. Москва, 1900–1905 гг.
4. Вахтеров В. П. Русский букварь. Москва, 1922. 96 с.
5. Водовозов В. И. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1986. С. 205.
6. Водовозов В. И. Книга для первоначального чтения в народных школах. Санкт-Петербург, 1871.
7. Гречишникова А. Д. В. И. Водовозов и В. П. Острогорский. Очерки по истории методики преподавания литературы. Москва: Учпедгиз, 1941. 183 с.
8. Снегирев М. Обзор господствующих методов обучения грамоте. Руководства Дистервега, Диттеса, Ушинского, Водовозова, Тихомирова, Солонины, Паульсона, Бунакова, Миропольского и Блинова. Москва, 1882. 44 с.
9. Семенов Д. Д. Первый год занятий объяснительным чтением и наглядным обучением по книге «Детский мир» [Ушинского]. Журнал МНП. 1862. № 4. С. 1–36.
10. Собрание сочинений [Текст]: научное издание. Т. 5: Методические статьи и материалы к «Детскому миру» / К. Д. Ушинский; ред. А.М. Еголин. Москва; Ленинград: Изд-во АПН РСФСР, 1949. 591 с.
11. Собрание сочинений [Текст]: научное издание. Т. 7: «Родное слово», год 3-й (Первоначальная практическая грамматика с хрестоматией). Руководство к преподаванию по «Родному слову» (Приложение к практической грамматике) / К. Д. Ушинский; ред. А. М. Еголин. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1949. 357 с.
12. Собрание сочинений [Текст]: научное издание. Т. 4: Детский мир и Хрестоматия / К. Д. Ушинский; ред. А. М. Еголин. Москва; Ленинград: Изд-во АПН РСФСР, 1948. 679 с.

Напрямок перший

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ К. Д. УШИНСЬКОГО

ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ПРАЦІ ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ ТА САМОЦІЛІ ЗА К. Д. УШИНСЬКИМ

Костенко О.В.,

*аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0354-8875>

Педагогічний, науковий та особистісний вплив Костянтина Дмитровича Ушинського важко переоцінити. Його педагогічні ідеї та концепти продовжують впливати, змінювати на краще, виховувати нові покоління. Тим очевиднішою постає необхідність детально вивчати науково-педагогічну спадщину цієї видатної Людини, переосмислюючи її у контексті сучасних викликів та завдань.

Метою даної роботи є аналіз концепту праці Ушинського на прикладі його твору «Праця в її психічному і виховному значенні» [6]. За допомогою методу якісного контент-аналізу [1] були вивчені педагогічні змісти, що характеризують авторське поняття праці Ушинського. Результатом роботи стала теза про християнізацію праці та, відповідно, її омніпрезентність як у формі основного педагогічного методу (інструменту), так і у людському *raison d'être*.

До аналізу були залучені нароби науковців, що займалися висвітленням схожої проблематики, а саме: Н. В. Іванової [3], А. О. Кислого та О. Ф. Кислої [4], В. В. Назарко [5], О. В. Білюка [2]. Усі вони висвітлюють певний аспект концепту праці Ушинського, а А. О. Кислий та О. Ф. Кисла в цілому доводять вплив Християнства на педагогічну думку педагога. У даній роботі автор у більш вузькому контексті фокусується на понятті праці Ушинського та індуктивно реконструює його.

Викладаючи своє розуміння праці, Ушинський не зупиняється лише на одному обраному (педагогічному) аспекті, а комплексно розглядає значення та місце праці у всьому існуванні людини. Педагогічний аспект (як і має бути) постає лише одним з багатьох важливих елементів людського життя. Витоки, природу і місце праці Ушинський віднаходить у християнській думці та моралі,

поєднуючи та підкріплюючи біблейську аргументацію тогочасним історичним та географічним знанням.

Концепт праці Ушинського, беручи до уваги всеохоплюваність та апіорну неунікненність, займає центральне місце серед споріднених концептів. Адже без праці, за Ушинським, неможливо розвинути позитивні риси характеру, досягти життєвого апогею. При цьому, праця має бути правильною, відповідати характеру людини, слугувати задоволенню її життєвих потреб. Діяльність, метою якої є збагачення, користь, намагання нечесним шляхом заволодіти майном іншої людини, не може вважатися працею.

Праця може бути як фізичною, так і розумовою. Для Ушинського, який сам є взірцем робітника науки, розумова праця має велике значення. Він підкреслює її позитивний вплив на характер і силу думки людини.

Антиподом праці постають задоволення, які, у разі, якщо вони не підкріплюються мірою та постійною чесною працею, призводять до деградації особистості, окремих соціумів та цілих держав. Потягу до задоволень Ушинський також знаходить християнське тлумачення: Людині характерне бажання безкінечності та щастя, проте, будь-яка форма земного існування завжди кінчна, а справжні задоволення є результатом незмінної важкої праці.

Тому задачею людини та, відповідно, педагога, є зрощення звички до постійної праці, любов та перетворення її на усвідомлену частину власного існування, навчання правильно працювати інших. Педагог має, перш за все, долучити своїх вихованців до правильної життєвої позиції, розказати і показати на власному прикладі життєдайний вплив праці.

Таким чином, концепт праці Ушинського спирається на християнське тлумачення людського існування. Людина приречена на працю, яка пронизує усі сфери її життя, включаючи педагогічну активність. В такому розумінні, корисна та відповідна праця постає одночасно інструментом та кінцевою метою діяльності педагога. Таке бачення, запропоноване К. Д. Ушинським, розкриває додаткові потенціали для педагогічної роботи та може стати предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mayring Ph. Qualitative content analysis: Theoretical background and procedures. Approaches to qualitative research in mathematics education: Examples of methodology and methods. 2015. S. 365–380.

2. Білюк О. В. Творча особистість вчителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського та К. Ушинського. Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. 2008. №97(84). С. 123–125.
3. Іванова Н. В. Праця як феномен продуктивного мислення: сучасна інтерпретація ідей К. Ушинського в контексті виховання «людини щасливої». Інноваційна педагогіка. 2019. №10(1). С. 30–34.
4. Кислий А. О., Кисла О. Ф. Вплив християнської антропології на педагогічну творчість К. Д. Ушинського. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. №110. С. 53–56.
5. Назарко В. В. Ідея К. Ушинського про взаємозв'язок теорії і практики на основі твору «Праця в її психічному та виховному значенні». Записки студентського наукового товариства. 2022. № 26. С. 177–179.
6. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані педагогічні твори. С. 104–121.

НОВІ МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ

К. Д. УШИНЬСЬКОГО

Лагуа А. М.,

*Краєзнавець м.Новгород-Сіверський
Чернігівської області
ant0622@i.ua*

«Рід наш старовинний, малоросійський дворянський. Усі родичі: діди, дядьки і батьки були українці, народилися і поховані в українській землі» [37, с. 48], — так говорив про себе Костянтин Дмитрович Ушинський, якого ще й досі називають «великим руским педагогом». Він народився в Тулі, а своїм «родимим гніздом» вважав невеличкий хутір на околиці Новгорода-Сіверського, де пройшли дитячі і юнацькі роки, і куди він багато разів повертався з далеких країв. Як висловлювався Гете: «Щоб зрозуміти поета, треба побувати на його Батьківщині». Тому необхідно хоча б побіжно розглянути історію цього хутора, а разом з тим і історію його власників, з якими пов'язані якраз сім колін його українського роду по лінії матері.

Почнемо з «славетного пана Костя Халимоновича Пригаренка», який в далекому 1656 році купив плац «за певною суму пинязей

за коп 20 личбы литовской » [40, с. 148]. Чи був це саме той плац, що нас цікавить, невідомо, але це єдиний знайдений документ Костянтина Пригари, заможного новгород-сіверського войта, зі старого місцевого роду міщанського походження, що жив у другій половині 17 ст., займався вигідним поташним промислом і мав свої буди в лісах за Десною «на грунтах Знобовских». Синів у нього не було, а три доньки, які були багатими нареченими, одружилися з видними представниками козацької старшини і духовенства [33, с. 199–200].

Катерина була за Василем Валькевичем, стародубським полковим хорунжим. Залишившись вдовою, жила з синами Степаном і Петром, «устраивая и увеличивая» маєтності. Син бунчукового товариша Степана, Захарій (у чернецтві Зосима), був архимандритом Києво-Печерської Лаври (1762–1786 рр.). Петро дослужився до генерального асаула, а дочка його вийшла заміж за племінника К. Разумовського Михайла Будлянського [28, с.103, 104].

Першим чоловіком Євфимії був значний військовий товариш Стародубського полку Федір Добронизький, брат якого Павло був одружений з сестрою Павла Полуботка — Варварою [28, с.200].

Прасковія вийшла заміж за Опанаса (Афанасія) Олексійовича Заруцького [33, с.200], Новгород-Сіверського протопопа і письменника-панегіриста, сина військового товариша, глухівського міського атамана, згодом протопопа новгород-сіверського Олексія Богдановича. Опанас освіту здобув у Києво-Могилянській Академії (у 70- — на початку 80-х рр.) і, можливо, також за кордоном. Належав до вченого гуртка Лазаря Барановича. В 1708 році в Глухові виголосив «казанье», в якому засудив «изменнические дела» І. Мазепи. Помер до 1723 року [26, с.221]. Людина свого непростого часу. Особистість непересічна, але занадто демонізована, хоча б тому, що майже всі його «нагороди» від царя і гетьмана були просто підтвердженням того, що він уже отримав від Пригари.

У 1734 році Прасковія Заруцька написала заповіт, в якому було: «тело мое грешное погребти при гробе отца моего и мужа, в церкви соборной новгородской успения пресвятыя Богородицы» [24, с. 126]. Син Андрій, священник тієї ж церкви, ще в 1823 році одержав від неї в разі з іншими маєтностями і село Протопопівку, і «хутор Протопоповський с полем пахотним, винницею и половиной сеножатеи» [31, с.142]. Необхідно зазначити, що якраз

на період служіння батька і сина припало будівництво нового Успенського собору [45, с.141–143].

Хутір був заснований навіть не Опанасом, за чином якого був названий, а, мабуть, ще Костянтиним Пригарою, в якого певно були брати, бо це прізвище часто зустрічається серед новгород-сіверського духовенства, чиновництва і міщанства аж до початку 20 сторіччя. Про те, що саме ці землі належали Пригарам, окрім Пригар — священників Покровської церкви, свідчить і значна поширеність цього прізвища серед її парафіян [17, арк.68–70].

Андрій був одружений з Анастасією Мирович, донькою Федора Мировича, генерального асаула, відомого мазепинця і Ганни Полуботок, сестри гетьмана Павла Полуботка [33, с.200]. Сини Ф. Мировича Петро та Яків разом з матір'ю жили до 1723 року в родині Павла Полуботка [34, с.105], там же жила і їх сестра Настасья, тому що Андрій «взяв себе в млаженство покойного Пана Павла Полуботка Полковника Черниговского племяннику Анастасию Мировичовну з его ж Полуботкового дому» [15, арк.6]. Другим чоловіком сестри Федора Мировича Ганни Забіли, рідної тітки Настасї, був Андрій Войнаровський [34, с. 109], небіж і спадкоємець гетьмана І. Мазепи [26, с. 121], а підпоручик Василь Мирович, який намагався звільнити зі Шлісельбургської фортеці ув'язненого імператора Івана Антоновича [34, с.106], був її племінником. Про родину Заруцьких існує чималий архівний і літературний спадок.

Дочка Заруцьких Прасковія Андріївна була першою дружиною Андрія Тимофійовича Силевича, новомістського сотника. За нею залишалися маєтки Заруцьких [32, с.616–617]. Силевичі очолювали уряд новомістської сотні послідовно протягом п'ятидесяти років до відкриття намісництва [28, с. 88, 89, 91]. Засновником козацько-старшинського роду Силевичів був Прокіп Силич Силенко, наприкінці 18 ст. хорунжий Стародубської сотні, згодом — полковий суддя і наказний полковник. Троє синів Прокопа займали високі посади в Стародубському полку. Збереглася детальна «сказка о службе» Тимофея [32, с.615–617], батька Андрія, але про самого Андрія Тимофійовича відомо небагато. Дочка його Анна народилася біля 1746 року, в дитячі роки жила у своїй тітки Прасковії Тимофіївни Ракушки-Романовської [32, с.619]. З роду Силевичів походила і мати братів Білозерських та Ганни Барвінок [32, с. 616, 617].

Анна Андріївна, вийшла заміж за Федора Григоровича Псьола і 1762-го року «уступила» своєму чоловіку маєтності Заруцьких [32, с.619], та як зазначалось в розповіді про її сина Василя ще у 1799 році «у него с двумя братьями и сестрами имение, находящееся под управлением его матери» [32, с. 211]. Була жива ще у 1817 році — жила в с. Протопоповці, але вже з невеликим маєтком [8, арк.191].

Федір Григорович Псьол, син сотника орлянського, службу розпочав з 1755 року був військовим канцеляристом в Генеральній військовій Канцелярії, військовим товаришем, бунчуковим товаришем. «За открытием Новгородского Северского наместничества избран шляхетством уездным судьей округа Погарского а з судьи заседателем Верхнего земского суда» і «по общему выбору шляхетства онаго наместничества в заседатели дворянские» Совестного Суда Новгород-Северського намісництва. Залишився його повний послужний список до 1790 року [20, арк. 2зв.-3]. Мав двох братів, які до реформи 1782 року також належали до військової старшини. [32, с. 210–211]. Особливо цікавий життєвий шлях Михайла, що був військовим кантаржеєм, тобто зберігачем базарних вагів і мір в Запорізькій Січі, згодом сотником в Острі. Його син Іван працював службовцем на різних посадах. Проживав в с. Псьоловці Полтавського повіту [32, с.210–213], Був батьком відомих сестер Псьол [32, с. 215], які доводилися троюрідними сестрами матері Костянтина Дмитровича Ушинського.

Федір Григорович з Анною Андріївною мали трьох синів і п'ять дочок. Василь навчався в Московському університеті, служив у війську, займався перекладами з французької мови. Першою його дружиною була Матрона Федорівна Косач [32, с. 211], Степан починав з військової служби, вийшов у відставку штаб-капітаном, займав посади земського комісара Новгород-Сіверського повіту, згодом хорунжого і підкоморія. Другою його дружиною була Олександра Іванівна Халанська, дочка директора Новгород-Сіверської гімназії [12, арк.5зв.], на іншій дочці Софії одружився Ілля Федорович Тимківський [38, с. 20].

Найменша з дочок Марія була за Георгієм Якимовичем Матвієвським, артилерійським чиновником Шосткинського заводу — «цейхвартером 8-го класу» [4, арк.16], поміщиком хут. Богданки, Глуховського повіту [32, с. 212] Їх донька Олександра (Ольга), за якою залишився хутір, двоюрідна сестра матері Костянтина

Дмитровича Ушинського була одружена з Семеном Степановичем Дорошенком [30, с. 464]. В 1858 році, згідно з купчею, маєток в х. Богданці перейшов до Надії Семенівни Ушинської від чотирьох її братів [38, с. 32].

Найстарша Меланія народилася в 1764 році, була одружена з Степаном Степановичем Карпинським, але не 1789 року [32, с. 211], а, імовірно, 1783 року, бо в сповідній книзі Покровської церкви за 1791 рік вони вже мали дочку Надію 8-ми років, а Степану Степановичу було 46 років [19, арк.84], а не 49 [31, с.342]. Батько Степана був протопопом в м. Прилуках, а дід священнонамісником в м. Ніжині, але він розпочав службу в Генеральній Військовій Канцелярії і продовжив в Малоросійській Колегії. Був секретарем Канцелярії Малоросійського Скарбу, полковим писарем, бунчуковим товаришем. З 1781 року — асесор Новгород-сіверської Казенної Палати, надвірний радник, радник тієї ж Палати, а вже з вересня 1793 року колежський радник по ліквідації Новгород-Сіверської губернії. В 1800–1802-х роках — депутат з вибору дворянства Новгород-Сіверського і Глухівського повітів до Чернігівського Генерального Суду. З травня 1803 року радник, згодом статський радник Полтавського Генерального Суду і з березня 1809 року — голова Таврійської Палати Уголовного і Громадянського Суду. У нього було четверо братів- всі, крім одного, були військовими [31, с. 340–341].

Імовірно, саме при Карпинських хутір Заруцьких набув вигляду «барської усадьби», бо на плані Новгорода-Сіверського середини 18 ст. там знаходяться будівлі зовсім в іншому порядку [44, табл. XXXVI]. Адже Силевичі сюди могли тільки навідуватися, як і Псьоли, які «базу» мали в с. Протоповці, бо там в селах «на грунтах Знобовских» знаходилися всі їхні маєтки. Карпинський же мав маєтності в Прилуцькому повіті, «да близ Новгородсеверска в доме его» 12 душ [31, 341], тобто Меланія отримала на посаг тільки цей хутір. На 1791 рік вони були парафіянами Покровської церкви [19, арк.84]. (З 1783 року церковні книги не збереглися. — А. Л.).

В родині Карпинських було троє синів- двоє з них були на військовій службі і в Новгороді-Сіверському не проживали [31, с. 341–342], Було також три доньки. Любов Степанівна, мати Костянтина Дмитровича Ушинського, народилася 18 вересня 1795 року [18, арк.62зв.], а Варвара, яка народилася 20 грудня 1786 року

[17, арк.70зв.], згодом вийшла заміж за Петра Ілліча Гусакова [16, арк.1]. Гусаки або Гусакови здавна згадуються як парафіяни Покровської церкви, тобто Варвара жила неподалік, а її діти були однолітками дітей Любові [11, арк.60]. Доля Надії, яка народилась в 1784 році, невідома.

Меланія Федорівна Карпінська померла 22 лютого 1816 року «от параличной болезни» в 52 роки, а не в 60, як чомусь зазначено в метричній книзі [11, арк.64зв.]. А 17 травня того ж року: «От находящихся в доме господина Статского Советника и Кавалера Степана Карпинского зятя его штафе Капитана Дмитрия Вшинского денщика... родилась дочь ... восприемницей была оного штафе Капитана Вшинского жена Любовь Стефанова дочь» [11, арк.59зв.]. З цього запису виходить, що батьки Костянтина Дмитровича Ушинського одружилися не в 1816 році, а в 1815, бо це відбулось не так давно, тому що надалі йдеться вже про «дом Вшинского», тобто хутір Любов одержала як посаг (за 1815 рік метричні книги не збереглися — А. Л.). Якщо «штафе» розуміти як «штабс», то чин капітана Дмитрій Григорович одержав 10 серпня 1815 року (див. форм. список). Прізвища Вшинський і Ушинський зустрічається в документах цих років. 1819 року 3 лютого: «От г-на майора Дмитрия Григориева и жены его Любовы Степановой дочери Вшинских родился сын Владимир, крещен 6 числа ...воспреемник цейхвартер 8-го класса Егорий Екимов сын Матвиевский» [12, арк.48зв.]. У 1820 році «капитана Дмитрия Ушинского, хутора Псіолового, две души» [9, арк.54], а в 1822 році «Вшинского Дмитрия подполковника х. Псіоловского — 2 души» [9, арк. 51зв.].

В формулярному списку (див. док) Дмитрій Григорович вказує, що у 1811 році був відправлений до «Новгородсеверский рекрутский депо» для набору рекрутів і знаходився там більш ніж півроку. В цей час він і мав можливість познайомитись з Любов'ю Степанівною. До того ж в Новгород-Сіверському повіті знаходився його хутір Павлівський (мабуть, це той же хутір Псьоловський — А. Л.).

Дмитро Григорович про своє походження зазначає: «из дворян слободско-украинской что ныне Харьковской губернии», але, як відомо, Слобожанщина була заселена також і вихідцями з Чернігівської губернії, де на Менщині й досі є старовинне село Ушня. У «Реестре козаков Черниговского полка, находящихся при

шведском войске над рекою Шелдихою 1702 года» — козак сотні Менської Ігнат Ушенский [3, с. 35]. До того ж ще 1679-го року стародубський священник купив ліс у козака Яцька Ушинського (там же згадується і млин на річці Ушні в с. Шумерівці) [35, с.30]. В с. Вертіївці Ніжинського повіту (що недалеко від Ушні) ще в кінці 18 ст. проживали священники Ушинські, нащадки яких мали з'язки з Костянтином Дмитровичом Ушинським [27, с. 93]. Батько і дід Дмитра Григоровича були священниками в Охтирці [38, с.13–17], а з трьох його братів двоє, що були близнюками — служили на флоті. Володимир, дослужившись до контр-адмірала після відставки в 1832 році купив маєток на Чернігівщині в с. Змітневі недалеко від Сосниці [27, с. 89], й не зовсім далеко від Ушні. Отже можливе сіверянське походження пращурів Дмитра Григоровича Ушинського ще потребує свого дослідження.

Те, що Костянтин з першого класу навчався в гімназії, а не вдома, як за М. Чалим повторюють всі дослідники, довів С. С. Воїнов ще в 1998 році. Адже для вступу в гімназію треба було разом із свідоцтвом про народження подати атестат про закінчення повітового училища або скласти іспити в обсязі його програми. Оскільки свідоцтво про народження з Тули ще не прийшло, вирішено було віддати сина до повітового училища, для якого свідоцтво було не потрібно, і з 1 серпня 1833 року Костя став учнем першого класу повітового училища. А так як вже 10 жовтня 1833 року Новгород-Сіверська гімназія згідно з новим Статутом 1828 року з 4-класної перетворилась на 7-класну, тому він і був автоматично зарахований у її перший клас. Михайло Чалий також був переведений з повітового училища, але з другого в другий. У третьому класі він занедбав навчання і був залишений на другий рік (а точніше-в другому півріччі був переведений назад до другого класу-А.Л). Тобто не Костянтин прийшов у клас до Михайла, а навпаки. Спростовує С. С. Воїнов і версію про те, що він прийшов до третього класу із «домашнього приготування» (начебто його підготувала мати). Навіть якщо Любов Степанівна і отримала освіту в Новгород-Сіверському головному повітовому училищі, нова гімназична програма, яка вводилася у 1833 році вперше, була їй невідома. Навряд чи могли Ушинські наймати кількох учителів, бо крім основних предметів, треба було навчати його німецької та латинської мовам [2, с. 49–50].

Збереглася справа про заволодіння поміщиком Карпинським землею, що належала казенним селянам села Рогівки, яка була розпочата в травні 1837 року, а закінчена 1838 року. Але, як зазначається в рапорті новгород-сіверського межового суду, вона розпочалася ще в 1836 році. Затримка була в губерському землемірі, якого ніяк не могли залучити до вимірювання спірних земель. Головне, що можна зрозуміти з цієї справи, яка майже вся складається з чернеток, це те, що в 1836 році «здешня палата Гражданского Суда предписала учинить расследование о завладении Статским Советником Степаном Карпинским и дочерью его надворного советника Любовью Ушинскою пахотными и сенокосными землями...». Їх імена повторюються протягом всієї справи. А 15 липня 1838 року в указі з Чернігівської палати громадянського суду, який заслухавши «прошение» селян Рогівки, наказав « прошение сие препроводить при указе в Новгородсеверский межевой суд с тем, чтобы на обстоятельства, в оном измененным доставить немедленно объяснения». На останніх сторінках справи без дати (знову-таки чернетка): «Прозэкт рапорта сего суда в Черниговское Губернское правление», в якому вже «Приговорили: как истец чиновник 7-го класса Димитрий Ушинский представленными к делу сему свидетельствами и разными документами доказана правильное приобретение (перечень урочищ). Коим всем поприобретении Статским Советником Карпинским потом дочь его наследница Ушинского жена Любовь Ушинская... крестьяне села Роговки... по делу уличаются в самовольном завладении ониими с 1833 года а потому... (перечень урочищ) оставить во владении чиновника 7 класса Ушинского...» Селяни крім того повинні були ще сплатити штраф [10, 14 арк.].

Справа ця, хоч і в дуже поганому стані, дає підстави вважати, що Любов Степанівна була жива не тільки 1836, а і 1837 року. Вірогідно, спочатку помер її батько, якому вже було понад 90 років, невдовзі і вона (встигнувши побувати деякий час «наслідницею»). Можливо, її смерть настала під час пологів, оскільки про це свідчить те, що 16 серпня 1838 року померла «Надворного Советника Дмитрия Григорьевича Ушинского младенец Елена 1 года от детской». До того в «доме Дмитрия Григорьевича Ушинского от дворовых людей» 5 і 12 серпня померло ще двоє малюків — «1 года от детской» [13, арк.70зв.]. То був стандартний, дуже

умовний термін, в метричних книгах священники не зважали на місяці і на дитячі хвороби.

З формулярного списку не зрозуміло, де міг перебувати Дмитро Григорович Ушинський з початку 1833 і до 1838 року, тобто майже 6 років. Якщо ж виходити з судової справи, то й вдома його теж не було, хіба що навідувався, бо дитина таки народилася. Судячи з того ж списку другий раз одружився він, імовірно, наприкінці 1839-го або на початку 1840-го року (як за Чалим — то мачеха ще півроку могла навчати Костянтина німецької).

Донька Софія народилася 7 вересня 1843 року, син Василій — 28 липня 1845 року. Обидва були похрещені в Покровській церкві. Про долю Василя нічого не відомо, а Софія близько 1863 року вийшла заміж за майора у відставці Михаїла Шклярєвського, мала трьох доньок — Софію, Катерину, Євгенію і померла, можливо, в 1885 році [7, арк.2]. Дмитро Григорович Ушинський був задіяний у кількох судових справах і помер 30 листопада 1866 року [6, арк.4].

Треба зазначити, що хутір весь час переходив у спадок по жіночій лінії, а всі чоловіки від Опанаса Заручького і до Шклярєвського (крім Андрія Заручького) були так званими «приймаками».

Костянтин Дмитрович Ушинський писав, що будиночок його батька знаходився на іншій стороні міста — верстах у чотирьох від гімназії, також за містом у місцевості гористій та дуже мальовничій [41, с. 314]. Чалий же доповнював: будинок його на високому березі Десни, в самому кінці міста, біля церкви Покрова, мав вигляд панської садиби — просторим двором, службами та фруктовим садом, з тінистими липами і дубами, изрытими переполненными зеленью оврагами» [43, с. 438]. Костянтин здебільшого ходив до класу пішки, оскільки вулиці нашого містечка через гористу місцевість не в усі пори року придатні до їзди, особливо для мешканців Заручча [43, с.438]. Заручей-частина міста відокремлена ручаєм, поділяється на власне Заручей і Покровщину, назва якої з'явилась після побудови храму Покрови. Будувала її «грумада мешчан на Сухомлинці» (слобідці Сухомлинці — А. Л.) з побажанням, щоб церкву було видно звідусіль, і щоб вирізнялася вона своєю висотою [29, с. 190–191]. Покровщину можна вважати своєрідним етнографічним заповідником. Вона ще й досі поділяється на «хутор»,

«куток», «конец», «бондаровку» і «шлях» (колишній «стародубський шлях»). На відміну від центральної частини міста, яка була зросійщена гімназіями і заїзджим чиновництвом, тут навіть донедавна розмовляли на мові «Слова о полку», а дівчата вдягали вишиванки і корсетки на свята ще в 50-х роках. Як відомо, Костянтин Дмитрович Ушинський добре знав «Слово», більш того він стверджував, що «Слово» написано на «том языке, на котором должен был говорить его сочинитель, по всей вероятности житель Новгород-Северска» і не на «смеси языков», а на «самостоятельном языке» «особого» племені сіверян [42, с. 406]. Ця особлива мова і зараз присутня в покровсько-заручейській говірці, а в часи Костянтина Дмитровича Ушинського вона була ще виразніша.

Дослідники зазвичай скаржаться на те, що дуже мало збереглося свідчень про дитячі та юнацькі роки Костянтина Дмитровича Ушинського. Але окрім «Воспоминаний об обучении в Новгород-Северской гимназии» [41, с.309–316], він замаскував ще дуже багато спогадів у своїх творах, в підручниках, за якими навчалось не одне покоління дітей. Саме цей хутір на Покровщині та його околиці знайшли відображення у «Рассказах хуторянина», «Из детских воспоминаний» — які в сутності є щоденником Костянтина з описом життя сім'ї, природи і звичаїв Покровщини.

Зі своїх неповних 47 він тут прожив більш ніж 11 років [41, с.388–391], адже його батько за 5 років змінив 5 місць служби, і в двох випадках перерва між ними була тільки по чотири місяці. До того ж із Полтави в лютому, в Вологду в листопаді (див. форм. Спис.), а про побудову залізниць ще й не йшлося. Навіть в поясненні до консісторії 8 травня 1833 року в зв'язку з отриманням свідоцтва про народження Костянтина повірений зазначав, що голова родини часто переміщувався по службі та бував у службових відлучках, з ним переміщалася і родина, але не завжди всі жили разом. Д. Г. Ушинський « иногда некоторых детей имел при себе, а некоторых, то есть маленьких, оставлял при матери» [24, с. 14].

Хоча сама садиба втрачена та, як не дивно, будинки з неї залишилися і досі використовуються за призначенням. Ще в 1895 році повідомлялося, що садиба тільки частково збереглася — в ній залишився флігель, а головний будинок перенесений у провулок між Глуховською і Губернською [38, с.115].

(За спогадами старожилів Шкляревський програв будинок у карти (А. Л.). Цей ошатний невеличкий будинок стоїть там і зараз, але на роль «головного» для «панської садиби» він мало підходить. Більш схожий на «головний» будинок на сусідній вулиці, який, за переказами, теж був перенесений з маєтку. Хоча б тому, що на листопад 1921 в ньому знаходився «кружок любителів української сцени», який там же давав вистави [21, арк.20], а у квітні 1922 вже в «детском доме № 3 на Покровщині (бувний Шкляревського)» знаходилося аж 47 дітей (для порівняння в монастирі — 95), згодом залишилось — 36 [22, арк.124, 128], що забагато, як для «флігеля». Той же гурток (збереглася світлина з артистами) існував там десь до початку 30-х, коли будинок був перенесений на вул. Леніна. Після війни в ньому знаходився «Дом пионеров», а вже 30 років будинок поділений на декілька квартир. Є свідчення, що в будівлі військокомату також зроблена прибудова з садиби Ушинських. Землю ж садиби роздали ще в 20-х роках.

Питання про встановлення пам'ятного знака на місці садиби Ушинських поставало вже неодноразово, але до справи так і не дійшло.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Бондарь Ф.Т. Биография К.Д. Ушинского с новыми фактами вологодского периода жизни семьи Ушинских. — Вологда: ВГПУ, 2007. — 92 с.
2. Воїнов С. Децю нове до біографії К.Д. Ушинського// Сіверянський літопис. — 1998. — № 1. — С. 46–53.
3. Горобець С. Рябцев В. До історії участі українських козаків у військових подіях початкового етапу Північної війни (1700–1702 рр.)//Сіверянський літопис. — 2011. — № 3. — С. 23–38.
4. Державний архів Сумської області. — Ф.598. — Оп. 4. — Спр.19.
5. Державний архів Чернігівської області (далі — ДАЧО). — Ф. 127. — Оп.1. — Спр. 824.
6. ДАЧО. — Ф.127, оп.12-а, спр.4255.
7. ДАЧО. — Ф. 127, оп.131-а, спр.147.
8. ДАЧО. — Ф.133. — Оп.1. — Спр.221.
9. ДАЧО. — Ф.553 — Оп.1. — Спр.16.
10. ДАЧО. — Ф.559. — Оп.1. — Спр.9.
11. ДАЧО. — Ф.679 — Оп. 1. — Спр.127.
12. ДАЧО. — Ф.679. — Оп. 1. — Спр.128.
13. ДАЧО. — Ф. 679. — Оп.1. — Спр.132.

14. ДАЧО. — Ф.679. — Оп.1. — Спр.137.
15. ДАЧО. — Ф.679. — Оп.1. — Спр.593.
16. ДАЧО. — Ф.679. — Оп.2. — Спр.4424.
17. ДАЧО. — Ф.712. — Оп.1. — Спр.200.
18. ДАЧО. — Ф.712. — Оп.1. — Спр.202
19. ДАЧО. — Ф.712. — Оп.1. — Спр.215.
20. ДАЧО. — Ф.10926. — Оп.1 — Спр.406.
21. ДАЧО. — Ф.Р-593. — Оп.1. — Спр.716.
22. ДАЧО. — Ф.Р-593. — Оп.1. — Спр.1017.
23. Державний архів Харківської області. — Ф.667. — Оп.286. — Спр.186. (л.129 зв., л.132- план)
24. Записки Черниговского губернского статистического комитета. — Кн.2. — Чернигов, 1868.
25. Иванов, А. Н. К. Д. Ушинский. Гимназист, студент, профессор / А. Н. Иванов. — Ярославль: Верхне-Волжское изд-во, 1973. — 239 с.
26. Києво-Могилянськв академія в іменах. 17–18ст.: Енцикл. Вид./Упоряд. З.І. Хижняк; За ред. В. С. Брюховецького. — К.: Вид. Дім «КМАкадемія, 2001–736.
27. Коломієц І.К. О семье Ушинских и школах, открытых в его память на Украине.// Новое об Ушинском: (исследования и материалы о жизни, деятельности и педагогическом наследстве) / редкол.: А.Н. Иванов [и др.].— Ярославль, 1981. — 113 с.
28. Лазаревський О. Описание Старой Малороссии. Т. 1. Полк Стародубський. — К., 1889. — 470 с.
29. Логвин Г.Н. Чернигов, Новгород-Северский, Глухов, Путивль. — М.: «Искусство». — 1980. — 288 с.
30. Модзалевский В.Л. Малороссийский Родословник. — Т. 1: А–Д. — К., 1908. — 541 с.
31. Модзалевский В.Л. Малороссийский Родословник. — Т. 2: Е–К. — К., 1910. — 746 с.
32. Модзалевский В.Л. Малороссийский Родословник. — Т. 4: П–С. — К., 1914. — 944 с.
33. Оглоблин О. Люди старої України. — Мюнхен — «Дніпрова хвиля», 1959. — 328 с.
34. Павленко С.О. Оточення Мазепи: соратники та прибічники. — К.: Вид. дім «К М Академія», 2004. — 602.
35. Панашенко В.В. Соціальна еліта гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.) / Відп. ред. Ф.П. Шевченко. НАН України. Інститут історії України. — К.: Інститут історії України, 1995. — 221 с.
36. Панаженко И. Историческая записка о Новгород-Северской гимназии. — Киев: Тип. Кульженко, 1899.
37. Старчевський А. Мои воспоминания о Константине Дмитриевиче Ушинском.// Народная школа, 1885, № 1.
38. Терлецький В.В. Костянтин Ушинський і Сумщина. — Суми: Собор, 1998. — 104 с.

39. Терлецький В. Роде наш красний: Ушинський кризь призму століть.— Суми: Собор, 2001.— 216 с.
40. Труды Черниговской архивной комиссии.— В. 10.— Чернигов, 1913.— 262 с.
41. Ушинский, К.Д. Педагогические сочинения: в 6-ти т. Т. 1 / К.Д. Ушинский; сост. С.Ф. Егоров.— М.: Педагогика, 1988.— 414 с.
42. Ушинский, К.Д. Педагогические сочинения: в 6-ти т. Т. 2 / К.Д. Ушинский; сост. С.Ф. Егоров.— М.: Педагогика, 1988.— 492 с.
43. Чалый, М.К. Воспоминания.// Киевская старина.— 1889.— Т. XXVI (август).— С. 436–467.
44. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник.— К.: «Українська Радянська Енциклопедія», 1990.— 1008 с.
45. Юрченко С.Б. Про датування Успенського собору в Новгород-Сіверському.// Сіверщина в історії України, 2010.— Вип.3.— С. 141–143.

УКРАЇНСЬКІ ВИДАННЯ ТВОРІВ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО

У ФОНДАХ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Міхно О.П.,

*доктор педагогічних наук, директор Педагогічного музею України,
провідний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства
та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В.О. Сухомлинського*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5271-9530>

З березня 2023 р. виповнюється 200 років від дня народження Костянтина Ушинського (1823–1870), українського педагога, основоположника наукової педагогіки й народної школи, автора праць з теорії та історії педагогіки, підручників для початкового навчання, творів для дітей. Ювілей педагога відзначається на державному рівні відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17 грудня 2021 року № 1982-IX “Про відзначення пам’ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках”. Згідно з Рішенням Київської міської ради від 27 жовтня 2022 року № 5461/5502 «Про відзначення на

території міста Києва пам'ятних дат і ювілеїв у 2023 році» 200 років від дня народження Костянтина Ушинського відзначається на території м. Києва.

Долучаючись до відзначення цього ювілею, Педагогічний музей України підготував віртуальну виставку українських видань творів Костянтина Ушинського, які зберігаються у фондах музею: <https://cutt.ly/y3KLZZ0>. На вебпорталі Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського представлена сторінка «К. Д. Ушинський» як складник електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу»: <https://cutt.ly/u3AMBAL>. На зазначених вебресурсах подано детальну інформацію про видання науково-педагогічних праць і дитячих творів педагога українською мовою.

Так, перше видання науково-педагогічних праць – «Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори» – побачило світ у 1949 році у Києві у видавництві «Радянська школа» накладом 10 000 примірників [1]. Підготували видання до друку Міністерство освіти Української РСР та Український науково-дослідний інститут педагогіки (УНДІП; нині Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України). Видання містить коротку передмову на 5 сторінках, підготовлену науковцями УНДІПу і підписану знеособленою конструкцією «Інститут Педагогіки». Зі змістом книги можна ознайомитися, відвідавши віртуальну виставку «Українські видання творів Костянтина Ушинського (до 200-річчя від дня народження)» на сайті Педагогічного музею України.

У 1954–1955 рр. у тому ж видавництві вийшло друком видання «Ушинський К.Д. Твори, у 6-ти т.» мізерним, як на ті часи, накладом у 5 000 примірників, яке наразі є бібліографічною рідкістю [2]. На звороті титульного аркуша зазначено: «Відповідальні за українське видання проф. Г. С. Костюк, заслужений діяч науки УРСР С. Х. Чавдаров». Перший том містить розлогу (на 25 сторінках) передмову С. Чавдарова «Великий будівник вітчизняної педагогіки – К. Д. Ушинський».

Подаємо стислі відомості про відповідальних за видання. Григорій Силович Костюк (1899–1972), український психолог, засновник і директор Науково-дослідного інституту психології Української РСР у 1945–1972 рр. (нині Інститут Психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України). Сава Христофорович Чавдаров (1892–1962), український учений, педагог, у 1944–1956 рр. – директор Науково-дослідного інституту

педагогіки Української РСР (нині Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України).

Примірники цього видання, які зберігаються у фондах Педагогічного музею України, оцифровані і доступні для завантаження на сайті музею.

Третє видання науково-педагогічних праць – «Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т.» – вийшло у 1983 в тому ж видавництві накладом у 31 000 примірників і є найбільш поширеним [3]. У першому томі вміщено двосторінкову передмову М. Мухіна «Педагогічна класика».

Перше видання дитячих творів Костянтина Ушинського українською мовою датується 1946 роком, коли в Києві у видавництві «Молодь» побачила світ книжечка «Лисиця й глечик», чудово ілюстрована художницею Л. Стелецькою (наклад 34 000) [4]. 1947 року в цьому ж видавництві вийшла книга «Чотири бажання» з ілюстраціями О. Паславської (наклад 25 000) [5]. З електронними копіями цих видань можна ознайомитися на сайті Педагогічного музею України.

У фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються такі дитячі твори К. Ушинського, як «Івасик-Боягуз: оповідання та казки» (Київ, 1958) [6], «Вітер і сонце» (Київ, 1961) [7] у перекладі Наталі Забіли, «Дітям: оповідання та казки» (Київ, 1977) [8], «Чотири бажання: казки та оповідання для дітей» (Тернопіль, 2012) [9]. З цими виданнями можна ознайомитися у бібліотеці.

Отже, науково-педагогічні та дитячі твори Костянтина Ушинського українською мовою, видані у 1946–2012 рр., найповніше представлені у фондах Педагогічного музею України та Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського – інституціях пам'яті, провідними завданнями яких є збереження, вивчення й популяризація української педагогічної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Київ: Рад. школа, 1949. 418 с.
2. Ушинський К.Д. Твори, у 6-ти т. [відп. ред.: Г.С. Костюк, С.Х. Чавдаров]. Київ: Рад. школа, 1954-1955.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983.
4. Ушинський К.Д. Лисиця й глечик / мал. Л. Стелецької. Київ: Молодь, 1946. 16 с.

5. Ушинський К.Д. Чотири бажання / мал. О. Паславської. Київ: Молодь, 1947. 16 с.
6. Ушинський К. Івасик-Боягуз: оповідання та казки [пер. з рос. Н. Забіли; мал. Г. Глікмана]. Київ: Дитвидав, 1958. 32 с.
7. Ушинський К. Вітер і Сонце : оповідання та казки [пер. з рос. Н. Забіли; іл. І. Григор'єва]. Київ: Дитвидав УРСР, 1961. 32 с.
8. Ушинський К. Дітям: оповідання та казки [іл. Л. Гармиза]. Київ: Веселка, 1977. 135 с.
9. Ушинський К. Чотири бажання: казки та оповідання для дітей; пер. з рос. О. П. Макаренко. Тернопіль: Навч. кн. Богдан, 2012. 36 с.

УЧАСТЬ РОДИНИ УШИНСЬКИХ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ДІТЕЙ

Янченко Т.В.,

*доктор педагогічних наук, доцент,
зав. кафедри педагогіки і методики викладання історії
та суспільних дисциплін Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID 0000 0002 2967 0695*

Надзвичайно складні умови розвитку українського суспільства актуалізують пошук шляхів організації соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення. Історико-педагогічні студії, присвячені проблемі допомоги дітям, можуть стати основою для розробки сучасних концепцій і моделей педагогічної діяльності, спрямованих на задоволення соціальних запитів особистості.

Упродовж другої половини XIX ст. індивідуальна благодійність, що була поширена і раніше, трансформувалася у нові, більш ефективні прояви [3, с. 174]. До неї залучалися представники різних верств населення, зокрема й інтелігенція. У діяльності приватних благодійників у сфері соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, чітко простежується принцип педагогізації соціальної допомоги: вона надавалася шляхом організації навчання та виховання дітей, залежала від віку, освітнього рівня, індивідуальних здібностей. А відтак у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дуже часто виявляли зацікавленість педагоги, незважаючи на те, що їхні фінансові можливості були невеликі порівняно з прибутками підприємців чи поміщиків [3, с. 175].

Активну участь у навчанні та вихованні дітей, яким була необхідна допомога, брали представники родини Ушинських. У газеті «Киевское слово» від 21 грудня 1895 р. вміщена розповідь новгород-сіверського кореспондента, що з нагоди 25-ї річниці від дня смерті К. Ушинського у хуторі Дорошенковому Глухівського повіту за заповітом педагога у 1894 р. збудували школу. Утримувався цей початковий навчальний заклад на відсотки з капіталу у 12,5 тис. крб., виділеного з цією метою дружиною педагога Н. Ушинською і вирученого від продажу його книжок. Навчання в ній велося за програмою початкових народних училищ. Крім загальної освіти, дівчатка оволодівали рукоділлям, а хлопчики засвоювали навички різних ремесел. У 1901 р. у цій школі навчалося 40 дітей [3, с. 175].

У 1912 р. за пропозицією доньки К. Ушинського Надії її власним коштом у с. Ображіївці Новгород-Сіверського повіту було відкрито початкове училище на 100 учнів. Пізніше цьому навчальному закладу було присвоєно її ім'я. Зазначимо, що Надія Ушинська брала активну участь у наданні допомоги населенню, яке постраждало від голоду, що виник у результаті неврожаю 1891 р. [3, с. 175].

Дядько видатного педагога Володимир Ушинський був адміралом російського флоту, а після виходу у відставку оселився в с. Змітневі на Чернігівщині. У 1879 р. його вдова Амалия Ушинська відписала маєток разом з капіталом у 12 тис. крб. Сосницькому повітовому земству і Училищній Раді з метою заснування у с. Змітневі Володимирського (на честь чоловіка) сирітського притулку для дівчаток. Дослідники припускають і мають, напевне, рацію, що таке рішення було ухвалене не без впливу видатного педагога, який близько десяти років працював у таких інститутах, як Гатчинський сирітський та благородних дівчат у Смольному і вивчав досвід жіночої освіти за кордоном [1, с. 37].

Як зазначає дослідниця Л. Пригоровська, притулок був відкритий значно пізніше, у 1900 р. [1, с. 40]. Він був розрахований на 15 дівчаток, яких навчали «грамоті, праці і господарству». Утримання однієї дитини у притулку обходилося у 60 крб. на рік. Крім того, кожна з дівчат щорічно отримувала одяг на суму 20 крб. З метою навчання вихованок притулку була створена школа домашнього та сільського господарства, названа на честь Амалиї Ушинської. Для роботи у сирітському притулку були запрошені особи з педагогічною або спеціальною освітою (вчителі, священник, повар, садівник, економка, швачка). Навчальний заклад мав і непогану бібліотеку.

Програма школи відповідала програмі Міністерства землеробства для нормальних нижчих сільськогосподарських шкіл першого розряду. Вона включала: а) загальноосвітні предмети з додатковими курсами рахівництва та гігієни (остання викладалася лікарем); б) практичне домашнє і сільське господарство. Педагоги використовували принцип наступності у навчанні: учениці спочатку оволодівали грамотою, а потім переходили до засвоєння теоретичних і практичних знань з домашнього і сільського господарства і таким чином готувалися до майбутнього самостійного життя [2, с. 74].

У ході практичних занять з домашнього господарства вивчалися кулінарія і рукоділля. Дівчата пекли хліб, варили варення та готували інші зимові припаси: солили, сушили, консервували овочі та фрукти. Вони вчилися виготовляти крохмаль, дріжджі, свічки, мило. Вихованки засвоювали навички крою та пошиву одягу, користування пральними машинами, прасування білизни. Для дівчат викладалися курси тваринництва і молочного господарства. Шкільний курс садівництва та городництва був дуже детальним і включав знання елементів ботаніки, агрономії та хімії. Вихованки працювали у теплицях, на городі, у саду тощо. Вони займалися бджільництвом, виготовляли віск. Дівчата утримували корів, коней, свиней. До школи приймалися учениці, старші 14 років, тому що практичні заняття вимагали від них неабияких фізичних зусиль. Повний курс навчання, крім підготовчого відділення, тривав два роки. Усі вихованки притулку після досягнення 14-річного віку вступали до школи домашнього та сільського господарства. Але навчальний заклад був розрахований на 40 учениць, тому до нього також приймалися стипендіатки земств і Міністерства землеробства [2, с. 74].

Дівчата-сироти, які закінчили школу, але не мали місця проживання, продовжували жити у притулку. По закінченню школи випускниці складали іспити та отримували «атестат про успіхи у знаннях вивчених галузей сільського господарства» [2, с. 74].

Педагоги, які працювали у школі та притулку (завідувачка, вихователька, вчителі), проводили і виховну роботу з дівчатами. Їх привчали до порядку, вимагали бути охайними, достатня увага приділялася засвоєнню правил поведінки, формуванню вміння розпоряджатися власними силами та організовувати роботу найманих працівників. Вихованок готували до життя в селянському

середовищі, що вимагало від них не тільки відповідних практичних знань і вмінь, а й певного світогляду, тому система виховання дівчат-сиріт передбачала застосування механізмів адаптації до умов життя у суспільстві [2, с. 74].

Отже, соціально-педагогічна підтримка дітей передбачає організацію їх навчання, виховання та створення сприятливих умов соціалізації. У певні періоди розвитку суспільства, коли дорослі й діти перебувають у складних умовах життя, до надання соціально-педагогічної допомоги та здійснення підтримки долучаються й приватні благодійники. Так, у другій половині XIX – на початку XX ст. участь у такій діяльності брали й представники родини Ушинських.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пригоровська Л. Змітнівське училище у Сосниці. Сіверянський літопис. 2012. № 5–6. С. 36–41.
2. Янченко Т. Благодійно-педагогічна діяльність родини Ушинських. Українознавство. 2004. № 1–2. С. 73–75.
3. Янченко Т.В. Проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2006. 235 с.

Напря́м дру́гий

ВПЛИВ К. Д. УШИНСЬКОГО

**НА РОЗВИТОК
ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ХІХ СТ.**

НАРОДНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ У СПАДЩИНІ К. УШИНСЬКОГО

Гай В. Р.,

викладач

КЗ ЛОР «Бродівський фаховий

педагогічний коледж

Імені Маркіяна Шашкевича»

Розбудова України як самостійної держави пов'язане з вирішенням цілого ряду актуальних питань, серед яких чільне місце належить вихованню підрастаючого покоління. Формування особистості неможливе без опори на педагогічні ідеї видатних педагогів-класиків. Серед них вирізняється Костянтин Дмитрович Ушинський.

Будучи українцем, К. Ушинський пишався своєю національною належністю. Він у своїй педагогічній статті «Про народність у громадському вихованні» писав, що кожен освічений народ має право на свою національну школу, національну систему виховання [1, с. 50-109].

Незабутнім заповітом К. Ушинського залишається ідея народного, національного виховання. «Загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії. У кожного народу своя особлива національна система виховання...» [3]. Саме ця ідея цілісно єднає всі найвизначніші праці педагога. Але завершеного науково-теоретичного розвитку ідея народного, національного виховання знайшла у творах: «Три елемента школи», «Питання про народні школи», «Про моральний елемент у суспільному вихованні», «Про користь педагогічної літератури» та у навчальних книгах Костянтина Дмитровича.

Національним він вважав виховання, яке склалося на історичному ґрунті певної конкретної нації, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етногра-

фічних та загальнолюдських культурних цінностей, формування довершеної особистості, національного свідомого представника свого народу.

Концепція національного виховання, запропонована К. Ушинським, є актуальною в даний час, адже головною метою сучасної освіти та виховання є формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю та ініціативністю.

Велике значення приділяв педагог народній творчості, поезії, пісні, музиці, образотворчому мистецтву — джерелу культури народу. Однією з ознак народності вчений вважав мову, найкращого виразника духовної культури кожного народу.

У статті «Рідне слово» К. Ушинський писав, що мова народу — кращий, ніколи нев'янучий цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії.

Костянтина Дмитровича Ушинського по праву можна вважати основоположником дошкільної педагогіки.

К. Ушинський довів, що система виховання побудована на інтересах народу, розвиває та укріплює в дітях – патріотизм та національну гордість, а також, любов до праці. К. Ушинський хотів, щоб діти ще з раннього віку засвоювали елементи народної культури, опановували рідну мову, знайомилися з усною народною творчістю. Він наполегливо боровся за здійснення виховання і вчення дітей в сім'ї, дитячому садку та школі на рідній мові. Його вчення про роль рідної мови в розумовому та етичному вихованні дітей зробили величезний вплив на подальші покоління педагогів.

Мова є «найважливіший, найповніший і найміцніший зв'язок, що поєднує минулі, сучасні й майбутні покоління народу в одне велике, історичне, живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєдіяльність народу, а є саме це життя. Коли щезне народна мова, народу більше немає» [2].

Отже, в основі теорії дошкільного виховання К. Ушинського покладений принцип народності. Він вважав основною властивістю дітей дошкільного віку жагу діяльності і прагнення до пізнання навколишнього світу і рекомендував вихователям і батькам заохочувати дітей в їх поривах до самостійної діяльності, продумано і уміло керувати ними, не допускаючи ні надмірної напруги для

дітей, ні надмірного полегшення, оскільки ці крайнощі можуть сприяти появі у них ліні, пасивності.

Народність є досі єдиним джерелом життя народу. К. Ушинський стверджував, що від народження до 7-8 років формується генотип людини, розростається «корінь духовності», який живить національні почуття, стає основою психічного, фізичного, інтелектуального розвитку особистості. Мова, традиції, звичаї, свята, обряди, життя, різні види народного мистецтва, народні вірування, символи і мораль, які вбирає дитина в цей віковий період, залишається в своїй пам'яті на все життя і спрямовують її поведінку.

Дошкільнята сприймають світ почуттями, наслідуючи своїх батьків. Це є основою для подальшого формування особистості. У молодшому шкільному віці настає сприятливий час для системного опанування цілого світу знань, уявлень, понять, категорій з яких згодом утворюється певна світоглядна позиція. Саме молодший шкільний вік – це час, коли закладаються міцні підвалини багатьох якостей особистості, розвивається національна самосвідомість на основі інтеграції почуттів, знань і поведінки.

Дослідивши загальні основи виховання в різних країнах, Костянтин Ушинський дійшов такого висновку:

- загальної системи народного виховання для всіх народів немає ні на практиці, ні в теорії;
- у кожного народу своя особлива національна система виховання, тому запозичення виховних систем у інших народів неприйнятні;
- не можна жити за зразком іншого народу, хоч би яким принадним був цей зразок, так само не можна виховуватися за чужою педагогічною системою, хоч би яка вона була струнка і добре обдумана; кожний народ у вихованні повинен випробовувати свої власні сили;
- науку не треба плутати з вихованням. Вона загальна для всіх народів, але не для всіх народів і не для всіх людей становить мету і результат життя;
- суспільне виховання саме не розв'язує питань життя і не веде за собою історії, але йде слідом за нею. Не педагогіка і не педагоги, але сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє, виховання тільки йде цим шляхом

і, діючи заодно з іншими суспільними силами, допомагає йти окремим особам і новим поколінням;

- суспільне виховання тільки тоді буде дійовим, коли його питання стануть суспільними для всіх і сімейними для кожного;
- збудження суспільної думки у справі виховання стимулює його розвиток. Де немає суспільної думки про виховання, там немає і суспільного виховання, хоч може бути багато громадських освітніх закладів.

Отже, вивчення спадщини К. Ушинського показує, що інтегруючою основою національної системи виховання є спільність історії, географічного походження, мови, культури і традицій, усвідомлення своєї приналежності до українського суспільства. Кожен з цих чинників визначає єдність поколінь і сприяє формуванню громадянина-патріота.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Київ, 1983. С. 50 – 109.
2. Ушинський К.Д. Рідне слово // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Київ, 1983. 242 с.
3. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т./ Радянська школа. Київ, 1954. Т. 1. 488 с.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ

К. Д. УШИНЬСЬКОГО

Захарін С.В.,

*доктор економічних наук,
головний науковий співробітник відділу
історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-1263-8170*

У кожного народу має бути своя особлива національна система виховання. Національне виховання однаковою мірою стосується як українців так і представників усіх інших народів,

що проживають в Україні. Воно передбачає надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання власної історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування власної національної гідності. Національне виховання – це не тільки важливий фактор розвитку та примноження матеріального та духовного потенціалу нації, а й основа створення загальнолюдських надбань культури, гарант збереження духовної єдності поколінь, гармонізація міжнаціональних відносин.

Думки про те, що виховання має чітко виражений національний характер, здавна поділяли видатні філософи, педагоги. Водночас, чимало відомих мислителів розглядали національне питання не тільки як фактор підвищення виховного впливу на особистість, а й як основний засіб успішного розвитку та розквіту самої нації, вказуючи на суверенне право кожної особистості на національне виховання, що є для сучасної освітньої політики особливо актуальним в умовах жорстких викликів російсько-української війни.

Сучасна система виховання має максимально враховувати національні риси і самобутність українського народу. «Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури», - так підкреслюється у Державній національній програмі «Освіта». Мета повинна бути єдиною для всіх навчально-виховних закладів, громадян України. Така єдина мета є науково-обґрунтованим державним стандартом, закріпленим у законах нашої держави.

Сутність основи національного виховання відзначається ідеями національного світогляду, філософії, ідеології, засадами родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості.

Проблеми громадянського виховання засобами народної педагогіки на основі національних та загальнолюдських моральних цінностей розкриваються в працях фундатора української педагогічної науки К.Д.Ушинського.

Він підкреслював значення національного компоненту, як центрального в усій освітньо-виховній роботі. К.Д. Ушинський

зазначав, що загальної системи народного виховання для всіх народів не існує не тільки в практиці, а й в теорії. Під народністю Ушинський розумів своєрідність та неповторність кожного народу, зумовлену його історичними та географічними умовами. Ознакою, яка притаманна народності є громадськість. Він був переконаний у тому, що народна ідея виховання вимагає широкої громадської атмосфери навколо себе і не може бути здійснена без залучення найширших громадських сил. К.Д. Ушинський писав: «Сам народ і його великі люди прокладають шлях в майбутнє: виховання тільки йде по цій дорозі...» [3, с.26].

Керуючись ідеєю народності, К. Д. Ушинський прийшов до висновку, що народна освіта повинна знаходитися в руках народу, а навчання дітей здійснюватися рідною мовою, яка є найяскравішим виявом народності [2, с. 67]. Основним завданням школи К. Д. Ушинський вважав - виховання патріотизму, при цьому повинна бути використана - рідна мова, яка не тільки виражає духовні якості народу, а й являється найкращим його наставником, що вчив народ в минулому, тоді коли не було ні книжок, ні школи. Педагог був упевнений, що «є лише загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди можна розраховувати вихованню: це те, що ми зevamo народністю... Виховання створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях, або запозичених в іншого народу» [2, с. 5].

К. Д. Ушинський переконував, що кожен народ має свій особливий ідеал людини і вимагає від виховання відтворення цього ідеалу в окремих особистостях. Ідеал кожного народу відповідає його характеру, визначається його суспільним життям і розвивається разом із його розвитком. Також він був переконаний у тому, що «громадське виховання, яке зміцнює і розвиває в людині народність, розвиваючи водночас її розум і самосвідомість, могутньо сприяє розвиткові народної самосвідомості взагалі; воно вносить світло свідомості у тайники народного характеру і робить сильний і багатотворний вплив на розвиток суспільства, мови, літератури, законів, словом, на всю його історію»[4, с. 146]. За К. Д. Ушинським, критерієм використання наукових досягнень у створенні національної системи освіти і виховання є народність. Народність як глибока віра у творчі сили своєї країни, як вимога передати справу народної

освіти народів, побудова системи виховання у відповідності з особливостями різних націй, що населяють країну і умовами життя» [2, с. 32].

Національне виховання, що традиційно склалося на нашій землі і можливості якого ще повністю не реалізовані, містить у собі величезний потенціал щодо формування громадянина України. Адже відомо, що головною метою національного виховання завжди було і є формування свідомого громадянина України, патріота свого народу, послідовного продовжувача його традицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. В.М.Галузяк, М.І.Сметанський, В.І.Шахов.-Педагогіка: Навчальний посібник.- Вінниця, 2001 рік
2. Васюк О.В. Історія української педагогіки і освіти : навчальний посібник-хрестоматія / Оксана Вікторівна Васюк, Ірина Віталіївна Сопівник. – К. :ДАКККіМ, 2011. – 600 с.
3. Мосіященко В.А., Задорожна Л.В., Курак О.І. Ушинський про виховання / Історія педагогіки, с.255
4. Васюк О.В. Історія української педагогіки і освіти : навчальний посібник-хрестоматія / Оксана Вікторівна Васюк, Ірина Віталіївна Сопівник. – К. :ДАКККіМ, 2011. – 600 с.

ПРИРОДОВІДПОВІДНІСТЬ У НАВЧАННІ І ВИХОВАННІ: ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ

Кравченко О.О.,

*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальної та психологічної освіти
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9732-6546>*

К. Ушинський – видатний педагог XIX століття, який обґрунтував принцип природовідповідності у навчанні і вихованні. Філософське підґрунття цієї наукової проблеми знайшли відображення у працях «Про народність в громадському вихованні»

ні», «Праця в її психічному і виховному значенні», «Рідне слово», «Дитячий світ», «Людина як предмет виховання».

Його міркування ґрунтувалися на педагогічній концепції Ж.-Ж. Руссо. Він наголошував на необхідності врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини в освітньому процесі, а також критикував модні тенденції, які порушували гармонію і цілісність дитини та природи. Людина від народження, на думку Ж.-Ж. Руссо народжується вільною, проте внаслідок суспільно-політичних і соціальних умов встановленого устрою вона завжди перебуває в «оковах». Лише у єднанні з природою, відмовляючись від меркантильних бажань, людина живе здоровим, красивим натуральним життям. Прекрасне – все природне, що не виходить за межі натурального і стихійного, простого, чистого почуття буття. Необхідно відкинути цивілізацію міст і знайти щастя в повороті до первісного [1].

Послідовником ідей Ж.-Ж. Руссо був український вчений і педагог П. Куліш, який є автором «хутірської філософії». В ній обґрунтував принцип гармонії, єдності людини та природи, відверто заявляючи про руйнівні тенденції цивілізації у сфері духовній і морально-етичній. Водночас П. Куліш надав національного тлумачення вказаному принципу. Адже «первісна природа» ототожнювалася ним з образом рідної землі, мови, звичаїв тощо. На фальшивості міської цивілізації, на необхідності тісного взаємозв'язку із простонародним життям наголошував: «У містах і особливо у великих містах, де люди сперечаються один з одним за кожен крок і на декількох квадратних сажнях будують тисячні плани, відмовившись від простої природи, витіснивши її повністю задушною цивілізацією, людина ніколи не здобуде цього почуття через тяжкість різних і різних відчуттів, які турбують її серце. А тому необхідно повертатися інколи до первісної дикості і суворості душі...» [3, с. 32].

Український вчений В. Вернадський обґрунтував, що щоразу, вступаючи у стосунки з природою, людина здобуває певні життєві (діяльні) сили, які існують в ній, у вигляді тих чи інших задатків і здібностей. Людина з'являється і розвивається, в біосфері і поза її межами існувати не може. Головне в біосфері – жива речовина (живе життя), починаючи з найпростіших і закінчуючи найвищими субстанціями, включаючи людину. Біологічні властивості відносяться до живих істот природи, а, отже, існування людини

і є функція біосфери. В. Вернадський стверджував існування взаємозв'язку і взаємозалежності всіх живих організмів на нашій планеті, акцентуючи увагу, що жоден живий організм у вільному стані на Землі не знаходиться. Всі ці організми нерозривно й безупинно пов'язані – перш за все, харчуванням і диханням - з їх навколишнім, матеріально-енергетичним, середовищем. Поза природними умовами, вони існувати не здатні. На думку вченого, людство, як, жива речовина, нерозривно пов'язане з матеріально-енергетичними процесами певної геологічної оболонки Землі – з її біосферою [2].

Такий підхід лежить в основі екологічного виховання, водночас стане дієвим, коли учасники освітнього процесу володітимуть відомостями та на практиці пізнають оздоровчий і відновлювальний вплив природи. Відомо, що споглядання природи і безпосередній контакт з тваринами, позитивно впливає на людину – заспокоює, «лікує її душу і тіло». Більшість людей охоче взаємодіють з представниками тваринного світу, як в їх природному середовищі існування (ліс, гори, водойми), так і в неволі (зоопарки, сільськогосподарські підприємства, домашнє утримання) тощо.

Серед українських вчених, хто не лише теоретично обґрунтував принцип природовідповідності в освіті, а й практично апробував й експериментально довів його ефективність – це педагог-гуманіст В. Сухомлинський. Його наукові праці пронизані переконливими фактами про важливість зв'язку освітнього середовища з природою.

Педагог рекомендував якнайбільше з дітьми перебувати на свіжому повітрі. З його ініціативи була створена «зелена школа» й обґрунтовані форми й методи роботи в ній. Особливої уваги приділяв естетичному впливу природи на самопочуття дитини: «Так нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, в красі, що надихає її серце, в прагненні робити добро людям Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи» [4]. Разом з тим природа є унікальним середовищем для розвитку

розумової діяльності: «Ось чому треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи – це вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. Ось чому кожна подорож у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму» [4].

Розвиток української педагогіки та освіти, в тому числі інклюзивної, засвідчує інноваційність цього процесу та відповідність вимогам сучасності. Разом з тим важливою рисою, що підсилює унікальність – це врахування багатовікового досвіду та фундаментальних праць видатних українських педагогів та громадських діячів. Провідною «лінією» педагогічної спадщини є обґрунтування принципу природовідповідності у навчанні та вихованні. Завдяки теоретичним узагальненням та практичним напрацюванням цей принцип не лише лежить в основі сучасної педагогічної науки, а є основою освітньої діяльності, враховуючи вимоги інклюзивного навчання та реабілітації внаслідок суспільних потрясінь в останні десятиліття (Чорнобильська трагедія, поширення коронавірусу, вимушене дистанційне навчання та соціальна ізоляція, війна тощо).

Серед усієї багатоманітності форм, методів, технологій, які застосовуються в освітньому процесі, особливу увагу заслуговує природотерапія, яка має відновлювальний, оздоровчий та пізнавальний ефект завдяки багатим природним ресурсам, характеризується адаптаційним потенціалом, доступністю та малозатратністю з фінансової точки зору та інших технічних засобів.

Встановлено, що природотерапія у роботі з дітьми та молоддю забезпечує реабілітаційний (сприяє відновленню соціальних зв'язків та соціального статусу, набуттю нових соціальних ролей та особистісному зростанню), оздоровчий (забезпечує фізичну активність та психологічне здоров'я), пізнавальний ефект (розширює світогляд, урізноманітнює сенсорне світосприйняття).

Спілкування з живою і неживою природою дозволяє досягнути наступних цілей у роботі з дітьми та молоддю, в тому числі з ООП: розширення пізнавальних можливостей на основі комплексного, в тому числі сенсорного, світосприйняття; інтеграція біологічних, психічних і соціальних факторів для набуття цілісності, відновлення позитивної комунікації з оточуючим світом і формування почуття безпеки; посилення здатності до збереження природного середовища і відповідальності, напов-

нення життя змістом; покращення роботи сенсорних систем, їх здатності до інтенсивної концентрації, розвиток чуттєвості до сигналів свого тіла, попередження і профілактика можливих хвороб, чуттєвості до своїх і чужих емоцій, розширення сприйняття і бачення естетичної картини природи; розкриття творчого потенціалу і розвиток емоційного інтелекту; соціальна інтеграція особистості; виховання терпимості; розвиток індивідуальної мови самовираження і конструктивного спілкування з природою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко О.О. Виховання особистості: погляд крізь творчу спадщину Ж.-Ж. Руссо та П. Куліша. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Виховання особистості : погляд крізь духовність». Київ, 2010. С. 45–50.
2. Кравченко О.О. Освітньо-виховний, реабілітаційний та оздоровчий потенціал інклюзивного туризму в умовах інклюзивного навчання : монографія Умань : Візаві, 2022. 272 с.
3. Петров В. Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки : Життя, Ідеологія. Творчість. К. : 36. АН УРСР Історично-філологічний відділ. № 88. Т. 2. 1929. 572 с.
4. Сухомлинський В. Школа під відкритим небом. URL <https://mala.storinka.org/школа-під-блакитним-небом-серце-віддаю-дітям-василь-сухомлинський.html>

ЦІННІСНІ ІМПЕРАТИВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ

К. Д. УШИНСЬКОГО

Ткачук М.М.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
orcid ID: 0000-0001-6456-6730*

У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – фор-

мування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей [1]. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Широкий спектр науково обґрунтованих проблем національного виховання і суттєвих положень, які наповнюють національним спрямуванням цілі, зміст і основні напрями модернізації вітчизняної системи виховання включає науково-педагогічна спадщина видатного педагога XIX століття К. Д. Ушинського.

Одна із центральних ідей педагогічної спадщини К. Д. Ушинського – ідея народності виховання. Народність він вважав основою виховання підростаючого покоління в душі патріотизму, любові до Батьківщини та свого народу: «Почуття народності таке сильне у кожного, що в час загальної загибелі усього святого і благородного воно гине останнім. Хабарник, що підточує, як черв'як, сили своєї батьківщини, співчуває їй славі та її горю. У лиходія, в якого погасли всі благородні людські почуття, можна ще дошукатися іскри любові до батьківщини: поля батьківщини, її мова, її перекази і життя ніколи не втрачають незбагненої влади над серцем людини. Є приклади ненависті до батьківщини; але скільки любові буває іноді в цій ненависті!» [2, с. 100].

Розглядаючи історію народу видатний педагог стверджував: «...народність є досі єдиним джерелом життя народу в історії. Через особливість своєї ідеї, що вноситься в історію, народ є в ній історичною особистістю... Кожному народові судилося відігравати в історії свою особливу роль, і якщо він забув цю роль, то повинен зійти зі сцени: він більше не потрібний. Історія не терпить повторень. Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і знищитися в інших тілах, що зберегли свою самобутність» [2, с. 100].

Принцип народності у вихованні розвиває національну самосвідомість, пробуджує національні сили, зберігає і примножує адекватні прийоми і методи виховних впливів, резонує їх результати з народним очікуванням. Ідея народності виховання здійснює «сильний і благодійний вплив та розвиток суспільства, його мову, його літературу, його закони, словом, на всю його історію» [3, с. 162].

Національне виховання, у баченні К. Д. Ушинського, – це природне виховання, тобто оволодіння дитиною материнською мовою, родинними традиціями, пізнання святинь свого народу. При цьому виникають сприятливі умови для виховання «коріння духовності» кожної дитини, основ її моралі – гідності і совісті, любові до батьків, отчого краю, історії та культури рідного народу, пошани до Вітчизни. Він наголошував: «Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» [2, с. 99].

Особливої уваги заслуговують погляди К. Д. Ушинського на моральне виховання і моральні цінності. Виховувати людину в людині, на думку видатного педагога, означає вчити її бути сильною, чесною, благородною, правдивою, сміливою, не миритися з несправедливістю і злом. Видатний педагог наголошував на тому, що головне завдання виховання складає моральний вплив. Моральність слід любовно прищеплювати, турботливо зрощувати: «Моральне почуття, найблагородніша і найніжніша рослина душі людської, потребує великого догляду, щоб вирости і зміцніти» [3, с. 431]. Він переконливо доводив, що виховання повинно служити піднесенню суспільства, утверджувати високі ідеали добра та справедливості, сприяти формуванню гармонійної, творчої, цілеспрямованої особистості і зазначав: «Жадоба грошей, невіра в добро, відсутність моральних правил, презирство до думки, любов до манівців, байдужість до громадського блага, поблажливість до порушення законів честі... – ось вороги виховання, з якими воно покликане боротися» [2, с. 13].

Людина досягає своєї моральної досконалості тоді, коли її виховання буде міцно зв'язаним з життєвими інтересами народу, патріотизмом. Патріотизм, як стан радісної любові і піднесеної творчості, є станом духовним; і тому він може виникнути лише за умов особистісної і соціальної свободи. У патріотичній єдності люди люблять свій народ в його духовній своєрідності і вірять в духовно-моральну силу і духовну творчість народу. Велика біда, писав учений, коли в суспільстві існують хабарники, казнокради, люди, що не мають поняття про любов, честь і милосердя. Але ще гірше, що суспільство сприймає таких людей, відкриває перед ними свої двері, такі особи часто бувають шанованими членами

багатьох громадських об'єднань, приязними співбесідниками, вигідними нареченими, керівниками, законодавцями суспільної думки... «Біда не у тому, що існує ця болячка, що обезкровлює державу, а у тому, що ми називаємо ці болячки маленькими провинами, які дуже легко пробачаємо і в собі, й у інших» [3, с. 458]. Ось чому К. Д. Ушинський вважав виявом патріотизму «...і ті прояви любові до батьківщини, які виявляються не в самих битвах із зовнішніми ворогами: сказати сміливе слово істини буває іноді значно небезпечніше, ніж підставити лоба під ворожу кулю, яка, може, пролетить і мимо» [3; с. 474].

Міркування видатного педагога щодо сутності мови як цінності і соціального феномена цілком правомірно зводяться до розуміння її як найбільш яскравого прояву народності певного народу. Підкреслюючи виняткове освітнє і виховне значення мови у формуванні людської особистості, він наголошував: «Мова – найживіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі і майбутні покоління народу в одно велике, історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, а є якраз саме цим життям. Коли зникає народна мова – народу нема більше» [2, с.123].

Науковець застерігав: людина, вихована на чужій мові й культурі залишиться назавжди чужою народові і не внесе в його органічне життя ні найменшої порохинки, «ніколи не зрозуміє народу і народ її ніколи не зрозуміє, залишиться некорисним членом суспільства й народу, ...жалюгідною людиною без вітчизни, хоч би яку маску патріотизму надівала вона потім» [2, с.128].

Однією з найважливіших людських цінностей видатний педагог вважав працю, стверджуючи, що вона є основою, засобом і метою людського існування, джерелом етичного, розумового і фізичного вдосконалення людини, що допомагає їй бути щасливою. Він радив з раннього віку прищеплювати дітям любов до праці, – бо «тільки внутрішня, духовна, животворна сила праці є джерелом людської гідності, а разом з тим і моральності, і щастя» [2, с. 107].

Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського і на початку III тисячоліття дієва та сучасна, містить обґрунтування ціннісних основ національної системи виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН від 06.06.2022 №527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України». URL:<https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxlIjilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (дата звернення: 05.12.22).
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 488 с.
3. Ушинський К. Д. Зібрання творів: в 11 т. М.: Л. 1948. Т. 2. 659 с.

Напря́м третій

К. Д. УШИНСЬКИЙ

I АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ: ДО ВИТОКІВ ІСТОРІОГРАФІЇ

Антонець Н. Б.,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ORCID ID: 0000-0002-7772-9364

Намагання здійснити поглиблене дослідження певних фрагментів творчої біографії відомого педагога, як правило, спонукає звертатися до споминів його сучасників. До таких фрагментів у педагогічній діяльності К. Ушинського можна віднести його роботу інспектором класів у Смольному інституті (1859–1862). Реформи, які Костянтин Дмитрович тут здійснив, були визнані вдаливими, а тому слугували зразком для інших подібних навчальних закладів Російської імперії, у тому числі для Київського, Одеського, Полтавського, Харківського та Керченського інститутів шляхетних дівчат. Так практична діяльність визначного педагога в окремому закладі справила вагомий вплив і на тодішній стан жіночої середньої освіти в країні, і на її подальший розвиток.

Серед великої кількості жалобних статей, які вийшли в пресі після смерті К. Ушинського, особливу увагу привертає некролог, опублікований Ю. Рехневським у другому номері журналу «Вісник Європи» за 1871 р. Дружба цих двох діячів почалася ще в часи спільного навчання на юридичному факультеті Московського університету і тривала понад 30 років. Нагадаємо, саме Юлію Семеновичу як своєму помічнику по редакції Костянтин Дмитрович у листопаді 1861 р. передав посаду редактора “Журналу Міністерства народної освіти”. Стаття Ю. Рехневського стала першим ґрунтовним нарисом, що цілісно та узагальнено висвітлює основні етапи життя К. Ушинського, а також дає уяву про особливості його характеру.

Низку авторитетних публікацій, підготовлених тими, хто особисто добре знав визначного педагога, продовжив Олександр Фролков, який наприкінці 1860-х років працював його домашнім секретарем. Книга О. Фролкова «Костянтин Дмитрович Ушинський: Короткий біографічний начерк» (1881) вийшла в світ до 10-річчя

з дня смерті діяча і була написана не лише завдяки власним спогадам автора та документам із його особистого архіву, а й на матеріалах, що надали вдова Костянтина Дмитровича Надія Семенівна та один із його найближчих друзів Яків Пугачевський, який викладав у Смольному інституті фізику. Фактично це перша публікація з присвячених К. Ушинському, де робиться спроба у загальних рисах викласти суть найголовніших нововведень відомого педагога в цьому навчальному закладі.

Як реакція на книгу в 1881 р. у кількох номерах газети “Кавказ” вийшла стаття «До біографії К. Д. Ушинського : З приводу його біографічного начерка» ще одного колишнього викладача Смольного інституту та товариша К. Ушинського Л. Модзалевського (того ж року цей матеріал був опублікований у Тифлісі окремою брошурою). Позитивно оцінюючи працю О. Фролова, Лев Миколайович (між іншим, саме він був автором віршів у хрестоматії “Рідне слово”), зокрема, зазначав, що на друзях і взагалі на всіх, хто знав К. Ушинського, лежить священний обов’язок розповісти все, що вони знають і що тільки можливо зараз же розповісти, будь то за або проти нього; майбутній біограф зуміє використати увесь цей матеріал і чудова особистість постане перед нащадками в усій своїй життєвій правді.

Керуючись своїми ж настановами, Л. Модзалевський вперше публічно висвітлив перебіг останніх конфліктних подій, що призвели до звільнення К. Ушинського із Смольного інституту, а також розповів про ту роль, яку відіграла в житті Костянтина Дмитровича дружина Олександра II (на час виходу статті вже покійна) імператриця Марія Олександрівна.

Поява в 1893 р. в серії “Життя славетних людей” книжки М. Песковського “К. Д. Ушинський : Його життя та педагогічна діяльність” переконливо свідчила, що розуміння значення особистості цього педагога на той час уже вийшло за рамки освітньої галузі. Через майже 20 років після смерті діяча певна частина суспільства усвідомила та належно поцінувала його внесок у свій розвиток, а тому персоналія К. Ушинського, оповідь про перебіг його життя, про його справи та праці стала цікавою для широких верств населення. Що ж стосується висвітлення у цьому виданні діяльності Костянтина Дмитровича в Смольному інституті, то тут уже помітне намагання автора вийти поза межі суто біографічної оповіді та ув’язати події в конкретному навчальному закладі із характеристикою загального стану освіти в країні.

Ґрунтовну довідку про історію Смольного інституту, а також власні спогади про співпрацю з Костянтином Дмитровичем до загального фонду ушинськознавчої літератури додав і колишній викладач російської мови та географії у цьому навчальному закладі Дмитро Семенов. Зокрема, він разом із М. Песковським, П. Каптеревим, Л. Модзалевським та іншими діячами став автором збірника “Пам’яті Костянтина Дмитровича Ушинського : З приводу 25-річчя з дня кончини К. Д. Ушинського” (1896). Ця книга стала найпомітнішим виданням серед багатьох (переважно газетних і журнальних) публікацій, що побачили світ у зв’язку із сумною датою.

Значний внесок у розробку проблематики “К. Ушинський і Смольний інститут” зробив відомий ще на початку ХХ ст. дослідник спадщини визначного педагога В. Чернишов. Одним із напрямів діяльності Василя Ілліча був пошук матеріалів про К. Ушинського в державних та приватних архівах. На прохання ознайомитися з архівними документами Смольного інституту науковець спочатку отримав від адміністрації закладу категоричну відмову. Зрештою дозвіл було дано тільки завдяки клопотанням дочки Костянтина Дмитровича Вірі Потто, яка домоглася позитивної відповіді завдяки впливовим зв’язкам у вищих колах влади. Таким чином у 1909 р. В. Чернишову вдалося зняти копії потрібних матеріалів, проте вперше вони були опубліковані в його критико-біографічному нарисі “К. Д. Ушинський та реформа Смольного і Олександрівського інститутів” на сторінках “Відомостей Академії педагогічних наук РСФСР” лише в 1951 р.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ

У ТВОРЧОСТІ К. УШИНЬСЬКОГО

Біліченко П. Г.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи
та менеджменту Глухівського НПУ ім. О. Довженка
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0359-5807>*

У сучасних умовах розбудови нашої держави великої уваги потребує питання трудової підготовки молоді до життя в суспільстві. Трудова підготовка розглядається як одне із глобальних завдань загальноосвітньої школи.

У процесі розвитку теорії та практики трудового виховання важливе значення відіграють дослідження творчої спадщини К. Ушинського. У більшості з них констатується, що головним внеском К. Ушинського в розробку проблеми трудового виховання є те, що він розглядав працю як необхідний чинник усебічного розвитку людської особистості, обґрунтував необхідність фізичної праці в процесі підготовки підростаючих поколінь до життя. Мета ж нашого дослідження полягає у науковому аналізі теоретичних поглядів на сутність праці та трудове виховання дітей у спадщині К. Ушинського та виявленні ступеня її актуальності для сучасної педагогічної теорії і практики. Основними завданнями на шляху досягнення цієї мети стали: визначення принципово актуальних ідей щодо проблеми значення трудової діяльності в процесі розвитку особистості у творчості К. Ушинського; виділення істотних ознак праці; визначення впливу різних видів праці на формування такої якості особистості як працелюбність.

За всіх часів й у всіх народів однією зі сторін моральної характеристики особистості людини виступала працелюбність. Виховання цієї якості впливає як суспільна необхідність із всієї системи виховання і здійснюється під впливом багатьох факторів. Цілком очевидно, що, яким би не здавалося захоплюючим виховання працелюбності як моральної якості особистості, воно не може бути побудоване на абстрактних, ідеалістичних основах. Праця виступає і як фактор виховання працелюбності, і як критерій її виявлення.

Джерела прояву працелюбності, як і джерела її прагнення до діяльності, закладені в самій природі людини. Прагнення до діяльності – це «корінне й велике, – за висловом К. Ушинського, – прагнення душі» [1, С. 89]. Висунуте вченим положення про прагнення до діяльності як фундаментального, такого що лежить в основі всіх інших психічних явищ процесу, відноситься й до теорії виховання працелюбності. Прагнення до діяльності в людини настільки широке, що, не задовольнивши його, вона приречена на загибель. «Віл, поставлений у таке становище, буде ще жиріти, – писав К. Ушинський, – але людину незабаром охоплює розпач і вона впадає в божевілля, якщо не знайде в самій собі джерела щиросердечної діяльності» [1, С. 88].

Прояв працелюбності носить такий же об'єктивний характер, який носить і прагнення людини до діяльності. Будь-яка інша

якість людини може не виявлятися, працелюбність не виявлятися не може. Чи будь-яка праця може бути проявом працелюбності? Відповідь на це питання ми знаходимо в К. Ушинського. Він не обмежився одним лишень загальним роз'ясненням абстрактного закону щодо прагнення людини до діяльності. Педагог продемонстрував дію цього закону на конкретних фактах особистого та соціального життя людей. Це завдання Костянтин Дмитрович спробував розв'язати, у першу чергу, у своїй статті «Праця в її психічному й виховному значенні», а пізніше – у відповідних розділах «Досвіду педагогічної антропології». К. Ушинський обґрунтував істотні ознаки праці. Таких ознак, на його думку, три.

Першою особливістю праці є те, що праця має бути продуктивною, тобто такою, що створює певні цінності. У наш час точиться багато суперечок про те, яку працю вважати продуктивною. К. Ушинський виключив із поняття праці всі види робіт, які вигадують для того, щоб обминути справжню сутність продуктивної праці.

Дуже актуально звучать слова К. Ушинського про працю багатіїв нашого часу, про працьовитість яких, багато говорять сьогодні. «Не працює капіталіст, який придумує лише, як би прожити прибуток зі свого капіталу, – писав він, – купець, який обдурює покупця, чиновник, який набиває кишені чужими грішми, шулер, який у поті чола підтосовує карти, – махлюють. Багатій – грає, але не працює, і його діяльність, якою б вона важкою для нього не була, не можна назвати працею, точно так само, як гру дітей у ляльки, у бірюльки, у солдатиків. Скнара, який працює з усіх сил, щоб набити свою скриню блискучими кружечками, – божеволіє, але також не працює... Праця – не гра й не забава, вона завжди серйозна і важка» [2, С. 339]. І виховна сила праці насамперед полягає в тому, що ця праця продуктивна. Продуктивна праця – творча праця.

На нашу думку, першу ознаку праці, обґрунтовану К. Ушинським, можна розглядати як головну педагогічну умову виховання працелюбності. Через продуктивну працю реалізуються всі аспекти працелюбності: пізнавальний, практичний, емоційно-вольовий. У реалізації мети виховання працелюбності така праця не може компенсуватися іншими видами діяльності.

Друга ознака праці полягає в тому, що це завжди особиста праця конкретної людини, її особисте зусилля, з якою найтісніше пов'я-

заний розвиток її особистості. К. Ушинський пише, що праця діє на людину «не одним лише задоволенням її потреб і розширенням їхнього кола, але власне своєю, внутрішньої, їй одній властивою силою, незалежно від тих матеріальних цінностей, які вона надає. Матеріальні плоди праці становлять людське надбання; але тільки внутрішня, духовна, життєдайна сила праці служить джерелом людської гідності, а разом з тим і моральності й щастя. Цей життєдайний вплив має особиста праця тільки на того, хто працює. Матеріальні плоди праці можна відібрати, успадковувати, придбати, але внутрішньої, духовної, життєдайної сили праці не можна ні відняти, ні успадковувати, ні купити за все золото Каліфорнії: вона залишається в того, хто працює» [2, С. 337 - 338]. К. Ушинський відзначав, що якби раптово винайшли засіб, який дає можливість замінити всю працю людини, засіб, який надає в розпорядження людини все, що їй необхідно, все, чого б вона забажала, то «сам розвиток людства зупинився б: розпуста та дикість заволоділи б суспільством... з усуненням необхідності особистої праці сама історія повинна припинитися» [2, С. 336]. К. Ушинський неодноразово підкреслював, що виховне значення мають не одні лише матеріальні результати праці, але одночасно і її духовні результати. Пересторогою звучать слова вченого-педагога для тих, хто бажає прожити життя без своєї особистої праці, без працелюбності. Перед такими людьми відкриваються дві дороги в житті, і «обидві однаково згубні: дорога постійного невдоволення життям, похмурої апатії та бездонної нудьги або дорога добровільного, непомітного самознищення, якою людина швидко спускається до дитячих примх або тваринних насолод» [2, С. 339-440]. Третю особливість праці як вираження прагнення людської душі до діяльності К. Ушинський бачить у волі й творчості цієї праці. «...Примусова праця не лише не піднімає морально людину, але зводить її на рівень тварини. Праця тільки й може бути вільною, якщо людина сама береться за неї усвідомлюючи її необхідність; примусова ж праця, навпаки, руйнує людську особистість» [2, С. 338 - 339]. Ідея про вільну працю має безпосереднє значення й для дітей. Довгі роки ми говорили дітям про необхідність праці для кого завгодно: для колективу, суспільства тощо, але забували про свободу праці для самого себе, про те, що ідея про вільну працю є не лише відстороненою ідеєю, але одночасно й абсолютно конкретною потребою людини [3, С. 4 - 5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинский К.Д. Сочинения: В 11 тт. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1948-1951. Т. 9.
2. Ушинский К.Д. Сочинения: В 11 тт. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1948 1951. Т. 2.
3. Погляди К. Ушинського на зміст і методику виховання та навчання дітей в сім'ї та школі. Освіта. 2003. №.33. С. 3 - 5.

ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ К. УШИНСЬКОГО ЯК ОСНОВА НАУКОВОЇ ПЕДАГОГІКИ

Ваховський Л.Ц.,

*доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
соціальної роботи Луганського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ORCID ID: 0000-0003-4163-2453

Одним із важливих напрямів сучасного людинознавства є педагогічна антропологія, яка розглядається як інтегративна наукова дисципліна, що сприяє формуванню цілісного знання про людину як предмет виховання. Вона забезпечує можливість застосування антропологічного підходу в педагогічній науці, тобто орієнтує теорію й практику освітньої діяльності на людину як головну мету й цінність.

Одним із фундаторів педагогічної антропології вважать видатного вітчизняного педагога К. Ушинського (1824-1870), який у 1868-1869 рр. опублікував свою фундаментальну працю «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології». Педагогічна концепція К. Ушинського, його погляди стосовно використання антропологічних наук в процесі освіти й виховання всебічно проаналізовані вченими. Разом з тим питання про місце педагогічної антропології в системі наук, особливості її предмету, мети, структури і сьогодні є сферою наукових дискусій. Тому, спираючись на каузальний аналіз [6, с. 259], важливо дати відповіді на запитання: «чому?» – з'ясувати причини, які спонукали К. Ушинського звернутись до антропології; «для чого?» - зрозуміти, заради чого він розробляв педагогічну антропологію.

У зв'язку з першим запитанням слід звернути увагу на соціально-історичний контекст формування педагогічної концепції видатного вченого. З одного боку, теоретична й практична педагогічна діяльність К. Ушинського здійснювалась в умовах реформ, спрямованих на кардинальну перебудову системи освіти, і розгортання в 60-х роках XIX століття громадсько-педагогічного руху, представники якого закликали до створення масової народної школи. Педагог намагався розробити нову, науково-обґрунтовану педагогічну теорію, яка б зробила шкільну освіту доступною для широких верств населення. З іншого боку, в XIX столітті спостерігався бурхливий розвиток наук про людину, що й зумовило звернення К. Ушинського до антропологізму як головної засади теорії та практики виховання.

Відповідаючи на друге запитання, варто пам'ятати, що К. Ушинський говорив про «педагогіку в тісному розумінні» та «педагогіку в широкому розумінні», тобто розглядав педагогіку як мистецтво виховання і як науку. Педагогіка в тісному розумінні – це мистецтво виховання, яке «лише вказує на те, що було би бажано бачити наявним, і на засоби досягнення бажаного» [3, с. 12]. У цій іпостасі педагогіка для К. Ушинського – «зібрання правил виховної діяльності» [Там само, с. 13].

Педагогіка в широкому розумінні розглядається як зібрання наукових знань про людину, на яких гуртуються правила виховання і які необхідні або корисні для педагога. Це всі ті науки, що вивчають тілесну або душевну природу людини (антропологічні науки): анатомія, фізіологія й патологія людини, психологія, логіка, філологія, географія, статистика, політична економія, історія в широкому розумінні, яка містить й історію виховання [Там само, с. 22]. Система знань з антропологічних наук, що забезпечує ефективність освіти й виховання людини, і складає зміст педагогічної антропології. Зауважимо, що подібну думку висловлював також видатний німецький педагог К. Шмідт (1819-1864), який був упевнений, що педагогічна наука повинна стати прикладною антропологією.

Однак К. Ушинський зазначав, що все ж таки ні медицина, ні педагогіка не можуть бути названі науками у строгому розумінні цього слова, оскільки вони вимагають уміння «прикласти наукові знання до справи» [1, с. 23]. При цьому виховання, яке спирається на наукові знання, не має на меті розвиток науки, і для нього

наука є не метою, а одним із засобів, за допомогою якого воно розвиває в людині свій власний ідеал [2, с. 70].

Інакше кажучи, педагогічна антропологія використовувалась К. Ушинським для створення нової наукової педагогіки, оскільки він розумів, що універсальних правил виховання, які можна завжди використовувати, не існує. Їх не можна запозичити і в передовому зарубіжному досвіді, який К. Ушинський досліджував з позицій епістемологічного релятивізму [5], тобто розглядав зарубіжні освітні системи як такі, що мають відносний характер. Тому вчителю необхідно надати антропологічні знання, спираючись на які він зможе в кожній конкретній ситуації прийняти рішення про адекватну педагогічну дію.

Видатний педагог сформулював стислу, але змістовну формулу застосування принципу антропологізму в освіті: «Якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відношеннях, то вона спочатку повинна пізнати її теж в усіх відношеннях» [3, с. 22-23].

У «Педагогічній антропології» К. Ушинський обґрунтував своє уявлення про людину як предмет виховання, зібравши там наукові знання, які відображають: 1) фізіологічні, психологічні характеристики людини, її духовні особливості, що складають «індивідуальну антропологію»; 2) соціальні характеристики, вивчення яких, на думку автора, вимагає ще більшої праці і для якої у нас не вистачає ні сил, ні знань [Там само, с. 53-55].

У книзі, яка складається з двох томів, К. Ушинським викладено найважливіші результати здобутих на той час наукою знань про природу людини та закономірності її фізичного та психологічного розвитку. Перший том містить фізіологічну частину і перший розділ психологічної частини — «Свідомість», другий - розділи «Відчуття» та «Воля». Розкриваючи психологічні характеристики людини, автор робить акцент на її душевній природі, сутність якої складає не свідомість, відчуття і воля, а схильність до діяльності й життя. Вільна ж, улюблена й задушевна праця, що здійснюється в соціумі, є головною умовою розвитку людської природи [4, с. 22-23]. Таким чином, педагогічна антропологія К. Ушинського як система наукових знань про людину має методологічне значення для педагогіки і забезпечує їй статус самостійної наукової дисципліни. Однак педагогічна наука є практико-орієнтованою і, маючи, безперечно, певну нормативну частину, повинна залишати простір для творчості педагога – для здійснення ним адекватних

(науково обґрунтованих) педагогічних дій, що відповідають конкретній ситуації навчання й виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинский К. Д. О пользе педагогической литературы / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : в 11 т. – М. ; Л., 1948. – Т. 2 : Педагогические статьи 1857 – 1861 гг. – С. 15 – 41.
2. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : в 11 т. – М. ; Л., 1948. – Т. 2 : Педагогические статьи 1857 – 1861 гг. – С. 69 – 166.
3. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания (Опыт педагогической антропологии) / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : в 11 т. – М. ; Л., 1950. – Т. 8 : Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Т. – С. 11 – 679.
4. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания (Опыт педагогической антропологии) / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : в 11 т. – М. ; Л., 1950. – Т. 9 : Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Т. 2. – С. 13 – 562.
5. Epstein Erwin H. (2008) Setting the normative boundaries: crucial epistemological benchmarks in comparative education. *Comparative Education*. 44. 4. 373–386.
6. Vakhovskiy, L., Ivchenko, T., & Sechka, S. (2022) A Casual Analysis in Research on History of Education. *Journal of Education Culture and Society*, 13(2), 253–262. <https://doi.org/10.15503/jecs2022.2.253.262>

К. Д. УШИНСЬКИЙ ЯК ЗАСНОВНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Загородня А.А.,

*доктор педагогічних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу
історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України
ORCID 0000-0003-2418-1670*

Сучасна гуманістична освітня парадигма, яка виражається в повазі до особистості, урахуванні її внутрішнього потенціалу, визнанні необхідності розвитку її ціннісних орієнтацій, здійсненні особистісно-орієнтованої педагогіки через встановлення

суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між педагогом і вихованцями в процесі їх індивідуального зростання і самодостатності, актуалізує ідеї антропоцентризму, гуманізму, що домінують у педагогічній спадщині К.Д.Ушинського. Сучасна педагогічна антропологія розуміє виховання як процес, який зберігає гуманну природу суспільства, створює умови для розвитку соціума, продуктивного існування особистості. Антропологічний підхід у педагогіці уперше розробив і обгрунтував К.Д. Ушинський. «Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відносинах, то вона повинна раніше взнати її також у всіх відносинах» - це положення К.Д. Ушинського було і залишається незмінною істиною для сучасної педагогіки. І науки про освіту, і нові форми освітньої практики суспільства гостро потребують своєї людиновідчої основи. [6, С. 6].

Саме К.Д. Ушинський, якого по праву називають засновником педагогічної антропології, тісно пов'язав педагогіку як науку із біологічною природою людини. Вчений прагнув, з одного боку, підвести психологічну основу під систему педагогічних знань, а, з іншого – до психологічних, з точки зору їхнього використання у педагогічній діяльності. Так він доводив зв'язок розумових процесів із почуттєвим пізнанням, з матеріальними та духовними потребами особистості. Антропологізм як особливий спосіб аналізу проблем людини з погляду діалектики її внутрішнього і зовнішнього світу в конкретному освітньому контексті, що відкриває найбільш повноцінний комплекс характеристик людського буття [1], у педагогічній теорії К.Д. Ушинського проявляється в зосередженні уваги на осмисленні природи людини, її внутрішнього світу, на закономірних зв'язках цього світу з усіма зовнішніми впливами. Цінність педагогічної антропології К.Д. Ушинського [6] полягає в поєднанні психологічного і філософського підходу до людини. Він писав: «Бажав би від душі, щоб в основу розподілення предметів в програму наших загальноосвітніх шкіл увійшов психологічний закон розвитку душі людської» [5, с.178]. У «Педагогічній антропології» К.Д. Ушинського людина розглядається як головне Боже створіння, фізична істота, що має безсмертну душу, створену для добра. Зв'язок душі і тіла, за висловом К.Д. Ушинського, є «величною тайною створіння». Виховання повинно спрямовуватись на виправлення, гармонізацію людської душі: розуму, почуттів і волі. Педагогічна антропологія є наукою про людину, вона необхідна, щоб наповнювати теорію і практику орієнтирами для

обліку закономірної різноманітності її особистих властивостей. Вона допомагає визначити «хвороби душі» і знайти шляхи для їх подолання. І.П. Аносов [1] підкреслює, що саме антропологізм К.Д.Ушинського максимально наближається до гуманістичного принципу організації навчання і виховання відповідно до законів становлення і розвитку особистості. Великого значення надавав К.Д. Ушинський підготовці освіченого, зацікавленого в саморозвитку і самовихованні педагога, запропонував розгорнуту наукову теорію підготовки педагога на базі семінарів та організації педагогічних факультетів при університетах, висунувши основну вимогу єдності навчання і виховання: навчання має сенс у педагогічному процесі тільки як спосіб виховання. Доводячи, що педагогіка не лише наука, а й мистецтво, К.Д.Ушинський наполегливо наголошував на необхідності ретельної професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, і стверджував, що мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім воно здається справою відомою і зрозумілою, а деяким навіть справою легкою, - і тим вона здається зрозуміліше і легше, чим менше людина з ним знайома, теоретично чи практично. [6]

Антропологічний підхід озброює педагогів і батьків знаннями про них самих і про їх вихованців, про навколишній світ. Потрібно відмітити, що антропологічний підхід широко і своєрідно втілюється в практиці «гуманістичної педагогіки», «рефлексивної педагогіки», «педагогіки ненасилля». У суті своїй антропологічний підхід реалізує відому з часів Я.А. Коменського концепцію природовідповідності виховання, яка була блискуче розвинена К.Д. Ушинським в його педагогічній антропології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аносов І.П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи) : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» /І.П. Аносов; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2004. – 38 с.
2. О педагогическом наследии К.Д. Ушинского: Сб. статей, под общей ред. проф. Б.Петровича. – К.-Одесса: Вища школа, 1980. – 93 с.
3. Психологічна спадщина К.Д. Ушинського /За ред. Г.С. Костюка. – К.: Радянська школа, 1963. – С.151-165.

4. Романовский А.К., Барсук И.Я. Жизнь во имя будущего. Очерк научно-педагогической и литературно - публицистической деятельности К.Д. Ушинского / Под ред. В.И. Войтко. – К.: Радянська школа, 1974. – 119 с.
5. Ушинский К.Д. Руководство к «Родному слову» /Избр.пед. соч. – Т.6. – С. 178-301. 6. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11т. - М., – Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1948-1952.
6. К.Д. Ушинський. Людина як предмет педагогічної антропології: Досвід педагогічної антропології // Педагогічні твори: У 6 т. - М., 1990. - Е. 5,6..

АНТРОПОЛОГІЗМ К. УШИНЬКОГО ЯК ОСНОВА

ДЛЯ ДІАЛОГУ МІЖ ПРЕДСТАВНИКАМИ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Іванова С. Л.,

студентка 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»

Педагогічного фахового коледжу

Хортицької національної

навчально-реабілітаційної академії

Перебуваючи на своїй першій практиці у Новій українській школі, я все більше стала замислюватися над затребуваністю теорії поколінь. Фахівці стверджують, що діти, які почали народжуватися на початку 2010-х рр., і ті, що прийдуть у світ у найближчі 10 років, будуть становити одне покоління. Тобто, «альфи» — це народжені орієнтовно у 2015-2035 рр. Вже є очевидним, що на їхнє становлення та розвиток великий вплив матимуть соцмережі. Нині батьки часто заводять малюкам особисті сторінки в інтернеті раніше, ніж вони навчаться говорити й писати. Планшети та смартфони стали настільки звичними, що батьківські гаджети потрапляють навіть до рук немовлят. Тож інтернет для «альфи» — це навіть не «цікавинка», як було для першого «цифрового» покоління, а просто доступна іграшка. Для покоління Альфа всі у світі буде поєднано, незалежно від того, де і хто з їхніх потенційних комунікантів знаходяться географічно [3].

У початковій школі представники цього нового покоління взаємодіють зі своїми педагогами, які є людьми різних генерацій. Переважна більшість із тих учителів, уроки яких ми відвідували – це представники покоління Х. Люди з великим досвідом,

працездатні, креативні, але у світі цифрових технологій, за спостереженнями соціологів, вони є «мігрантами». Тому цікавим і перспективним уявляється з'ясувати питання пошуку діалогу між цими двома поколіннями, простежити, якими засобами учителі мотивують це покоління до навчання, як поборюють ту чи іншу міру залежності своїх учнів від смартфонів, яким чином організують комунікацію в класі під час навчального процесу? І яким чином може прислужитися у цих пошуках педагогічна антропологія К. Ушинського? У своїй роботі я застосувала метод інтерв'ю, спостереження, узагальнення. Намагалася йти від емпірії до теорії. Водночас застосувала як методологічний інструментарій теорію поколінневого аналізу.

Інтерв'ю взято у педагога початкової школи, яка має вік 57 років, стаж 32 роки, є спеціалістом вищої категорії, працює в одній із загальноосвітніх шкіл 1-3 ступенів (Запорізька область). Питання: «Чи дратують Вас діти покоління альфа, якщо так – чим саме?» Відповідь: «Ні. З ними легко вести розмову, їх легко зацікавити, але вони швидко переключають увагу. Я можу вести урок, показувати їм іграшки, якийсь наочний матеріал, але якщо хтось почне робити щось інше, всі інші звернуть на нього увагу і час уроку буде згаяно». Питання: «Які труднощі помічаєте під час ведення діалогу з поколінням альфа?» Відповідь: «Діти цього покоління дуже комунікативні, звичайно з чужими та мало знайомими людьми їм спілкуватися складно. Але через пару днів діти починають брати активну участь у підтриманні діалогу. Можуть почати розповідати щось, що для них є необхідним сказати саме зараз. Наприклад, розповісти, де вони були і що бачили. Головне в веденні діалогу з такими дітьми вчасно їх зупинити та повернути до суті початкової розмови». Питання: «Як покоління альфа знаходить між собою порозуміння?» Відповідь: «Між собою діти знаходять порозуміння майже одразу. Дивовижно, адже не знаючи один одного вони починають спілкуватися, зачепившись за якусь невелику спільну деталь. Це можуть бути однакові обкладинки на зошитах, спільні інтереси до ігор, однаковий колір одягу, будь-що. І все діти спілкуються так наче і не знайомі всього пару днів. Але й конфлікти виникають через ці ж співпадіння. Деякі діти не люблять, коли їх копіюють, і через це може вийти непорозуміння. Але діти саме цього покоління швидко все розуміють і конфлік-

ти проходять майже непомітно». Питання: «Як ви підтримуєте інтерес, мотивацію, дисципліну дітей?» Відповідь: «Насправді підтримати інтерес дітей молодшої школи легко, головне - їх зацікавити. Вони не будуть уважно слухати, якщо показувати їм одне і теж декілька разів поспіль. Їм потрібно показувати щось нове, не можна давати їм надто легкі завдання, адже тоді інтерес до виконання подальших завдань буде втрачений. Покоління альфа прагне навчитися і показати, чого вони можуть. Для підтримання дисципліни я встановлюю правила, які були створенні разом з дітьми, але в межах розумного. Інтерес та мотивацію підтримую загадковістю, адже всім дітям цікаво, а що буде далі». Питання: «Чи є у вас порозуміння з батьками Ваших учнів, вони ж належать до іншого покоління?» Відповідь: «З дуже молодими батьками порозуміння знайти не завжди виходить, вони дещо іншої думки стосовно того, як треба навчати і що дитина має знати. Але все одно, молоді батьків більш зацікавлені в своїй дитині, в тому, що їй потрібно. Не можу сказати, що батькам старшого віку їхні діти не цікаві, але все ж вони не виявляють занадто сильного бажання приймати активну участь у житті школи, допомагати в організації свят чи ще чогось. З батьками свого класу я з самого початку домовилася, що нікого не змушуватиму до участі в святах чи якихось заходах. Але, на мое здивування, всі батьки за цей рік активно брали участь, на скільки це зараз можливо, у житті школи та дітей». Питання: «Як можна вирішити проблему діалогу між дитиною та вчителем, між учителем і батьками дітей покоління альфа?» Відповідь: «Я не можу сказати, що в мене виникали проблеми під час діалогів чи то з дитиною, чи батьками. Наразі молоде покоління більш лояльно ставиться до того, що я розповідаю, показую чи прошу. Якщо і виникають якісь проблеми в діалозі, то з дитиною просто потрібно зацікавити, показати і запалити в ній інтерес до розмови, а з батьками потрібно говорити чітко і зрозуміло. Показувати батькам, що наша співпраця є важливою».

Уявляється, що в контексті проблеми, яка розглядається, затребуваними можуть бути наступні спостереження К. Ушинського. Великий педагог підкреслював, що, крім теоретичних знань, необхідні практичні уміння і навички, що допоможуть враховувати внутрішній потенціал вихованця в процесі його особистісного зростання. Найголовнішим із усіх прагнень лю-

дини Ушинський вважав прагнення до усвідомленої діяльності, звертав увагу на те, що вихованці відрізняються між собою розумовими здібностями, темпом засвоєння нового матеріалу, особливостями пам'яті, фізичним розвитком, емоційною чутливістю, характером тощо. Ці особливості, як індивідуальні, так і вікові, педагог має знати і враховувати в своїй роботі, бо «якщо вихователь не враховує в процесі навчання вікових та індивідуальних особливостей своїх вихованців, він може нашкодити їм. Не одна талановита, але нервова і вразлива дитина стала тупою і ледачою саме тому, що в ній передчасно підірвана впевненість у своїх силах, так необхідна людині в будь-якій справі». [цит. за: 2, с. 157]. Антропологізм в педагогічній теорії Ушинського проявляється в зосередженні уваги на осмисленні природи людини, її внутрішнього світу, на закономірних зв'язках цього світу з усіма зовнішніми впливами [2, с. 154]. Антропологізм як особливий спосіб аналізу проблем людини з погляду діалектики її внутрішнього і зовнішнього світу в конкретному освітньому контексті відкриває найбільш повноцінний комплекс характеристик людського буття [1]. Усі зазначені аспекти є важливими щодо комунікації й толеруванні думок і особливостей представників різних поколінь у Новій українській школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аносов І. П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 38 с.
2. Княжева І. А. Спадщина К.Д. Ушинського в сучасній професійній підготовці майбутніх педагогів. Наука і освіта: наук.-практ. журнал. 2008. № 8-9. С. 154-158.
3. Мірошникова А. Покоління Альфа: чим сучасні діти відрізняються від усіх нас. <https://nikopolnews.net/ukraine/saira-pokolinnya-alfa-chim-suchasni-ditividriznyajutsya-vid-usih-nas/>

УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ У КОНТЕКСТІ ОСМИСЛЕННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ К. УШИНСЬКОГО

Кірдан О.Л.,

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та освітнього
менеджменту Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7295-4722>*

Серед учених, чії імена становлять золотий фонд вітчизняної та світової педагогічної думки, однією з найвидатніших є постать Костянтина Ушинського. Вчитель вчителів жив й творив у XIX ст., а його творча спадщина представляє різноманітні аспекти освітньої, наукової, адміністративної, управлінської діяльності. Вивчення й осмислення наукового доробку К. Ушинського дає можливість проаналізувати життєвий шлях та педагогічну діяльність крізь призму часу, вшанувати пам'ять великого педагога.

У контексті еволюції вищої освіти в Україні особливо цінним є період другої третини XIX ст., коли університети переживали період становлення і розвитку, що супроводжувався внутрішніми і зовнішніми змінами, перетвореннями, нововведеннями у системі управління.

У період 50–70-х років XIX ст. К. Ушинський співпрацював з журналами «Современник», «Журнал для виховання», викладав й інспектував у Гатчинському сирітському інституті, а згодом – у Смольному інституті; працював редактором «Журнала Министерства народного просвещения», опублікував праці, що стали бестселерами педагогічної науки [1, с. 240].

У статті «Педагогічні твори М.І. Пирогова» К. Ушинський аналізує та оцінює погляди М. Пирогова та висловлює власні міркування щодо управління тогочасними університетами. На початку своєї статті К. Ушинський зізнається, що «два невеликі збірники педагогічних статей Миколи Івановича Пирогова дають нам змогу оглянути літературно-педагогічну діяльність людини, перші слова якої про виховання збудили педагогічну думку, яка

спала у нас до того часу» [2, с. 134]. Отже, можемо констатувати, що суттєвий вплив на становлення К. Ушинського як педагога, науковця справили ідеї та педагогічна спадщина М. Пирогова.

Зауважимо, що К. Ушинський не погоджується з М. Пироговим у тому, що університети повинні обов'язково поєднувати науковий і освітній напрями: «Рух науки вперед у найвищій мірі цінний, його не можна замкнути ні в стінах академії, ні в аудиторіях університетів; рушії науки з'являються вільно на всіх поприщах; університети сприяють розвиткові науки тим, що поширюють відомості уже добуті наукою і тим, що новому рушію науки дають змогу викласти прилюдно свої погляди й відкриття» [2, с. 161]. Водночас нам імпонує ідея видатного вченого щодо місії університету та основне завдання управління ним: «головна ж його турбота має полягати в тому, щоб тримати рівень освіти постійно на однаковій височині з рівнем науки й поширювати цю освіту якомога глибше в народ» [2, с. 161].

З погляду К. Ушинського, особливо цінними є думки М. Пирогова щодо недоліків в освітній діяльності університетів, що пояснюється недостатньою кількістю професорів, низьким рівнем професорської платні. М. Пирогов вважає корисним запровадити вільну конкуренцію в наданні освітніх послуг, надати в розпорядження кожного університету певну суму для винагороди доцентів на розсуд університетської ради. Погоджуючись в основному з автором, К. Ушинський все ж таки зауважує: «той, хто добивається права бути доцентом, чи шляхом екзамену, чи через написання творів, повинен довести членам університетської ради, що він може з користю для слухачів викладати в університеті ту чи іншу науку, і нехай після цього буде допущеним до публічного конкурсу» [2, с. 165].

Цілком погоджується К. Ушинський з М. Пироговим у тому, що необхідно розширити права доцентів: право користуватися платою за навчання від учнів; право бути відрядженим за кордон та інші вітчизняні університети для підвищення кваліфікації; щодо призначення на посаду та ін. [2, с. 298–299]. Слушними, на переконання К. Ушинського, є думки й пропозиції М. Пирогова щодо терміну служби й системи професорських пенсій. Ці висновки обґрунтовуються тим, що часто професори, досягнувши професорського звання, спочивають на лаврах; зміст своїх лекцій та книг не змінюють упродовж 25 років; читають лекції за під-

ручниками, над якими студенти можуть працювати самостійно; на лекціях таких професорів не має обміну думками – студенти залишаються пасивними слухачами тощо [2, с. 170–171]. Водночас К. Ушинський не погоджується із думкою М. Пирогова про скасування вступних іспитів до університету, бо існує «необережна» видача атестатів [2, с. 179].

Особливо цінними, з нашої точки зору, є погляди К. Ушинського щодо внутрішнього управління університетами, призначення директорів навчальних закладів, підвідомчих університетам, керування навчальними закладами округу [2, с. 177–178]. Актуальними й нині є погляди К. Ушинського щодо «надзвичайно шкідливого того цілковитого розриву, який існує нині між університетом та гімназіями його округу» та думки щодо налагодження управлінських ієрархічних зв'язків: «якщо доручати університету керувати округом або принаймні тими гімназіями, безпосереднє призначення яких полягає у підготовці молодих людей до університету, то треба дати йому засоби для цього. Чудовий засіб дадуть ті професори, які прослуживши 15, щонайбільше 20 років, можуть залишитися членами університетської ради і разом з тим загального гімназичного управління, яке можна було б заснувати при університетах без особливо великих витрат» [2, с. 178].

На сучасному етапі реформування системи вищої освіти України, реорганізації навчальних закладів домінантою має бути й така думка К. Ушинського: «з величезною обережністю повинні приступати ми не до докорінних реформ, а навіть до нововведень у наших університетах. Не забудьмо, що університети пустили глибоке коріння в життя, принаймні значно глибше, ніж усі інститути, ліцеї, школи, корпуси, більше, ніж гімназії, більше ніж повітові й парафіяльні училища... Тож побережемо це плідне дерево нашої університетської освіти» [2, с. 161].

Відомий учений підтверджує важливість впливу культурно-антропологічного чинника – особистості керівників університетів, навчальних округів на управління та констатує: «Ніякі статuti, ніякі реформи, ніякі штати не зроблять нічого в такій практичній і разом з тим духовній сфері, якою є освіта народу, якщо люди, подібні М.І. Пирогову, не внесуть у цю сферу всієї живлющої сили свого могутнього і до глибини щирого духу» [2, с. 180].

Таким чином, К. Ушинський у статті «Педагогічні твори М.І. Пирогова», високо оцінюючи педагогічну та управлінську діяльність

видатного ученого й в основному погоджуючись з пропозиціями щодо реформування управління університетами, розкриває своє бачення внутрішньоуправлінських проблем, робить висновки та узагальнення. На наше переконання, проблеми, порушені К. Ушинським, заслуговують більш детального вивчення, адже є актуальними щодо організації діяльності та управління сучасними закладами вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кірдан О. Л. Управління вищими навчальними закладами України (XIX – початок XX століття) : теорія і практика : монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 453 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/6789/6767>
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. : пер. з рос. / К. Д. Ушинський ; редкол. : В. М. Столетов (голова) [та ін.]. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки / скл. і підгот. до друку Е. Д. Дніпров ; за ред. О. І. Пискунова (відп. ред.) [та ін.]. – 488 с.

ПЕДАГОГІЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД К. УШИНЬСЬКОГО ДО РОЗГЛЯДУ СУТНОСТІ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ

Ковальчук І. Л.,

*кандидат філософських наук, доцент
кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та
інформаційних технологій Комунального закладу
вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
ORCID.org/0000-0003-2165-5367*

Вирішення важливих завдань в сучасній освітній практиці спонукає педагогів – науковців, діячів освіти, практиків – до творчого використання спадщини прогресивних педагогів минулого, зокрема, видатного українського педагога-демократа, професора, реформатора шкільної справи, письменника, корифея світової психолого-педагогічної науки Костянтина Дмитровича Ушинського (1824–1870), наукова спадщина й просвітницька діяльність якого в історії української педагогічної думки посідає вагомую роль [3].

У традиційному розумінні антропологія – це одна із галузей біологічних знань або наука про походження й еволюцію фізичної

організації людини та її рас. Загалом, антропологію утворює сукупність наукових дисциплін, які вивчають людину (людство) на всіх історичних етапах розвитку. Оскільки людина є надзвичайно складно організованим і багатогранним об'єктом, тому виникає потреба вивчати її та досліджувати в різних аспектах і з різних позицій [1, с. 10]. Для цього використовують, на думку вченого Р. Арцишевського, наступні термінологічні словосполучення «культурна антропологія», «соціальна антропологія», «філософська антропологія», «педагогічна антропологія» та ін. [1].

У фундаментальній монографії Костянтина Ушинського «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» (1862–1870 рр.: перший том надруковано у 1868 році, другий – 1869; третій том не завершений, він представлений публікаціями автора в педагогічних журналах) обґрунтовано педагогічну теорію на сучасних наукових засадах, підкреслює С. Марчук [3, с. 34]. Перший том був присвячений аналізу психофізичних основ пізнавальної діяльності, другий – психофізіологічним особливостям емоційної та вольової сфер людини. Заслуговує на увагу той факт, що на протигагу іншим педагогам, К. Ушинський проблеми загальних основ педагогіки виклав із позицій фізіологічного, психологічного, філософського, соціально-історичного підходів. В планах педагога було видати «Педагогічну антропологію» англійською мовою як одну з найглибших спроб наукового обґрунтування педагогіки, якої не було в усій європейській педагогіці XIX ст. [2, с. 122].

Педагогічна антропологія К. Ушинського пов'язана з філософською антропологією і спрямована на філософські засади у розумінні людини. Її становлення і розвиток відбувався під впливом філософської антропології І. Канта та його послідовників. Твердження І. Канта про те, що усі філософські питання зводяться до одного: «Що є людина?», мало вплив не лише на філософський аспект антропології. Цілком логічно, що пізнання людини у всіх її проявах та застосування філософської методології для К. Ушинського стало основою та підґрунтям його педагогічної системи. Антропологічний принцип, який К. Ушинський розглядає як основу роботи вчителя, передбачає визнання цілісності людини, органічної єдності в ньому духовної і тілесної природи.

Питання фізичної й психічної природи людини та її виховання К. Ушинський розглядає у своєму творі «Людина як предмет виховання» охоплює. Автор переконливо обстоює необхідність

наукового обґрунтування виховання як «найбільш обширного, складного, найвищого і найнеобхіднішого з усіх мистецтв» [4, с. 34]. Шлях до цього він вбачає насамперед у науковому пізнанні людської природи. Педагог стверджує: «Якщо педагогіка хоче виховати людину різносторонньо, то вона повинна насамперед пізнати її всесторонньо» [4, с. 28]. Вчений підкреслював, що педагогіка не може розвиватися ізольовано від інших антропологічних наук – анатомії, фізіології, психології, логіки, філософії, політики, історії, історії виховання тощо.

В перших главах «Педагогічної антропології» К. Д. Ушинський розкриває сутність понять «виховання», «фізичне виховання» [3, с. 35]. Поняття «виховання» автор застосовує не тільки щодо людини, але й щодо тварин і рослин, а також до історичних суспільств, племен і народів, тобто до будь-яких організмів [4, с. 53].

Актуалізація питання фізичного виховання школярів у другій половині XIX ст. була обумовлена конкретними причинами, зокрема, розвитком психолого-педагогічної, медичної наук і прагненням педагогів до перебудови системи освіти; погіршенням стану здоров'я учнів та допризовної молоді; потребою реформування військової сфери і підготовки резервів для армії; впливом зарубіжної теорії і практики фізичного виховання, яка значно випереджала вітчизняну в той період [3, с. 35].

Слід зазначити, що термін «фізичне виховання» К. Ушинський використовує у низці праць: «Людина як предмет виховання», «Програма педагогічного курсу для жіночих навчальних закладів», «Програма з педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів», «Програма педагогічного курсу для двох старших загальних класів жіночих навчальних закладів», «Звіт відрядженого для огляду закордонних жіночих навчальних закладів колезького радника К. Д. Ушинського» та ін.

Окрім того, що К. Ушинський велику увагу приділяв фізичному розвитку особистості і відповідно вивченню фізіології, анатомії, патології, водночас із антропологічних наук великого значення надавав психології. Саме педагогічне вивчення психологічних явищ стало головним завданням «Педагогічної антропології». Учений підкреслював залежність психічного розвитку людини значною мірою від зовнішніх впливів і в тому числі від виховання. Був переконаний, що знання вчителем природи дитини, її психології має ключове значення для розробки раціональних методів виховання.

Таким чином, вивчення та аналіз матеріалів «Педагогічної антропології» К. Ушинського яскраво ілюструє зв'язок педагогічної теорії з педагогічною практикою, а її зв'язок з цілим спектром антропологічних наук забезпечує прогресивність та важливе значення для сучасної педагогічної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арцишевський Р. А. Філософська антропологія (філософія людини). У 2-х ч. Ч. 1 : навч. посіб. для студ. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 552 с.
2. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки. Курс лекцій : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. та ун-тів Тернопіль, 1994. 388 с.
3. Марчук С. С. Ідеї фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луцьк, 2016. 264 с. URL : <http://localhost/jspui/handle/123456789/319> (дата звернення: 23.02.2023).
4. Ушинський К. Д. Твори. В 6-ти т. Т. 4. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / відп. за укр. вид. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. Київ : Рад. школа, 1952. 518 с.

К. Д. УШИНСЬКИЙ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ

Коляда Н. М.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
провідний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
ORCID 0000-0001-7743-7831*

ХІХ століття виявилось ключовим в історії вітчизняної педагогіки. В епоху своєрідного соціально-просвітницького ренесансу, що розпочався в Україні, найбільш новаційними проявами суспільно-педагогічної творчості кращих представників української нації (зокрема, членів Кирило-Мефодіївського

товариства, українських Громад) були пошуки становлення системи закладів освіти з метою неформального поширення знань серед народу.

В історії вітчизняної педагогіки значне місце посідає просвітницький рух на користь недільних шкіл – нетрадиційних закладів позашкільної освіти для дітей та дорослих, навчання в яких відбувалось у неділю (для осіб єврейської національності – в суботу) та святкові дні. В Україні недільні школи виникли одночасно в різних регіонах (зокрема, в Києві – 11 жовтня 1859 р.).

Діяльність недільних шкіл будувалася на освітніх принципах, сформульованих, узагальнених та систематизованих відомими педагогами минулого (Я.А. Коменським, Ф.-В.-А.Дістервергом та ін.), теоретиками і практиками сучасності (Х. Алчевська, М. Драгоманов, Т. Лубенець, В. Науменко, М. Пирогов, О. Потебня, С. Русова, С. Сірополком, К. Ушинський та ін.).

Першим теоретичним обґрунтуванням громадських починань на терені України була стаття «Недільні школи (Лист у провінцію)» Костянтина Дмитровича Ушинського, опублікована у редактованому ним (з липня 1860 р. по листопад 1861 р.) «Журналі Міністерства народної освіти» (№1 за 1861 р.).

Костянтин Дмитрович і сам виступив ініціатором відкриття однієї недільної школи, в якій викладали вихованки випускних груп Смольного інституту благородних дівчат, де він працював інспектором класів. На основі окремих прикладів досвіду «недільного навчання» автор зробив узагальнення щодо мети, змісту, форм, методів та основних принципів діяльності недільної школи (у порівнянні з іншими типами освітніх закладів).

Специфіка розвитку недільних шкіл України другої половини XIX – початку XX ст. полягала у відкритому характері їхньої діяльності. Переважна більшість недільних шкіл діяли на основі принципів гуманізму, природовідповідності, індивідуалізації, навчання і виховання з життям та ін.

3-поміж основних принципів діяльності недільних шкіл, на яких наголошував К. Ушинський:

- принцип зв'язку навчання і виховання з життям – забезпечувався шляхом підбору навчального матеріалу зі «світу реальних явищ», а не абстрактних, «книжкових» знань; одне з найголовніших завдань недільної школи полягає у тому, щоб «... спрямувати свідомий погляд учня на ту

справу, яка повинна наповнити собою всі дні його життя і давати йому шматок хліба» [Цит. за: 2, с. 76];

- принцип науковості – обґрунтовуючи необхідність опанування в недільній школі саме наукових знань, К. Ушинський з жalem констатував, що «рівень знань народу обмежувався тим, що вони почули від людей з вертепу» [Цит. за: 2, с. 76];
- принцип наочності – К. Ушинський наголошував на необхідності використання у навчально-виховному процесі різноманітних наочних засобів (моделей, планів, малюнків, картин) [2, с. 77].

Право недільних шкіл на розширення освітньої програми та навчання рідною мовою відстоювали представники педагогічної громадськості (М. Драгоманов, М. Пирогов, К. Ушинський та ін.) й прогресивної журналістики («Основа», «Київська старовина» та ін.). Великою заслугою К. Ушинського є те, що він одним із перших сформулював ідею народності в педагогіці, подав її як основну складову виховної системи. Така ідея базується на переконаності в тому, що кожен народ має право на школу рідною мовою, побудовану на народних традиціях. І хоча педагог не заперечував значення історичного досвіду інших народів, проте вимагав, щоб засвоєння його було підпорядковане принципіві народності [1].

Ідеї К. Ушинського було апробовано в кращих закладах освіти, зокрема, Харківській приватній недільній школі Х. Алчевської. Поступово викладачі недільних шкіл перейшли до найбільш досконалої методики навчання грамоти – за звуковим аналітико-синтетичним методом, найповніше та найпослідовніше розробленим у вітчизняній школі К. Ушинським. Створений ним підручник з навчання грамоти «Абетка» (увійшов до складу «Рідного слова») був укладений саме за звуковим аналітико-синтетичним методом.

В діяльності недільних шкіл апробувався та розвивався метод пояснювального читання, основи якого було закладено К. Ушинським у 60–70-х роках XIX ст. На значення пояснювального читання, передусім, як засобу розвитку мовлення і мислення учнів вказували М. Драгоманов, М. Пирогов та ін.

Цінними є думки вченого про морально-духовне виховання особистості в недільних школах, роль і статус учителя, систему покарань і нагород. К. Ушинський неодноразово зазначав, що невимушена повага, з якою вихованці недільних шкіл звертають-

ся до своїх наставників, «... говорить красномовніше за будь-які завчені, умовні вирази ввічливості» [Цит. за: 2, с. 105].

К. Ушинський вказував на величезну роль недільного навчання у справі вирішення проблеми зайнятості дітей та молодих людей, які щонеділі проводили 2–3 години не в трактирі (за азартними іграми, в розпусних бесідах), а в школі, де могли відчутти, що «... і вони люди і християни, іншими очима поглянути на самих себе» [Цит. за: 2, с. 106].

Недільні школи виступили у ролі популяризатора нових педагогічних ідей. Зокрема, проголошуючи одним із основних завдань недільної школи розвиток в учнів «... бажання і здібностей самостійно, без учителя, набувати нові знання ... вчитися все життя» [Цит. за: 2, с. 108], К. Ушинський практично популяризував ідею неперервної освіти.

Отже, самі обставини діяльності недільних шкіл – новизна справи, відсутність належного обґрунтування завдань, змісту освіти дорослих, який у цей період конструювався виключно у процесі педагогічної практики, відповідної методики викладання, труднощі матеріального та організаційного характеру і т.д. – все це вимагало ґрунтовного дослідження. Над теоретичним опрацюванням, обґрунтуванням та узагальненням змісту недільного навчання працювали представники вітчизняної суспільно-освітньої думки, педагогічні пошуки яких випереджали зарубіжні. З-поміж інших – Костянтин Дмитрович Ушинський – реформатор шкільної освіти, основоположник наукової педагогіки й народної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л. Д. Ушинський Костянтин Дмитрович. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. Кн. 1 : X–XIX ст. С. 284–292.
2. Розвиток недільних шкіл в Україні. Друга половина XIX – початок XX ст. [Текст] : навч. посібник. К. : Науковий світ, 2007. 208 с.
3. Ушинський Костянтин Дмитрович (1823–1870). Видатні педагоги України та світу [Електронний інформ.-бібліогр. ресурс] / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [наук. кер. проекту Л. Д. Березівська]. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського : [офіц. сайт]. Київ, 2022. URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/10904-2/> (дата звернення: 16.02.2023).

ЗНАЧУЩІСТЬ РІДНОЇ МОВИ

В ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ К.Д. УШИНЬСЬКОГО

Максименко В.Д.,*ст. лаборант відділу історії та філософії освіти
інституту педагогіки НАПН України*

Враховуючи нинішню ситуацію в Україні, питання значущості рідної мови є актуальним, як ніколи. Рідна мова для кожної людини є важливим елементом національно-культурної свідомості, у мові накопичуються традиції та досвід буття попередніх поколінь, які успадковують нащадки.

З нагоди 200-річчя від дня народження видатного педагога К.Д. Ушинського звернемося до його думок про значення рідної мови у розвитку дитини. Його спадщина містить багато непроминальних міркувань про важливість рідного слова у вихованні дітей, насамперед у першому виховному середовищі – у сім'ї : «Мовна культура сім'ї залежить від її духовного світу, а не від соціального становища батьків у суспільстві. Чим бідніша духовна сфера, в якій росте і розвивається дитина, тим бідніший її словниковий запас. Батькам із низьким рівнем мовленнєвої культури важче передати дитині багатство думок, почуттів, відчуттів, пояснити їй причини різних явищ та вчинків. Чим вищий рівень мовної культури в сім'ї, тим більше можливостей у грамотному застосуванні складних мовних конструкцій, логічно пов'язаних між собою речень та логічний виклад думок, вважаємо, що викладені думки педагога залишаються злободенними й сьогодні [1, т. 1, с. 269].

Слід наголосити: педагогічна система К.Д. Ушинського базується на принципі народності, осердям якого є рідна мова, що у формуванні людини відіграє роль великого народного наставника, адже мова, на його думку, є джерело всіх надбань матеріальної та духовної культури, тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки» [4, т. 6, с. 178].

Проблемі рідної мови педагог присвятив статтю «Рідне слово» (1861 р.), а в його книгах для початкового навчання «Рідне слово» (1864 р.) і «Дитячий світ і Хрестоматія» (1861 р.) широко репрезентовано різні багатства мови. Ідея народності освіти

й виховання яскраво висвітлена у статті «Рідне слово» (1861 р.), в якій автор уперше виступив із циклом сформованим філософсько-психологічним поглядом на рідну мову, «...що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, є цвітом духовного життя народу...» [3]. Також обґрунтовує ідею про те, що «... рідне слово є основою всякого розумового розвитку й скарбницею усіх знань: з нього починається всяке розуміння, через нього проходить і до нього повертається» [3].

К.Д. Ушинського розглядав у своїй фундаментальній праці «Людина як предмет педагогічної антропології» (1868-1869 роки), присвяченій узагаданню педагогіки як науки про організацію процесу цілеспрямованого виховання і навчання людини. Він писав: «...перший досвід спілкування дитина отримує вже в дитячому віці, тому всі ті, хто оточує дитину від народження, і є її першими вчителями у освоєнні вітчизняної мови. Перші роки життя дитини мають вирішальне значення для подальшого розвитку її мови. Існує багато причин, що зумовлюють затримку в цьому розвитку, і дефекти мови дітей у старшому віці криються приховані часто в умовах їхнього життя на цьому ранньому етапі», дані висловлювання, свідчать про те, що саме місце та атмосфера є ключовими ланками для розвитку та пізнання дитиною рідної мови» [5, т. 6, с.].

Педагог відстоював думку про необхідність виховання дитини у колі сім'ї та безпосередньо в навчальних закладах рідною мовою. Він справедливо зауважував: «...чужа мова в школі уповільнює природній розвиток особистості та не розвиває всі наявні здібності дитини належним чином» [1, т. 1, с. 269]. Рідна мова, на думку педагога, є рушійним знаряддям начального процесу, яке дає змогу дитині пізнавати нове, розвиватись, здобувати нові знання та вміння. Дитина, вважає К. Д. Ушинський, починає засвоювати елементи народної культури вже в ранньому віці, і перш за все шляхом пізнання рідної мови, тому вся виховно-освітня робота і повинна проводитись рідною, материнською мовою.

Праці К.Д. Ушинського наскрізно пронизані думкою про роль рідної мови в житті народу. Учений неодноразово підкреслював, що вихована в іноземній атмосфері людина, «живучи в колі подібних до себе нещасливців та в штучній сфері, ними створеній», залишиться назавжди чужою народові, «не прищепиться» до ньо-

го або «ляже на нього, як важкий ланцюг», «ніколи не зрозуміє народу і народ її ніколи не зрозуміє» [1, т. 1, с. 275].

Народна творчість, поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво — джерело культури народу. У статті «Рідне слово» К. Ушинський писав: «Однією з ознак народності є мова, найкращий виразник духовної культури кожного народу. Мова народу — кращий, ніколи нев'янучий цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його Батьківщина» [1, т. 1, с. 275].

За К. Д. Ушинським, мова народу є найкращою характеристикою народу, бо в ній відбивається національний характер. «Ось чому засвоїти мову свого народу – це значить проникнути в характер свого народу, відчутти свою ментальність, свої витоки. Чим глибше ми проникнемо в мову народу, тим глибше ми «ввійдемо» в його характер», на мою думку ці слова педагога мають дійти до свідомості майбутніх вчителів, які повинні виховувати у дітей повагу і шану до українського слова, розуміння соціального призначення рідної мови – найдорожчого скарбу народу. [2, т. 2, с. 358].

Розглядаючи мову, як засіб, який об'єднує покоління за поколінням в єдине ціле, К.Д. Ушинський дійшов висновку, що: «Мова – це найважливіший, найбагатший і найцінніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі і майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле... Коли зникає народна мова, народу нема більше!.. Поки живе мова в устах народу, до того часу живий народ: Мова – це найповніший і найвірніший літопис багатоговікового життя народу, тому, засвоюючи її, кожне нове покоління засвоює в той же час «плоди й почуття тисячі поколінь, що передували йому й давно вже затліли» [2, т. 2, с. 123]. Яскравим одностороннім педагогом є сучасна видатна українська поетеса Ліна Костенко, підтвердженням чого вважаємо її слова, написані через багато років: «Нації вмирають не від інфарктів. Спочатку в них знищують мову» [7].

Мова народу, зазначав К. Д. Ушинський, є «суцільний органічний його витвір, який виростає у всіх своїх народних особливостях з якогось одного, таємничого, десь у глибині народного духу захованого зерна» [1, т. 1, с. 269].

У статті «Рідне слово» К.Д. Ушинський акцентував увагу своїх сучасників на тому, що у мові кожного народу відображається його національний характер: «Легка, щebetлива, гостра, весела,

чемна до зухвалості, пурхаюча, як метелик, мова француза; важка, туманна, заглиблена сама в себе, чітка розрахована мова німця; ясна, стисла, така, що уникає уникаюча всякої неточності, безпосередньо прямує прямуюча до діла, практична мова британця; співуча, блискотлива, барвиста, образна мова італійця; нескінченно струмуюча, схвильована внутрішнім почуттям піднесення і зрізка переривана гучними сплесками мова слов'янина, – краще всіх можливих характеристик, краще самої історії знайомлять нас з характерами народів, що створили ці мови” [3].

Думаємо, що логічне узагальнення своїх міркувань, щодо принципу народності К. Д. Ушинський вмістив у такій думці: «... найкращий і навіть єдиний вірний засіб зрозуміти, проникнути в характер народу - засвоїти його мову». [4, т. 6, с. 160].

З цього вочевидь постає, що коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить вродженому національному її характеру, то ця мова ніколи не впливатиме на духовний розвиток, який надала б йому рідна мова, ніколи не проникне так глибоко в його дух і тіло, ніколи не пустить так глибоко, здорове коріння, яке надало б той багатий, рясний розвиток.

Таким чином, учений ще в середині XIX ст. обґрунтовував, що мова, поєднуючи покоління людей, віддзеркалює характер етносу, особливості світобачення народу. Саме в ній відображено і зафіксовано найглибші витоки свідомості народу та його ментальність. Мова – це генератор і найвища форма патріотизму, це ключ до вивчення культури, історії, традицій, творець національної свідомості.

Пам'ятаймо слова поета В. Сосюри, сина Донецької землі: «... і там, де звучить рідна мова, живе український народ» [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983.- Т.1. – 488 с.
2. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983. – Т.2. – 358 с.
3. Ушинський К.Д. Рідне слово (стаття) <https://studfile.net/preview/3835814/>
4. Ушинський К.Д. Посібник для викладання за «Рідним словом». Вибрані педагогічні твори. К.: Радянська школа, 1949. 418 с.
5. К.Д. Ушинський. Людина як предмет педагогічної антропології: Досвід педагогічної антропології // Педагогічні твори: У 6 т. - М., 1990. - Е. 5,6.

6. Володимир Сосюра. Вибрані твори в двох томах. Том 1. Поетичні твори. Київ. Видавництво «Наукова думка», 2000 р.
7. Ліна Костенко. Цитата. <https://rozdil.lviv.ua/aphorisms/aph.php?id=3276>

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

ЯК МАКСИМА ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ К.Д. УШИНСЬКОГО

Ткаченко Л.І.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу інтелектуального розвитку особистості
Інституту обдарованої дитини НПН України
ORCID ID - 0000-0002-2303-1147*

У свідомлення власної ідентичності, захист національних історичних і культурних надбань в умовах сьогодення спрямовують до історичних джерел, витоків української педагогічної думки. Вивчення й зіставлення історико-педагогічного матеріалу із проблемами сучасності, за висловом історіографа Н.М. Гупана, не лише «є важливим фактором вирішення сучасних теоретичних проблем», а й приводом для «переосмислення вже вивчених раніше явищ і процесів» [4, с. 202].

Надзвичайно актуальним нині є і зауваження В.С. Горського, що «важливим є не лише звернення до минулого як такого. А відродження у минулому того, що через різні причини не входило до складу пам'яті актуальної культури. Адже протягом історії зміст пам'яті національної культури змінюється. Вона включає лише те з минулого, що виявляється співзвучним актуальним потребам сьогодення» [3, с. 6]. Судження про значимість культурного надбання для подальшого розвитку наукової думки, зокрема української гуманістичної філософсько-освітньої і педагогічної думки, спираються на роздуми Вільгельма Віндельбанда про те, що культура є не лише традицією, вона постійно доповнюється інтелектом нових поколінь, які з'являються за нових історичних умов, що поволі змінюються. Змінність соціально-історичних умов і перманентність цього процесу змушує представників нового

покоління займатися творчою переробкою культурних досягнень минулого. Традиції і новаторство наскрізь пронизують культурне життя суспільства [1]. Важливим для розуміння методології історико-педагогічних досліджень, що не можуть себе вичерпати в принципі, є зауваження А.С. Гальчинського про те, що «кожна епоха вибирає собі в минулому, іноді усвідомлено, іноді стихійно, близькі їй за духом традиції, що слугують корелятом її досвіду» [2, с. 4]. Тому творча спадщина Костянтина Дмитровича Ушинського у науково-педагогічному дискурсі незалежної України, що характеризується демократизацією, гуманітаризацією, гуманістичною спрямованістю, людиноцентризмом як основою суспільних перетворень не лише залишається національним культурним скарбом, а стає актуальною, затребуваною, такою, що на запит сучасного етапу розвитку суспільства дає відповіді, підтверджуючи тяглість гуманістичного осердя українського національного мислетворення.

Тут зазначимо, що для кожного з мислителів минулого характерна своя система символів, притаманних історичному часові, в якому кожен з них жив і творив. Але за формальними ознаками проступає істинна думка. Ми враховуватимемо і дотримуватимемо, відповідно до принципів герменевтики, обох принципів герменевтичної логіки – принципу однозначності і принципу багатозначності, – які, взаємодоповнюючи один одного, забезпечують дійсний феномен розуміння тексту. У нашій розвідці ми проаналізуємо лише ті ідеї творчості К.Д. Ушинського, що підтверджують суто гуманістичні погляди педагога на особистість і лише їй притаманну духовність.

Основоположник педагогічної науки на теренах України – К.Д. Ушинський, висловлював погляди у спеціальній педагогічній літературі – статтях, картинах, методичних рекомендаціях, програмах, а також фундаментальній праці «Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии». Він розробляв надзвичайно широке коло питань педагогіки – від концептуальних теоретичних до практичних питань дидактики й методики. Дитина як об'єкт дослідження постає в К.Д. Ушинського в усій складності – як істота, наділена фізичними, біологічними ознаками, фізіологічними та суспільними функціями, а також дечим особливим, на відміну від інших живих істот, – духовністю.

Подібно до національних мислителів-попередників К.Д. Ушинський визнавав подвійну природу людини і першість віддавав

духовному началу особистості. Він зазначав: «ми визнаємо два джерела прагнень: одне – тілесне, тобто наш рослинний організм з усіма його органічними потребами, а друге – душевне, тобто душу з її невичерпним прагненням до свідомої діяльності. Обидва ці прагнення складають одне загальне, всеохоплююче собою прагнення – бути і жити. Для тіла важливо бути, а для душі – жити. Існування без життя не має для душі ніякого значення» [5, с. 12].

Людині, писав К.Д. Ушинський, притаманні прагнення тілесні, душевні, духовні. Він визнавав духовність лише за людиною: ці почуття «властиві тільки душі людини і сукупність яких ми називаємо духом» [Там само], «почування духовні, тобто за нашим визначенням духу ... властиві тільки самій людині» [Там само, с. 13]. Відтак К.Д. Ушинський розширює це поняття: «Крім тілесних або рослинних прагнень і крім душевного прагнення до життя, ми помічаємо ще в людині особливі прагнення, тільки людині властиві, або, точніше, помічаємо в людині такі явища, що їх неможливо пояснити ні з рослинних прагнень тіла, ні з душевного прагнення до життя і що їх тому ми приписуємо особливим, лише людині властивим прагненням, або, за нашою термінологією, прагненням духовним» [Там само, с. 14].

Духовність людини К.Д. Ушинський визначав як розум (самосвідомість) і волю. Він писав: «В людині до органів і процесів рослинних та тваринних приєднуються суто людські особливості: самосвідомість, або розум, і свободна воля» [Там само, с. 25].

Грунтуючись на зазначених положеннях, К.Д. Ушинський визначав предмет педагогіки наступним чином: «Предметом педагогіки є правильний розвиток людського організму в усій його складності, в його рослинних, тваринних і суто людських процесах», а становлення особистості він представляв як розвиток відповідно до вікових періодів, вказуючи, що «всякий розвиток відбувається в часі і має свої періоди ...: немовлячого віку, дитинства, отрочства, юнацтва і змужнілості» [Там само, с. 25].

Процесом і метою розвитку особистості, а також педагогічної діяльності К.Д. Ушинський вважав виховання, зазначаючи, що метою виховної діяльності є «виховання індивіда для нього ж самого і виховання в індивіді члена громадського організму», вбачаючи взаємний зв'язок цих обох цілей.

Оскільки К.Д. Ушинський у своїй педагогічній спадщині охоплював усі сторони навчально-виховного процесу, а також розробляв

загальні питання теорії педагогіки, то в його розумінні педагогіка як наука поділялася на два відділи – суто педагогіку і дидактику. Дидактика представлялася як наука про навчання – «правила навчання взагалі» і спеціальна дидактика, «яка викладає провила навчання окремих предметів» [5, с. 27]. Педагогіка як наука про виховання теж поділялася на дві частини – «основи і правила фізичного виховання» та «основи і правила розумово-морального виховання» [Там само]. Отже розвиток особистості за К.Д. Ушинським є всебічним – фізичним, розумовим, моральним.

Моральне почуття К.Д. Ушинський оцінював як внутрішнє почуття правди й справедливості, спеціально розробляв рекомендації для «прискорення в дитині почуття права і справедливості» [Там само, с. 29].

У вихованні основоположник педагогічної науки вважав необхідним насамперед виховання волі, як основи діяльності особистості. За особистістю педагог визнавав свободу волі. Ця якість має проявлятися, на думку К.Д. Ушинського, як осудність вчинків, а також «у прагненні до безмежної діяльності, в прагненні до самовдосконалення» [Там само]. К.Д. Ушинський не визначає межі розвитку, проте зазначає про «мірило власної досконалості». Цим мірилом для особистості, на його думку, є совість. Отже духовно-моральні характеристики особистості, за К.Д. Ушинським, є і джерелом її розвитку, і основою саморефлексії.

Основа розвитку особистості – її духовність. К.Д. Ушинський пише: «...духовне почуття, пробуджене в нас і підтримуване, працює без втоми в сфері розуму, змушуючи його шукати вияву в формі думки для почуття, що лється з духу. Якби почуття істини не було вроджене людині, то вона ніколи не створила б творів, значення яких і досі ми не можемо виразити словами. Не з досвіду виникли вони, коли людина досі не може перекласти їх на мову досвіду» [5, с. 175].

Почуття істини, справедливості, моральності, вважає К.Д. Ушинський, притаманні особистості від народження; їх треба лише пробудити. Педагог наполягає на цьому, стверджуючи, що «торжество істини, світла, освіти, гуманності, сили моральної, сили розуму, краси, нарешті, – над неправдою, забобонами, страховищами, марновірством, породженнями птьми, над силою фізичною, матеріальною, потворністю тощо» людина осягає одним поглядом, дивлячись на витвір істинного мистецтва, тоді як «в науці до цієї

думки, глибокої, як море, світлої і радісної, як сонце, ми доходимо довгим шляхом розсудку» [Там само]. Отже міра закладена в самій людині.

З викладеного випливає, що розвиток особистості має відбуватися як її саморозвиток, який має починатися із самопізнання. Дійсно, К.Д. Ушинський зазначає про це. Він зауважує про «вивчення рідної мови як прямий шлях до розвитку самопізнання дитини». Пробудження самосвідомості, самопізнання відбувається в дитині тим раніше, чим швидше вона опановує свої відчуття в мові. К.Д. Ушинський наголошує: «Саме вивчення рідної мови є найвірнішим і найпрямішим шляхом до самопізнання людини. Розкриваючи дитині і юнакові багатство рідного слова, ми розкриваємо їм багатство їх власної душі, яке вони вже відчували раніше, ніж почали розуміти. Вивченням рідного слова ми вводимо дитину в дух народу, витвір його багатовікового життя, в те єдине живе джерело, з якого б'є всяка сила і всяка поезія» [Там само, с. 377].

Розвиток особистості, вважає К.Д. Ушинський, може відбуватися лише в діяльності. «Душа потребує психічної діяльності, звідки б не йшли її завдання. Діяльність – це подолання перешкод. Де немає прагнень, нема й діяльності; але нема її також і там, де нема перешкод; тільки-но перешкоди подолані, діяльність неминуче припиняється. Та навряд чи є страшніша кара для людини, як позбавлення будь-якої діяльності», – пише педагог [Там само, с. 347]. Потреба в діяльності стає найзначнішим мотивом для людини і головним фактором її життєтворення. К.Д. Ушинський зазначає: «Одним з найзвичайніших мотивів вчинків людини є шукання психічної діяльності: книги як засіб розваги, театри, ... тисячі різних засобів, щоб згаяти час, не мають іншого значення, як задоволення вродженого людині прагнення до психічної діяльності. Жадоба психічної діяльності та душевна нудьга, породжена незадоволенням цієї жадоби, становлять головну основу радостей і печалей людини, її прив'язаностей і відраз, її вірувань і її страхів, її надій і її відчаю» [5, с. 356].

Неодмінною умовою діяльності (у нашому випадку діяльності дорівнює розвиток особистості) К.Д. Ушинський вважає свободу. Він пише: «Тільки вільна діяльність робить людину щасливою, бо діяльність тільки й може бути вільною, інакше вона не буде діяльністю, а перешкодою до діяльності, рядом перешкод, об які,

наче хвилі об скелі, розбиватимуться самостійні вільні прагнення людини до діяльності і, з гомоном тікаючи назад, сповнюватимуть душу глибоким, безмежним одчаєм» [Там само, с. 361].

Водночас педагог застерігає, що особистість має прагнути лише такої діяльності, такого розвитку, який означений метою і наповнений смыслом. К.Д. Ушинський переконує образністю висловлювання: «Але якщо не діяльність, супроводжувана свободою, а сама свобода стає на перший план, то вона стає фальшивим маяком людського життя, який заводить її у вир прагнень, що з них одне наздоганяє інше й жодне не може удержатися, і людину тягне в безодню, а щоб урятуватися з неї, вона ладна вхопитися за отруту, за ніж...». Відтак він робить висновок: «Отже, свобода раціональна тільки на своєму місці, тобто як підпорядкована душевній діяльності, і це підпорядкування виявляється в тому, що людина сама обмежує свою свободу для виконання своєї задушевної мети, якою може бутті свобода, тому що свобода, яка прагне тільки до свободи, – порожнеча, відсутність перешкод і, отже, відсутність діяльності, відсутність життя: в цьому розумінні вільний тільки труп – цей цілковитий раб фізичної природи» [Там само].

Зі смислами діяльності та свободи особистості К.Д. Ушинський пов'язує щастя людини. Щастя для педагога не абстрактне поняття, щастя також і не стан особистості, відірваний від повсякденності людського існування. К.Д. Ушинський подає лаконічне формулювання: «Тільки прагнення до справи, що переходить в успішну діяльність, супроводжується і свободою, і насолодою, але супроводжується також: і неминучими обмеженнями своєї свободи та неминучими стражданнями і досягає можливого для людини щастя на землі, яке не в насолоді і не в свободі, а в ділі, в житті, в нашій душевній діяльності» [5, с. 362].

В результаті міркувань педагог приходять до висновку, що найважливішим для людини є її діяльність, в якій вона може найкраще себе проявити, яка стає її життєвим смыслом. «Істотне для людини лежить в самій діяльності, в самому процесі життя, а не в супроводжуючих його відчуттях свободи, обмеження, насолоди й страждання, ... істотне, отже, одне – справа життя» [Там само, с. 363].

Прочитання останніх тез К.Д. Ушинського нині видається правильним у такій інтерпретації, що найголовнішим для людини, для особистості вчений вважав діяльність, у якій здійснювалась

би творча праця й особистісна самореалізація. А витоком усього є духовність людини, що, на думку К.Д. Ушинського, містить моральність, прагнення діяльності й самодосконаlostі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виндельбанд, В. История новой философии в её связи с общей культурой и отдельными науками : в 2 т. / Вильгельм Виндельбанд. – М. : Терра-Книжный клуб ; Канон-пресс-Ц, 2000. – Т. 1. – 639 с.
2. Гальчинський, А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи : методологічні аспекти : наук. вид. / Анатолій Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
3. Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій / Вілен Сергійович Горський. – 3-тє вид. – К. : Наук. думка, 1997. – 286 с.
4. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Нестор Михайлович Гупан. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – 222 с.
5. Ушинський К. Д. Твори: в 6 т. / Костянтин Дмитрович Ушинський. – К. : Рад. шк., Т. 6. – 1955. – 616 с.

Напря́м четве́ртий

РОЛЬ К. Д. УШИНСЬКОГО

**У РОЗВИТКУ
МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ К. Д. УШИНЬСЬКОГО ЩОДО СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Барбашова І.А.,

*докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри педагогіки
Бердянського державного педагогічного університету
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7410-4115>*

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний вітчизняний педагог, психолог – зробив вагомий внесок у розроблення дидактичних основ сенсорного розвитку молодших учнів. Образи сприймання зовнішнього світу він вважав єдиним матеріалом, над яким і за допомогою якого функціонує процес мислення, а розумову діяльність дитини визнавав такою, яка безпосередньо оперує формами, барвами, звуками, відчуттями взагалі. Виходячи з цього, вчений дійшов висновку про необхідність надавати навчанню наочного характеру.

Певним «обов'язком» початкової школи педагог розглядав формування в учнів уміння правильно спостерігати дійсність. «Усяке не мертво, не безцільне навчання має на увазі готувати дитину до життя; ніщо не може бути важливішим у житті, як уміти бачити предмет з усіх боків і серед тих відношень, у які він поставлений», – відзначав К. Д. Ушинський [2, с. 249].

Особливу увагу дослідник приділяв розвитку в дітей тих сенсорних процесів, які мають першорядне значення в опануванні грамоти, а саме – просторовому зоровому і фонематичному слуховому сприйманню. Наприклад, для підготовки школярів до письма він рекомендував вправи на розрізнення, називання та відтворення просторових відношень; безвідривне проведення ліній таким чином, щоб вони перетинались в одній точці; відтворення елементів і цілісної форми букв [696, с. 254–256].

Формування фонематичного слуху Костянтин Дмитрович радив розпочинати з організації спостережень за голосними звуками, застосовуючи прийоми наслідування учнями правильної вимо-

ви вчителя, пропонував організувати розпізнавання голосних звуків у двоскладових і багатоскладових словах, добирання дітьми слів із заданим голосним звуком. Лише після засвоєння всіх голосних звуків учений припускав можливість знайомити учнів із приголосними і схарактеризував такі прийоми їхнього обстеження:

- порівнювати слова, що вони різняться одним звуком;
- розкладати слова на звуки, які їх складають;
- відгадувати задані звуки в почутих словах;
- добирати слова із заданими приголосними звуками;
- замінювати одні звуки на інші (зі зміною значення слова),
- приставляти звуки на початку або в кінці слова;
- переставляти одні й ті самі звуки [2, с. 257–261].

Є всі підстави стверджувати, що запропонований К. Д. Ушинським метод навчання грамоти враховував особливості дитячого сприймання, забезпечував високий рівень опанування звуків мовлення, просторових ознак букв. На засадах цього методу навчання ґрунтуються сучасні підходи до формування в молодших школярів фонематичних перцептивних процесів [1].

До кола сенсорних умінь, якими мали оволодіти учні, педагог відносив також колірні та музичні, наголошуючи на необхідності введення в систему початкового навчання малювання і класних співів як окремих дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбашова І. Сенсорний розвиток: формуємо фонематичні вміння. Учитель початкової школи. 2018. № 4. С. 10–15.
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 2. 359 с.

К.Д.УШИНСЬКИЙ ПРО МЕТОДИКУ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ломака О.С.,

*аспірант кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту*

*Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
orcid 0000-0001-5120-0297*

Дячук П.В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії початкового навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
orcid 0000-0003-0445-5953*

К.Д.Ушинський відомий як талановитий дидакт, що з'явився одним з ідеологів і розробників теорії розвиваючого навчання, що поставив дидактику на психологічну основу. Теорія розвиваючого навчання мала велике значення в розвитку педагогіки початкового навчання і закономірно зробила великий вплив на прогресивних педагогів другої половини ХІХ - початку ХХ століття, які не тільки сприйняли, але і значно просунули вперед передові ідеї розвиваючого навчання як в теорії, так і в практиці.

Самим наймогутнішим органом виховання К.Д.Ушинський вважав навчання, учбову працю. Він писав, що навчання для дитини – складна розумова праця, яка вимагає напруги розуму, волі, всіх душевних сил.

К.Д. Ушинський, який був основоположником початкової народної школи, обґрунтував необхідність реальної програми, пов'язаної з вивченням рідної мови і основних доступних дитині явищ життя природи і суспільства, розробив проблему духовного формування і розвитку школяра в процесі навчання. Педагог виділяв головні предмети, що мають вирішальне значення в розумовому і духовному розвитку дитини. Серед предметів, що роблять вплив на розумовий розвиток дітей, він на перше місце ставив рідну мову і природознавство. Він запропонував таку систему занять в початковій школі, яка об'єднала оволодіння рідною мовою з придбанням елементарних знань. Саме така система сприяла пробудженню розумової діяльності і підготовці до подальшого свідомого навчання.[1]

К. Д. Ушинський шукав систему в усьому процесі навчання, тобто не тільки у змісті, а й в організаційних формах та методах. Цікаві і мудрі настанови залишив шкільній молоді великий педагог щодо праці з книгою, із підручниками, які повинні бути простими, образними, емоційними, містити цікавий та багатий матеріал, безліч корисних вправ, поєднання навчальних та виховних завдань.

К.Д. Ушинський був прихильником класно-урочної системи. Велику увагу він надавав уроку, розробці вимог до організації класних занять, які повинні давати міцні глибокі знання, учити здобувати їх самостійно, розвивати пізнавальні сили і можливості школяра, виховувати етично цінні якості.

К.Д. Ушинський обґрунтував звуковий, аналітико-синтетичний метод навчання грамоті в початковій школі, пояснювальне читання. Ним показана необхідність вивчення природи і використання її як засобу всестороннього розвитку особи школяра, виховання спостережливості, розвитку логічного мислення, оскільки логіка природи – найдоступніша і найкорисніша логіка для дітей, і вона – великий наставник людства.

Ефективним методом навчання К.Д. Ушинський уважав бесіду. Про важливість бесіди як методу навчання свідчить те, що сьогодні педагоги розглядають її як один з методів проблемного навчання. Розкриваючи сутність бесіди, засновник дошкільної та початкової освіти наголошував на тому, що використовуваний при цьому матеріал повинен бути конкретним, сама бесіда повинна проводитися за певною системою і бути послідовною. Ним дана наступна типологія уроків: змішаний урок (пояснення і повторення), усних і практичних вправ, письмових вправ, урок оцінки знань.

Ушинському належить розробка передових наукових основ початкового навчання і виховання дітей. Він відкрив метод пояснювального читання, відстоював активне вивчення природознавства. Значне місце в дидактиці Ушинського посідають принципи наочності, систематичності, послідовності, свідомості у навчанні, зв'язку з життям, зв'язку теорії з практикою, керівної ролі вчителя в навчанні.

Найбільшого значення педагог надавав увазі молодших школярів. Учні повинні багато працювати самостійно, а вчитель – керувати цією працею. обов'язковим законом у процесі навчання повинно стати правильне й систематичне повторення навчального матеріалу.

Великий педагог зазначав, що вміння розповідати трапляється не часто і навіть обдарованій людині потрібно багато працювати,

щоб виробити в собі майстерність педагогічної розповіді. Народну казку він ставив вище від усіх оповідань і давав поради молодшим школярам як читати казку в класі.

Величезне виховно-освітнє значення К.Д. Ушинський надавав грі як методу навчання і виховання. Він створив оригінальну теорію дитячої гри, підтвердивши її науково-психологічними даними. Жвавість дитячої уяви і віра дітей в реальність власних уявлень і створених образів є психологічною основою дитячої гри. К.Д. Ушинський підкреслював вплив на зміст дитячої гри: вона дає матеріал для ігрової діяльності дітей. Ігри змінюються з віком дітей залежно від дитячого досвіду, розумового розвитку, керівництва дорослих. Переживання дітей в грі не пропадають безслідно, а знаходять свій прояв в майбутньому в суспільній поведінці людини.

К.Д.Ушинський заперечував проти зайвого втручання вихователя в дитячу гру. Він вважав гру самостійною, вільною дитячою діяльністю, що має важливе значення в розвитку особи: «Гра є вільна діяльність дитяти... В ній формуються всі сторони душі людської, його розум, його серце, його воля». [2]

Вихователь повинен доставляти матеріал для гри, піклуватися про те, щоб цей матеріал сприяв виконанню поставлених задач виховання. Час для дитячих ігор повинен відводитися згідно до віку: чим менше дитина, тим більше часу повинна вона проводити в грі. І в шкільному віці треба прагнути того, щоб дитина ніколи не пересичувалася в грі і могла легко почати працювати.

У засвоєнні знань, за Ушинським, велике значення має. також, наочність. Діти мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, тому в процесі навчання корисно використовувати всі наочні засоби з тим, щоб органи чуттів брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу.

Визначено, що центральною ідеєю концепції К.Д. Ушинського є положення про те, що метою навчання є розвиток (пам'яті, уяви, логічного мислення, здібностей) дитини на конкретному наочному матеріалі, адаптованому з урахуванням вікових особливостей. Важливу роль також відіграє побудова уроку у цікавій ігровій формі.

Як видатний педагог-методист, К. Ушинський дав низку цінних порад щодо організації навчально-виховного процесу в школі. На його думку, для правильної організації навчання дітей, розвитку їх розумових здібностей треба знати їх вікові та індивідуальні особливості, передбачати правильне дозування змісту навчального

матеріалу, посильність його для учнів, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості й активності учнів, міцність засвоєння знань, виховуюче навчання та ін.

Цінна настанова К.Ушинського до педагогів – учити учнів учитися. Для цього він давав конкретні поради: зорове сприйняття, використовувати голосовий орган дитини, мобілізувати слух, м'язи рук, дотик, нюх і смак, таким шляхом можна покращити пам'ять. Особі вчителя Ушинський у своїй педагогічній системі відводить центральне місце. Завдання забезпечення учнів знаннями він пов'язує з розвивальним навчанням.

Ці дидактичні принципи навчання він детально розробив у своїх творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Замашкіна О. К.Д.Ушинський про взаємозв'язок навчання і розвитку молодших школярів. Київ. «Початкова школа» №4, 2004р.– с.32-38.
2. Ушинський К.Д. Вибрані твори: У 2-х т. - Київ: Вища школа, 1983. – 620 с.

ПЕДАГОГІЧНІ ІНТЕНЦІЇ У ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

К. Д. УШИНЬСЬКОГО

Стребна О.В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії й методики дошкільної, початкової освіти та мовних комунікацій
Комунального вищого навчального закладу
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради
ORCID ID: 0000-0002-0537-3338*

Як педагог-концептолог і педагог-універсал, як реформатор системи підготовки вчителів з оновленим мисленням і сприйняттям особистості учня, дитини К.Д.Ушинський приділяв неабияке значення впливу природи на навчання та виховання молодших школярів. У своїх численних працях він підкреслював неможливість здійснення початкового навчання без формування елементарних уявлень і понять про об'єкти, процеси і явища природи, їхні взаємозв'язки у системі «жива – нежива при-

рода», «природа – людина», без усвідомлення місця кожної живої істоти в навколишньому світі, без розуміння кожним учнем свого особистого «Я» й того, що людина є частиною природи. Це дало підстави науковцям розвивати думки про формувальний характер природного ареала в педагогічній концепції К.Д.Ушинського, яка втілилася в ключовому твердженні, що «природа, за його словами, її простори, є першими вихователями, бо найдоступніші дитячому сприйманню і розумінню» [3].

Основоположною тезою К.Д.Ушинського була думка про те, що природа багатством своїх виявів, своєї краси розвиває задатки, здібності, можливості, одне слово, розвиває натуру дитячої особистості. Педагог висловлював переконання, що у процесі ознайомлення з природою в дитини поступово формується свій персональний чуттєвий досвід, який стає основою, першоджерелом її дослідницького, естетичного, інтелектуального розвитку. Через усвідомлення неповторності оточуючого світу, зокрема його форм, фарб, барв, звуків, мелодій, картин природи, уважав педагог-мислитель, відбувається наочне навчання особистості дитини, розвивається сенсорна сфера молодшого школяра [2].

З метою формування дитячої особистості на природознавчій основі педагогом створено чимало різноманітних літературних творів – казок, оповідань, нарисів, зібрано багато самобутніх фольклорних матеріалів – прислів'їв і приказок, загадок і байок, жартів і народних казок, пісень і скоромовок. Зібрані матеріали й створені ним художні тексти увійшли до його підручнику «Рідне слово» і книжки «Дитячий світ».

Педагогічно-художню працю «Дитячий світ» було задумано для школярів як книжку, що своїм навчально-розвивальним змістом не схожа на попередні підручники, за якими традиційно навчалися молодші школярі. Вона складалася з двох частин, кожна з яких написана зрозумілою і доступною для дітей мовою. З повним правом до характеристики «Дитячого світу» варто віднести спостереження В. Мурав'йова про те, що «книги Ушинського відкривали дітям великі і маленькі тайни величезного світу, в якому вони тільки починали жити і в якому так багато незнайомого, незрозумілого і таємничого» [1, с. 4].

Перша частина педагогічно-літературної книжки «Дитячий світ» містила наступний матеріал: базове ознайомлення дитини з оточуючим світом (лісом, школою, класом, друзями, учителем,

порами року, загальними відомостями про людину), з природними об'єктами живої і неживої природи (флорою і фауною рідного краю, погодними, а ширше – основними природними явищами), з батьківщиною (столицею, губерніями, повітами, містами, селами, господарством, цікавими історичними подіями). Друга частина увірнула в себе такі складники: оповідання про природу, історичні та географічні нариси, розповіді, уроки з логіки [3]. У цій частині книги подано ширший і в семантичному сенсі значно складніший матеріал, ніж у першій. Загалом «Дитячий світ» містить не лише різноаспектний, але й різноматематичний навчально-розвивальний матеріал, що його складають статті з природознавства, історії та географії, вірші й оповідання, ілюстровані байки, нариси про природу, методичний матеріал для вчителів [3].

Особливий інтерес становлять нариси й оповідання Ушинського про життя природи – флори й фауни, що потребують виокремленого розгляду й аналізу. Серед літературних творів, що увійшли до «Дитячого світу», насамперед виділимо «Чотири бажання», «Павук», «Зима», «Весна», «Літо», «Осінь», «Дятел», «Лошадка», «Коровка», «Хавронья», «Васька», «Мишки», «Чуже яєчко» [1]. У кожному з них закладено цікавий і оригінальний змістовий матеріал, в якому обов'язково акцентується як на суто природничому, так і на педагогічному, передовсім етико-естетичному аспекті.

Наприклад, у короткому нарисі «Чотири бажання» Ушинський-письменник розкриває неперевершеність кожної пори року, з неабиякою художньою майстерністю малює дитячі розваги маленького хлопчика Дмитра, який узимку «накатався на санчатах з крижаної гори й на ковзанах по замерзлій річці», весною – «набігався, ганяючись за барвистими метеликами по зеленій луці, нарвав квітів», улітку – «ловив рибу, збирав ягоди, перекидався в запашному сіні», восени – «збирав врожай – рум'яні яблука і жовті груші» [1, с. 38]. За думкою педагога-письменника, кожна пора року несе в собі щось цікаве і яскраво виразне, свою красу, особливості, своєрідність. Цим літературно-педагогічним текстом К.Д.Ушинський наголошував на тому, що дитину потрібно навчати спостереженням за морозним зимовим ранком, веселими весняними струмочками, квітучими рослинами й деревами, літньою запашною травою, осінніми дощами і зливами, багатством природних дарів – овочів, фруктів тощо, оскільки це розвиває увагу, допитливість, кмітливість і сприяє поглибленню

учнівських знань про облаштування і закономірності навколишнього простору. Водночас нарисовим текстом «Чотири бажання» він указував на важливість для природи кожної рослини, наголошував на бережливому ставленні до оточуючого світу.

Одна з провідних настанов педагога-мислителя полягала в тому, щоб учителі, залучаючи дітей і учнів молодшого віку до вивчення властивостей і явищ природи, активно застосовували метод спостереження, при цьому реалізуючи його уважно, вдумливо, неквапливо. Спостереження передбачає зосередження на конкретному, а саме увага до деталей, конкретних виявів, узагалі до конкретики, на переконання К.Д.Ушинського, відповідає психолого-віковій специфіці дітей і учнів початкової школи.

Науковці, які докладно аналізували змістові величини нарисів та оповідань К.Д.Ушинського про життя природи, доходили висновку, що вони містять помітний духовнодаїний ресурс, просякнуті пафосом любові до всього оточуючого і закладають у свідомості дитини засади добронесення і добротворення. Науковці неодноразово підкреслювали, що ці якості притаманні творам як про навколишню флору, так і про фауну, що оточує людське життя.

Таким чином, аналіз нарисів і оповідань К.Д.Ушинського про життя природи і природного світу дозволяє зробити висновок, що педагог і письменник нерідко використовував літературну творчість, ба навіть елементи суто художньої форми для навчання і розвитку уявлень та знань молодших школярів про навколишній життєвий простір. Головна мета цих текстів полягала в тому, щоб готувати дитину, маленького учня до входження в простір реальної активної життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дітям оповідання, казки Костянтин Ушинський; перекл. М. Шумили; вступ. ст. В. Муравйова, мал. Л. Гармизи. Київ: Веселка, 1977.136 с.
2. Дорошенко Т.В. К. Д. Ушинський про виховання естетичних почуттів дитини // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 110. С.39-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_110_15 (дата звернення:11.01. 2023).
3. Копачов І.П. Трактатування К.Д. Ушинським вікових особливостей дітей // Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського. Київ: Вища школа, 1974. С.126-134.
4. Ушинський К.Д. Твори: В 6 тт. Т.2. / К.Д.Ушинський. Київ: Рад. шк., 1954. 559 с.

КОНСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ ЯК АВТОР І УКЛАДАЧ КАЗОК ТА ОПОВІДАнь ПРО ТВАРИН

Сухомлинська Л. В.,

*науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства
та біографістики ДНПБ України
імені В. О. Сухомлинського
ORCID ID: 0000-0003-3055-5392*

Костянтин Ушинський – велична постать, чиї погляди та міркування до сьогодні не втратили своєї значущості та актуальності. Як зазначають сучасні дослідники, «дивлячись на нього в контексті розвитку ідей його доби, висвітлюючи історіографію його праць та її змістове, предметне наповнення, даючи оцінку його творчості з позицій сьогодення, розуміємо, що не досягаємо всі його ідеї повною мірою, бо спадщина К. Д. Ушинського невичерпна, як невичерпне і навчання і виховання дітей, якому він присвятив своє таке коротке, але таке яскраве життя» [1, с. 8].

З усього розмаїття ідей, висунутих та обґрунтованих педагогом, недостатньо, на наш погляд, уваги приділено його літературно-художній спадщині, зокрема казкам та оповіданням про тварин. Зауважимо, що першими думки щодо ціннісного ставлення до тварин наприкінці XIX – на початку XX століття почали висловлювати в своїй педагогічній, художній, публіцистичній творчості та в епістолярній спадщині саме педагоги та письменники. У цей час були створені числені просвітницькі організації, комітети грамотності. Було відкрито земські школи, в яких запроваджували новий зміст та методи навчання. Для налагодження успішного педагогічного процесу в народній школі потрібно було створити відповідну навчальну літературу, яка до того часу була відсутня. Виникнення літератури для школи на нових засадах нерозривно пов'язане з іменем Костянтина Ушинського. Як пише Б. Геллман, фінський літературознавець, професор Гельсінського університету, його «книги для читання утвердилися у шкільній програмі на наступні п'ятдесят років і навіть пізніше, багато з включених до них матеріалів були постійно присутні у дитячому читанні» [2,

с. 84]. А це «проникнення» означало ознайомлення дітей зі світом, що оточував дитину, і зокрема з тваринами.

К. Ушинський у своїх педагогічних працях чітко не окреслював свого ставлення до тварин, проте у хрестоматійному матеріалі для дітей, а саме – книгах «Рідне слово» (перше видання 1864) та «Дитячий світ. Хрестоматія» (1861) у декількох параграфах знаходимо інформацію про тварин, оповідання, доповнені художньо-ілюстративним матеріалом, які впродовж років багато разів виходили передруком та були поміщені у навчальні книги для дітей.

Ці підручники К. Ушинського – «Дитячий світ» (1861), перевиданий 50 разів, і «Рідне слово» (1864), що витримав 150 видань накладом більш як 10 млн. примірників, були головними навчальними книгами для багатьох поколінь дітей. Дотепер деякі оповідання К. Ушинського, зокрема про тварин, включені у підручники і збірки для дитячого читання.

Тематика зазначених підручників дуже різноманітна і носить енциклопедичний характер – пізнавальні тексти з географії, природничих наук, історії та оповідання про природу, якій педагог надавав великого значення і вважав, що багато в чому потрібно вчитися у природи, спостерігати за поведінкою тварин.

Підручник «Дитячий світ» поряд з детальним описом пір року, явищами природи, людини та людського тіла, містить більше 50 глав, де описані тварини під відповідними назвами («Собака», «Корова», «Мавпа звичайна» тощо) та більше 15, в яких описані рослини, а також розділи «Подібність людини і тварини» [3, с. 70–71] та «Відмінність людини і тварини» [3, с. 71–76].

У хрестоматії «Рідне слово» поміж інших творів поміщено невеликі оповідання про світ живого авторства самого К. Ушинського. У них описано звички тварин та характерна поведінка. Так, на прикладі двох собак («Собаки грають») батько пояснює сину важливість поваги і терпіння. У рубриці «Свійські тварини» педагог з любов'ю описує собак («Бішка»), котів («Васька», «Кіт-хитрун»), козенят, овечок. Це жанрові анімалістичні замальовки, де свійські та хатні тварини показані у різних ситуаціях [4, с. 29–44]. У багатьох оповіданнях («Два козенятка», «Умій почекаати») автор показує цінність кожної живої істоти. Й хоча відсоток художнього матеріалу про тварин у цих книгах незначний, однак реалістичне їх зображення, антропоморфізм, поєднання морального виховання з емоційним стали основою

для відкриття перед дітьми розмаїття світу тварин зі своїми законами й правилами співіснування.

Водночас зауважимо, що точний, детальний опис тваринного та рослинного світу відображає здебільшого тогочасний споживацький погляд на інших живих істот, що описано у главі «Користь, яку людині приносять тварини та рослини» підручника «Дитячий світ» [3, с. 207–209].

Книги К. Ушинського для дитячого читання й сьогодні мають великий духовний потенціал та виховну цінність щодо формування у дітей гуманного ставлення до світу живого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинська О. В. К. Д. Ушинський на тлі доби. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 110. С. 6–8.
2. Хеллман Б. Сказка и быль. История русской детской литературы / пер. с англ. О. Бухиной. М. : Новое лит. обозрение, 2016. 560 с.
3. Ушинский К. Д. Детский мир и хрестоматия. Б. и., 1861. 681 с.
4. Ушинский К. Д. Родное слово для детей младшего возраста. Год второй : вторая после азбуки кн. для чтения, с картинками в тексте. Изд. 128-е. СПб., 1914. 188 с.

ІДЕЇ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО ПРО ВИХОВАННЯ ТА ТІЛЕСНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Черпак Ю.В.,

*кандидат педагогічних наук
старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
y.cherpak@kubg.edu.ua*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7511-1237>

Умови відродження демократизації суспільства, національної культури, освіти, історії становлення фізичного виховання, фізичного розвитку учнівської молоді вимагають звернення до педагогічних ідей українських просвітителів XIX століття, зокрема до педагогічної спадщини Костянтина Дмитровича Ушинського.

Костянтин Дмитрович залишив значну творчу педагогічну спадщину, яка безумовно заслуговує на вдячну пам'ять. Особистість К.Д. Ушинського вирізнялася в українській освіті серед інших педагогічних постатей. Відзначення на державному рівні 200-річчя з Дня народження Костянтина Дмитровича Ушинського в 2023 році – це підтвердження того, що він був і залишається українським педагогом.

Костянтин Ушинський (1823-1870) – реформатор шкільної освіти, педагог-новатор, один із засновників наукової педагогіки, автор багатьох підручників для початкової школи. На нашу думку особливої уваги заслуговує його фундаментальна праця в 3-х томах «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології».

Нажаль, К.Д. Ушинському не вдалося в повному обсязі здійснити задум праці «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології». Вона складається з двох частин: «Частина фізіологічна» і «Частина психологічна». У ній Костянтин Дмитрович обґрунтував предмет педагогіки, її закономірності та принципи, дослідив фізіологічні закони діяльності людського організму та психічні явища, ними зумовлені, з чіткою педагогічною метою: знайти резерви виховання й розширити сферу його впливу [1].

Погляди К.Д. Ушинського на загальне виховання дітей, і на фізичне зокрема, розглядалися в контексті педагогічної науки. Він поєднував виховання у взаємозв'язку з медициною, анатомією, психологією, фізіологією та гігієною людини. На думку Костянтина Дмитровича педагогічна наука має розвиватися враховуючи зарубіжний й вітчизняний досвід, засобами педагогічних практик і фізичних вправлянь. Теорія виховання Костянтина Ушинського спиралася на висунуті принципи природовідповідності, які описав і розкрив у праці «Велика дидактика» (1633-1638) чеський педагог Ян Амос Каменський.

Принцип природовідповідності Костянтин Дмитрович обґрунтував тим, що в процесі фізичного розвитку та навчання потрібно враховувати вікові особливості дітей, їх природні можливості, вміння підбирати фізичні навантаження, які відповідають природним силам дитини. І цей процес не повинен припинятися, а постійно удосконалюватись.

К.Д. Ушинський був одним із тих, хто брав найактивнішу участь у процесі формування тогочасної прогресивної суспільної

думки щодо необхідності цілеспрямованого тілесного розвитку дітей і молоді. Його теоретичні праці та методичні рекомендації стали підґрунтям розвитку вітчизняного фізичного виховання учнівської молоді.

Ідеї К.Д. Ушинського розвинули та конкретизували його послідовники – київські лікарі-просвітники початку ХХ ст. – Олександр Анохін і Валентин Крамаренко, які на українських теренах, зокрема в Києві, сприяли втіленню громадських ініціатив щодо розвитку тілесного виховання дітей і молоді.

Громадсько-освітня діяльність О. Анохіна та В. Крамаренка мала важливе значення у регіональному вимірі Наддніпрянської України. Використовуючи свої професійні знання, досвід у галузі фізичного виховання молоді обоє діячів брали активну участь не лише в популяризації фізичної культури, спорту, а й у створенні локальної системи фізичного виховання, ідейну основу якої станвили погляди К.Д. Ушинського, зокрема принципи природовідповідності. Згадані громадсько-освітні ентузіасти дієво пропагували користь фізичного розвитку як засобу збереження і зміцнення здоров'я учнівської молоді та дорослих [3;4;5]. Так, Олександр Анохін зазначав: «Фізичне виховання відрізняється від фізичного розвитку, адже, розвиваючи тіло індивіда, вдосконалюються наявні в нього фізичні якості, а виховуючи – відбувається вплив ще й на духовні». На думку лікаря-просвітника, фізичне виховання має бути «гігієнічним, практичним, національним й індивідуальним». У методичному посібнику «Вольова гімнастика Анохіна», ключове положення якого – «тільки воля, тільки енергія», зосереджено увагу на тому, що для виконання вправ не потрібно атлетичного та іншого обладнання, багато місця та часу. Принцип такої системи полягає в тому, що, виконуючи вправи, потрібно свідомо ставитись до виконання будь-яких фізичних рухів. Такий підхід допомагає в майбутньому ефективніше формувати осмислену волю, характер і цінності особистості дитини дорослих [4].

Валентин Крамаренко в 1916 році свої новаторські ідеї по зміцненню здоров'я та фізичного розвитку учнів, опираючись на принципи природовідповідності активно впроваджував у практику експериментальних шкіл міста Києва. Зокрема в Жіночій лісовій гімназії, відкритій поблизу Києва в селищі Пуца-Водиця, він керував фізичним вихованням гімназисток. За його керівни-

цтва вони цілий рік займалися фізичними вправами на свіжому повітрі, що сприяло постійному загартовуванню організму [5].

Отже, в умовах Нової української школи педагогам, а саме вчителям фізичної культури, варто не відкидати, а спиратися на перевірений історичний досвід педагогів ХІХ-початку ХХ ст., які зробили вагомий внесок у наукове обґрунтування методичних основ фізичного виховання дітей та учнівської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. У: К. Д. Ушинський. Вибрані пед.вори : у 2 т. : Рад. шк., 1983. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. С. 192–471
2. Черпак Ю. В. Вітчизняний громадсько-педагогічний рух за розвиток фізичного виховання дітей і молоді (остання чверть ХІХ ст. – 1917 р.): дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.01 / Київський ун-т імені Бориса Грінченка. Київ, 2018. 172 с. URL: <https://cutt.ly/8MnDpkB>
3. Анохин А. К. Сила и здоровье для всех. Критический очерк всех систем физического развития (Аттилы, Сандова, Дебоннэ, Штольца, Мюллера, Дудлея и японской), а також атлетики, боротьбы и гимнастики. Индивидуальный метод физического развития. С 5 табл., анатоич. картой и 6 чертежами в тексте. Киев :Книгоизд-во И. И. Самоненко, 1911. 81 с.
4. Анохін О. К. Вольова гімнастика. Психофізіологічні рухи / .пер. І. Снігірьова. Харьков Пролетарий, 1930. 48 с.
5. Крамаренко В.К. О физическом развитии и воспитании. Издание учреждения «Veritas Киев: Печатня и литография М.Д. Счастливецва, 1911. 54 .с

Напря́м п'ятий

РОЛЬ К. Д. УШИНЬСЬКОГО

**У РОЗВИТКУ
МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ**

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК НОВАЦІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: ІДЕЇ ТА ПОГЛЯДИ К. Д. УШИНЬСЬКОГО

Алексєєва С.В.,

*головний науковий співробітник
відділу дидактики Інституту педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
ORCID.org/0000-0002-8132-0465*

Індивідуальна форма навчання увійшла в ХХІ століття як найефективніша система, що істотно доповнила та розширила традиційні форми організації освітнього процесу і надала можливості створення системи масового безперервного самонавчання, загального обміну освітньою інформацією. Саме така система здатна найбільш адекватно і гнучко реагувати на освітні потреби в умовах невизначеності суспільства (пандемія, військовий стан, вимушене переселення тощо). Новація організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів уможливорює створення оптимальних умов для розвитку і самореалізації кожної особистості. Педагогічна категорія «індивідуалізація навчання» – це організація освітнього процесу, з орієнтацією на індивідуальні особливості учнів, впровадження різного рівня складності змісту навчання, створення комфортного освітнього середовища в закладах освіти.

Проблема індивідуалізації навчання активно розробляється в сучасній педагогіці. Але хотілось зупинитися на ідеях індивідуалізації навчання видатного педагога К. Д. Ушинського, що залишаються на часі. Зокрема, він вважав, що вчитель має не тільки забезпечити засвоєння учнями певної системи знань, а й навчити їх працювати самостійно. Це вміння, на думку К. Д. Ушинського, є важливою передумовою усвідомленого сприймання нового матеріалу. Він зазначав: «Не саме знання, а ідея, що розвивається в розумові дитини засвоєнням того чи іншого знання, – от що повинно становити зерно, серцевину, кінцеву мету таких занять.

Навколо цього ядра мають органічно наростати логічна й розумова оболонки» [1, 174].

Виходячи з цього, К. Д. Ушинський наполягав на тому, щоб діти якнайбільше працювали самостійно, а основне завдання вчителя – сприяти пробудженню і розвитку в учнів активності в процесі навчання. «Нова школа поділяє й організовує працю вчителя та учнів; вона вимагає, щоб діти, по змозі, працювали самостійно, а вчитель керував цією самостійною працею і давав для неї матеріал» [1, 217]. Саме самостійність учня – є основним підходом до індивідуалізації навчання, адже уможливорює акселерацію або ретардацію темпу навчання.

У Законі «Про освіту» (2017) визначено про необхідність створення умов для всебічного розвитку здобувачів освіти, зокрема, й засобами індивідуальної освітньої траєкторії, яка визначає персональний шлях реалізації особистісного потенціалу, формується з урахуванням індивідуальних здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду [2]. Індивідуальна освітня траєкторія надає можливість максимально розкрити учням власний потенціал, розвиватися відповідно до особистісної унікальності, психофізіологічної структури, типу темпераменту, інтелекту, світогляду. За сучасними трактуваннями поняття освітньої траєкторії сприймається як не формат, а як шлях реалізації освіти, де пріоритетом є індивідуалізація цілей і змісту навчання, створення середовища нової культури освіти, відкриття можливостей реалізації творчих здібностей учнівської молоді [3].

Розкриваючи аспекти індивідуалізації навчання, слід визначити, що цей процес може здійснюватися по: змісту – коли учень має можливість коректування спрямованості освіти, що отримується (це можливість застосування програм навчання по індивідуальних планах); об'єму навчального матеріалу – що дає змогу глибоко вивчати предмет, зокрема, відбувається зниження частки обов'язкових занять і збільшення самостійних; часу засвоєння – допускаючи зміну в певних межах регламенту вивчення певного об'єму навчального матеріалу, відповідно до темпераменту і здібностей учнів.

У педагогічному доробку К. Д. Ушинського важливе місце займають питання різних організаційних аспектів освітнього процесу. Надаючи пріоритетного значення індивідуальному навчанню, автор зазначав: «Погано, що школи звільняють від

потреби займатися з дітьми не тільки таких матерів, у яких цілий день забирає особиста й тяжка праця, але й таких, які легко могли б присвятити навчанню своїх малят тих небагато годин... дня, які для цього потрібні». Педагог був переконаний, що жінці дане «природжене прагнення вчити й розвивати свою дитину», виходячи з її особистісних особливостей, забезпечуючи в такий спосіб дійсно індивідуальний підхід [1, 207-208].

Відповідно до сучасного законодавства, сьогодні, надається можливість використання різних форм освіти, зокрема й сімейної (домашньої) форми навчання. Слід зазначити, що концепція Нової української школи є дитиноцентрованою і орієнтує на забезпечення освітніх потреб кожного окремого учня. Навчатися за сімейною (домашньою) формою зможуть учні, чиї батьки бажають і готові самостійно організувати освітній процес в домашніх умовах. Зарахування й переведення дитини на будь-яку з індивідуальних форм організації навчання сьогодні є реальністю [4]. Але з тим, держава зобов'язує заклади освіти контролювати й відслідковувати прогрес дитини у навчанні, тобто ученя має бути захищеним до певного закладу освіти.

Проведений нами ретроспективний аналіз поглядів К. Д. Ушинського на суть освітнього процесу, способи організації та зміст засвідчує, що його ідеї індивідуального навчання актуальні й сьогодні. Вони концентруються навколо взаємопов'язаних складових сучасної дидактики, зокрема: реалізації індивідуального підходу в навчанні, організації індивідуалізованої освітньої діяльності (індивідуальна освітня траєкторія), вихованні індивідуальності особистості дитини. Індивідуальний підхід – це принцип навчання і виховання, в основі якого лежить облік індивідуально-психологічних особливостей учнів з метою гармонізації внутрішнього світу дитини. Організація освітньої діяльності – передбачає створення освітнього середовища навчання, упровадження принципово нових і зміна існуючих форм та методів навчання, де, передусім, будуть враховуватися індивідуальні особливості й якості учнів. Виховання індивідуальності – здійснюється через розвиток творчого потенціалу дитини, що реалізовується за допомогою активізації духовної, емоційної і інтелектуальної сфер внутрішнього світу індивідуальності. Отже, на сучасному етапі розвитку науки проблема індивідуалізації навчання стала міждисциплінарною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К.Д. Посібник для викладання за «Рідним словом». Вибрані педагогічні твори. К. : Радянська школа, 1949. 418 с.
2. Закону України «Про освіту» (2017) № 2145-VIII [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Алексеева С. Сучасні аспекти індивідуалізації навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах інформатизації. Педагогічні науки: теорія та практика. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1 (40). С.11-16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730650>.
4. Алексеева С., Арістова Н., Малихін О., Попов Р. Дидактичні форми організації освітнього процесу сучасного закладу освіти. Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка» № 1(1). 2022. С. 339-348. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733582>

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ НАРОДНОГО ВЧИТЕЛЯ У ПОГЛЯДАХ К.Д. УШИНЬСЬКОГО

Басараб Н.Я.,

*аспірантка кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-2702-6716*

Завгородня Т.К.,

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0001-9097-5714*

Костянтин Дмитрович Ушинський – оригінальний та самобутній педагог-демократ XIX століття, який ще із студентських років зарекомендував себе людиною ясного розуму і міцної волі. Він глибоко цікавився різними сферами: літературою, мистецтвом, філософією, психологією пильно стежив за політичним життям

в країні та завжди був відданий єдині меті – служінню своїй вітчизні та народу, підтвердженням виступає непохитна позиція Костянтина Дмитровича: «Дати якомога більше користі своїй вітчизні – ось єдина мета мого життя, і саме до неї я повинен скеровувати свої здібності» [2, с. 3].

Аналізуючи напрацювання науковця, звертаємо увагу на те, що мислитель багато уваги приділяв саме роботі вчителя та його підготовці. Він вважав, що вся робота школи, її успіхи та невдачі пов'язані з діяльністю вчителя, з його моральною поведінкою та вмінням взаємодіяти з учнями: розвивати в них інтерес до знань, наполегливість, любов до праці. Педагог був противником моральних сентиментальностей, які на його думку, могли завдати більше шкоди, ніж користі. Істинна моральність, за твердженням науковця, повинна базуватися не на словах вчителя, а на його життєвих вчинках, які особливо впливають на душу дитини: «всякий метод виховання, хоч би який він був хороший, не перейшовши в переконання вихователя, залишиться мертвою буквою, що не має ніякої сили в дійсності...» [2, с. 54]. К. Ушинський стверджував, що позиція педагогічного працівника має вагомий вплив на дух закладу освіти, «...який живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить в характер вихованців» [2, с. 54].

Видатний педагог підкреслював, що розвиток народної освіти неможливий без достатньої кількості підготовлених вчителів, які є близькими до народу, добре знають та послуговуються рідною мовою. У статті «Рідне слово» (1861), Костянтин Дмитрович Ушинський неупереджено ділиться своїм філософсько-психологічним поглядом щодо важливості рідної мови для життя народу: «мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живуці та майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле. Відберіть у народу все – і він все може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ» [3, с. 127]. Проблема мовного питання просякнута всією історією українського народу та є не менш актуальною й у сучасному суспільстві. Мова відіграє значну роль у пізнанні світу та формуванні молодого людини, спричиняє ідентифікацію особистості. Науковець вважав, що рідна мова має бути основним предметом початкового навчання, аби

діти навчилися свідомо використовувати її скарби, розвинули в собі дар слова, засвоїли граматичні закони в логічній системі. Педагог наголошував й на тому, що особливо негативним явищем є навчання дітей чужою мовою: «... коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить природженому національному її характерові, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна їй мова: ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток» [3, с. 127]. Навіть будучи в більш дорослому віці і знаючи уже декілька мов, людина продовжує думати, мріяти, молитися саме рідною мовою.

У праці «Про користь педагогічної літератури» К.Д. Ушинський звертає увагу на необхідність творчого поєднання теорії з практикою виховання, на важливість повсякденного підвищення теоретичної підготовки вчителя. Він вказує, що педагогічна література рятує педагога від впертої однобічності, застерігає від замкнутості, дає можливість долучитися до благородних мислителів, які присвятили своє життя навчанню на вихованню дітей: «Поодинокі, недовголітні досвідченість, хоч би їй було сорок чи п'ятдесят років, ніщо перед досвідом кількох століть, в якому зосередилися результати педагогічної діяльності незчисленної кількості, принаймні таких самих, як і він, педагогів, між якими було багато видатних талантів та незвичайних осіб, які віддали всі свої сили справі виховання» [2, 58].

Педагог навчав своїх послідовників, що якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна перше пізнати людину у всіх відношеннях. Адже, щоб виховати, сформувати дитину і водночас не завдати їй шкоди вчитель повинен мати глибокі знання не тільки з педагогіки а й з фізіології, анатомії, патології, логіки, філософії, історії та психології розвитку дітей. Із переліченого кола наук особливого значення Ушинський надавав саме психології, дані якої повинні надати «істотну допомогу педагогіці», а саме навчанню та вихованню дітей [2, 61].

Педагог-демократ сприяв піднесенню авторитету народного вчителя та водночас чітко формулював вимоги до нього та його методичної підготовки: «У нас, – говорить він, – дуже багато хто думає, що досить здобути університетську освіту з будь-якого предмета, щоб і викладати його з успіхом, хоч практика вже немало

доводила хибність цієї думки» [2, 67]. Відтак, у результаті аналізу праць К.Д. Ушинського – виділяємо основні форми всебічної підготовки вчителя, а саме:

- відповідально ставитися до обов'язків педагога;
- мати ґрунтовні знання не тільки з педагогіки а й з інших антропологічних наук;
- навчаючи учнів не забувати що вони водночас й виховуються;
- володіти педагогічною майстерністю й педагогічним тактом;
- завше у процесі навчання та виховання враховувати вікові та індивідуальні особливості школярів;
- бути акуратним;
- мати гідність і шанувати її в інших;
- жити просто, часом навіть суворо [1, 2].

К.Д. Ушинський своєю невтомною учительською працею, педагогічною творчістю, особистісними поглядами та цінностями повсякчас доводив, що хороший учитель – це людина, яка готова не тільки виконувати професійні обов'язки, а й виступати посередником між поколіннями, передаючи своїм наступникам знання, досвід, міркування і тим самим готувати учнів до життя в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

5. 1.Завгородня Т. Дидактичні ідеї К.Д. Ушинського і сучасність. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 56. Серія: Педагогічні науки. Чернігів. 2008. С 112-114.
6. 2.Педагог-демократ К. Д. Ушинський / Ред. колегія: М. К. Година, Ф. І. Науменко, Г. О. Паперна, С. Х. Чавдаров. Львів: Видавництво Львівського університету, 1959. 136 с.
7. 3.Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х. томах. Пер. з рос. / Редкол.: В.М. Столетов (голова) та ін. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / за ред. О.І. Пискунова (відп. ред.) та ін. К.: Радянська школа, 1983. 488 с.

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ К. УШИНЬСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ПЕДАГОГА

Болгар О. М.,

*викладач вищої категорії, методист
КЗ ЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж
Імені Маркіяна Шашкевича»*

Сучасна людина активно користується поняттям «імідж» в різних обставинах свого життя. Визначення поняття «імідж» пояснює, що це загальний механізм діяльності особистості, орієнтований на діяльність та являє собою фундаментальну основу психологічної активності. Іншими словами - це образ, що має на меті здійснити певний психолого-педагогічний вплив на людину. Педагогічний імідж створюється згідно до власних уявлень вчителя про «ідеального вчителя», що включає ідеальну манеру викладання, спілкування, зовнішнього вигляду і активно впливає на формування професійно-педагогічних стосунків між вчителем та оточенням. В процесі формування педагогічного іміджу здійснюється формування індивідуального стилю роботи та освоєння спеціальних технологій самопрезентації.

За результатами досліджень, здійснених В. Дубовим, були зроблені наступні висновки.

В присутності індивіда з високим ступенем сформованості певних особистісних якостей у давно взаємодіючих з ним інших осіб змінюються критерії самооцінки, а також оцінки ними інших людей з аналогічним показникам.

Дані зміни визначають тенденції розвитку смислових утворень контактуючих осіб, які є складовою частиною їх загального особистісного розвитку.

Суб'єкт ситуативного індивідуально-специфічного впливу, що провокує зміни особистісних характеристик інших осіб, одночасно є і причиною появи у них передумов переходу на новий рівень сформованості особистісних характеристик.

Ці висновки знаходять своє підтвердження в педагогічній діяльності та формуванні позитивного іміджу майбутнього вчителя [1, с. 56-65].

У широкому значенні слова педагог є мислителем, громадським діячем, наставником, який формує погляди й переконання людей, допомагає їм знаходити свої шляхи в житті. Дуже часто педагоги є основоположниками нових суспільних ідей. В педагогічному, а, як наслідок, більш вузькому і безпосередньому значенні учитель – це фахівець, покликаний проводити освітню роботу з дітьми.

Аналіз теорії та практики формування професійного іміджу педагогів дозволяє виявити низку суперечностей між значними напрацюваннями та розробками відомих вітчизняних учених (К. Ушинського, А. Макаренка В. Сухомлинського та ін.), присвячених проблемі професійного іміджу вчителя, та не володіння ними у повній мірі сучасними педагогами.

Розглянемо педагогічну спадщину К. Ушинського, яка є багатогранною, тому була і залишається предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. Значний інтерес для розуміння і розкриття різноманітних аспектів творчої спадщини К. Ушинського мають роботи М. Антонця, Л. Березівської, І. Бакаленко, А. Бельського, Г. Волкова, М. Грищенко, Н. Дічик, В. Довбні, В. Кравця, Лю Сяофань, З. Равкіна, М. Євтуха та ін.

Вивчення наукових праць, присвячених дослідженню творчої спадщини Ушинського, засвідчує необхідність наукових розробок із проблеми професійного іміджу педагога.

Професійний імідж педагога розглядаємо як образ фахівця-професіонала, який склався у масовій свідомості та свідомості учасників освітнього процесу [3, с. 128]. Його складовими компонентами є зовнішній вигляд, засоби спілкування і внутрішнє «Я».

Багато цінних думок щодо формування професійного іміджу педагогічних працівників за даними компонентами можна почерпнути у К. Ушинського.

Читаючи твори вченого, можна прослідкувати, що надзвичайно важливе значення Костянтин Дмитрович відводив зовнішності вчителя і намагався власним прикладом це довести. Дуже влучно про це зазначала дитяча письменниця і його учениця Є. Водовозова, яка стверджувала, що уся зовнішність Ушинського дуже сприяла тому, щоб його слова глибоко запали в душу [2, с. 384-385].

Підтвердження слів Водовозової знаходимо у статтях К. Ушинського «Три елементи школи», «Про користь педагогічної літератури», «Проект учительської семінарії». У цих творах учений зазначає, що лише особистість може впливати на розвиток і

формування особистості. Вплив особистості на душу школяра, на думку Ушинського, є могутньою виховною силою, яку неможливо замінити підручниками, моральними сентенціями і шкільною наукою.

Окрім зовнішності, важливим елементом впливу на формування позитивної думки про особистість є засоби спілкування. В Ушинського до них можна віднести міміку, жести і мову педагога. Мімікою та інтонацією вчитель може підкреслити, що є головним, що є другорядним чи про що йдеться побіжно. Енергійні жести, багатозначущі посмішки, грізно нахмурені брови повинні бути природними і відповідати ситуації. Якщо вони не такі, то непотрібно вірити таким жестам, посмішкам, юпітеровим бровам [4, с. 244].

Розглядаючи проблему професійного іміджу встановлено, що внутрішня відповідність образу професії проявлялася в Ушинського у професіоналізмі, знанні дитини, гуманізмі,

Важливим є для формування позитивного іміджу вчителя самоосвіта, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації. К. Ушинський зазначав, що учитель живе доти, поки він вчиться, як тільки він перестає вчитися, в ньому помирає вчитель.

Отже, як бачимо, теоретичні напрацювання та практичні рекомендації К. Ушинського про важливість володіння педагогом засобами спілкування, його внутрішньої відповідності образу професії та зовнішнього вигляду у здійсненні впливу на учасників освітнього процесу з метою створення у їхній свідомості позитивного стереотипу про фахівця є актуальними. Тому необхідно продовжувати дослідження проблеми формування професійного іміджу педагога у спадщині Костянтина Дмитровича Ушинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубов І. Г. Ефекти індивідуально-специфічного впливу особистості педагога на учнів // Питання психології. 1991. №3. С. 56-65.
2. Максимюк С. П. Педагогіка: навчальний посібник / С. П. Максимюк. Київ: Кондор, 2009. 670 с.
3. Остапйовський І. Є. Моніторинг технології формування іміджу педагога / І. Є. Остапйовський // Моніторинг якості шкільної освіти : збірник матеріалів / укл. М. О. Сташенко. Луцьк : ВІППО, 2013. С. 126-131.
4. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т./ Радянська школа. Київ, 1954. Т. 1. 488 с.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ К. УШИНСЬКОГО

Бондар Ю.В.,

доктор філософії (PhD),

асистент кафедри початкової освіти

Вінницького державного педагогічного

університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID ID: 0000-0003-4184-5424

Розвиток сучасного суспільства, демократизація та оновлення національної системи освіти, утвердження гуманістичної парадигми в сучасному освітньо-виховному просторі, актуалізують проблему професійної діяльності педагога. Відповідно, зростають вимоги до сучасного вчителя. Зокрема, в Концепції «Нова українська школа» зазначається, що «нова школа потребує нового вчителя – агента змін, творчого, відповідального, успішного, людини-лідера, яка може вести за собою та любить свій предмет, фахово його викладає» [2]. З огляду на це, постає необхідність у вдосконаленні професійної підготовки вчителів початкової школи, які здатні постійно розвиватися, підвищувати кваліфікацію, самовдосконалюватися, впроваджувати інновації в освітній процес. Успішному розв'язанню поставлених завдань сприяє звернення до педагогічної спадщини минулого, непересічних ідей видатних представників педагогічної теорії і практики, які зробили вагомий внесок у скарбницю світового педагогічного досвіду.

Велику увагу розгляду проблем професійної підготовки майбутніх учителів, наряду з Я. Коменським, Я. Корчаком, А. Макаренком, В. Сухомлинським, приділяв український педагог-реформатор, видатний дидакт, педагог-методист, основоположник наукової педагогіки і народної школи, автор підручників для початкового навчання Костянтин Дмитрович Ушинський.

Мета дослідження полягає у висвітленні педагогічних поглядів К. Ушинського щодо професійної підготовки вчителя початкової школи.

Особливу увагу К. Ушинський приділяв підготовці вчителів саме початкової ланки освіти та наголошував на надзвичайній

важливості даної професії. «Чим нижча сфера навчальної діяльності наставника, тим менше, звичайно, необхідно для цього знань; але тим більше він має бути хорошим учителем і впливати своїм викладанням не на одне збагачення розуму знаннями, а на розвиток усіх розумових та моральних сил», – зазначав педагог [5, с. 513]. Як стверджують С. Сисоева, І. Соколова, першочергового значення, в підготовці майбутнього вчителя початкової школи, К. Ушинський надавав інтересу та покликанню до педагогічної професії [4, с. 118].

Для підготовки народних вчителів, як зазначає М. Левківський, педагог пропонував створювати учительські семінарії, в які необхідно було приймати лише тих вихованців, в яких, з упевненістю, можна було передбачити хороших учителів. К. Ушинський, приділяв увагу вихованню в майбутніх педагогів бажання до пізнання, розширення, поповнення знань, самоосвіти [3, с. 135]. Аналіз педагогічної спадщини К. Ушинського дозволяє стверджувати, – зауважують С. Сисоева, І. Соколова, – що в учительській професії немає випадкових людей, тільки молодь, яка відзначається яскраво вираженими педагогічними здібностями, бажанням займатися викладацькою діяльністю, має становити основний контингент вищих педагогічних навчальних закладів [4, с. 118–119].

Варто наголосити, що К. Ушинський відводив учителю відповідальну роль у суспільстві та висував наступні вимоги до його особистості: близькість інтересам народу; виховання учнів своїм предметом; глибокі знання психології дітей; чітке визначення мети педагогічної діяльності; вивчення духовного світу дитини; знання свої справи; володіння педагогічним тактом; постійне самовдосконалення та підвищення фахової майстерності [1, с. 154].

Педагог акцентував увагу на якостях, якими має володіти майбутній учитель, серед яких відзначав: високоосвіченість, духовність, вихованість, моральність. К. Ушинський писав: «У кожному наставнику, а особливо в тих наставниках, які призначаються для нижчих училищ та народних шкіл, важливим є не лише вміння викладати, а й характер, моральність та переконання, бо в класах малолітніх дітей та народних школах більше впливає на учнів сама особистість вчителя, чим наука, що викладається тут на самих елементарних засадах. Молоді люди, які обрали

для себе скромну кар'єру народного вчителя, мають звикати до простого життя, життя з природою, суворого, акуратного, чесного і надзвичайно діяльного» [5, с. 514, 519].

Варто наголосити на знаннях та педагогічних уміннях майбутніх учителів початкової школи. К. Ушинський був глибоко переконаний, що вчитель початкових класів має відзначатися ґрунтовними, енциклопедичними знаннями не тільки з математики, граматики, історії, географії, а й бути обізнаним у сфері медицини, природничих наук, а також володіти високим рівнем сформованості вмінь з малювання, письма, креслення, читання, співу. Лише за цих умов він може повноцінно виконувати свою діяльність та повідомляти інформацію, необхідну і корисну для молодших школярів [5, с. 517].

Також для майбутнього педагога важливим, на переконання К. Ушинського, є формування умінь і навичок застосовувати отримані знання в професійній діяльності. З цього приводу педагог писав: «Метод викладання можна вивчити з книги або зі слів викладача, але оволодіти навичкою застосування цього методу можна тільки діяльною і довготривалою практикою» [5, с. 518]. Сутність практичної підготовки, як зауважує К. Ушинський, полягає в тому, що майбутні педагоги проходилимуть практику в школі I ступеня та допомагатимуть учителям в проведенні уроків, а учням – в їх підготовці [5, с. 547].

Також видатний педагог рекомендує не лише ретельно стежити за тим, що вивчають майбутні вчителі, а й за тим, що вони читають та з якою літературою знайомляться. Вони мають засвоїти повний курс педагогіки, психологію, фізіологію, гігієну, медицину, природничі науки. К. Ушинський неодноразово наголошував на тому, що «саме навчання має набути особливий, практичний характер, і курси всіх наук мають бути суворо усвідомлені з майбутнім призначенням вихованців, не повідомляючи їм марних вищих поглядів, які могли б тільки порушити спокій їхнього життя і зробити для них важкою їхню діяльність» [5, с. 520, 544–545].

Таким чином, пересвідчуємось, що не втрачається актуальність педагогічних поглядів К. Ушинського щодо особистісної позиції та професійної підготовки майбутніх учителів, які мають вчитися в педагога професіоналізму, любові до своєї справи, завзятості та відданості у сфері освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аймедов К. В., Бабієнко В. В., Бабієнко В. А., Сторж В. В. Загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 352 с.
2. Концепція «Нова українська школа» : ухвал. рішенням колегії МОН від 27 жовт. 2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 06.02.2023).
3. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч.-метод. посіб. Вид. 2-е, доп. Житомир : ЖДУ, 2004. 199 с.
4. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 308 с.
5. Ушинський К. Д. Собрание сочинений : педагогические статьи 1857–1861 гг. Москва : Издательство Академии педагогических наук, 1948. Том 2. 655 с.

ІДЕЇ К.Д. УШИНЬСЬКОГО ПРО ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Венгловська О.А.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти Київського університету
мені Бориса Грінченка
orcidID: 0000-0002-0456-7667*

Розбудова відкритої й демократичної системи шкільництва в Україні актуалізує пошук шляхів удосконалення підготовки вчителів. З-поміж провідників української педагогічної думки попередніх періодів чільне місце належить К.Д. Ушинському. Історико-педагогічні дослідження теоретико-практичної спадщини Костянтина Дмитровича дають підстави вважати, що творчість світоча педагогіки не вичерпала свій потенціал в імперську добу. Окремі ідеї, зокрема ті, що висвітлюють вимоги до професійної підготовки вчителя потребують нового прочитання. У контексті реалізації нових освітніх стандартів підготовки вчителів початкових класів ідеї К.Д. Ушинського суголосні тим, що зазначені в чинних документах, а саме: готовність учителя до реалізації місії та завдань школи, особистісної й професійної здатності забезпечувати підготовку дітей і молоді до життя, формування випускника

школи який має бути «...особистістю, патріотом, інноватором...» [1, с. 6]. Означені аспекти зумовлюють потребу в студіюванні продуктивних ідей, що знайшли відображення у педагогічній спадщині педагогів минулого задля отримання нового знання та вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії студентів педагогічних спеціальностей.

Вивчення теоретичних джерел засвідчує, що обґрунтування вимог до особистості вчителя були предметом досліджень педагогів минулого, зокрема, Б. Грінченка, О. Духновича, В. Сухомлинського, С. Русової, К. Ушинського та ін. На сучасному етапі питання формування вимог до підготовки вчителів крізь призму вчень педагогів минулого досліджують Л. Березівська, Н. Дічек, О. Дубасенюк, М. Євтух, Г. Іванюк, Н. Коляда.

Особливе місце в плеяді історичних педагогічних постатей, які сприяли формуванню професійного портрета вчителя, відводиться К. Д. Ушинському. Педагог не лише на теоретичному рівні обґрунтував вимоги до особистості вчителя, але і в практичній діяльності втілював їх у життя.

У творах «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології», «Три елементи школи», «Про користь педагогічної літератури» К.Д. Ушинський сформував та описав образ народного вчителя, його особистісні та професійні якості. Вивчення праць педагога підтверджує, що його ідеї щодо професіоналізації вчителя становлять інтерес у руслі реалізації вимог, які визначені у «Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель із початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [2]. Проаналізуємо окремі положення образу вчителя крізь призму компетентностей, що окреслені в наведеному вище документі. Зазначимо, що під особистісно-професійними вимогами до підготовки вчителя вбачаємо сукупність особистісних якостей та професійних здатностей, що необхідні педагогу для виконання його трудових дій, формування й розвиток яких відбувається під час навчання у закладі вищої освіти.

Студіювання теоретико-практичної спадщини К.Д. Ушинського доводить, що вчителю, а особливо вчителю початкових класів, мають бути притаманні такі особистісні якості, як моральність, відповідальність, чесність, наполегливість. Означені якості зазна-

чені у характеристиці загальних компетентностей (громадянська, соціальна, культурна, лідерська), що мають бути сформовані у майбутніх педагогів під час професійної підготовки, позаяк вони є визначальними у формуванні готовності майбутнього фахівця до виконання професійних функцій і становлять основу його особистісного вивіщення.

Значущими для сучасної педагогічної практики є міркування К.Д. Ушинського щодо організації освітнього процесу з урахуванням ідей природовідповідності. Задля цього вчителю необхідно вивчати потреби учнів, їхні можливості, вікові особливості, тобто «пізнавати людину такою, якою вона є насправді, з усіма її слабкостями і в усій її величі, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами» [3, с. 207], і тільки тоді, на думку К.Д. Ушинського, вчитель спроможний буде організувати навчання учнів з урахуванням природи дитини, її потреб. На думку педагога, обізнаність учителів із віковою психологією, досягненнями в педагогіці, передовим педагогічним досвідом забезпечать умови для вирощування майбутніх особистостей. Змістова характеристика виокремленої тези є складовою загальних та спеціальних (фахових) компетентностей сучасного вчителя, що визначені у Стандарті вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта. Зауважимо, що в Київському університеті імені Бориса Грінченка формування цих компетентностей реалізується у перебігу вивчення майбутніми фахівцями інтегрованих навчальних дисциплін «Людинознавство», «Педагогіка», «Психологія», зміст яких спрямований на формування здатності та готовності майбутніх педагогів організувати освітній процес у початкових школах з урахуванням антропологічних концептів, особистісних сенсів здобувачів початкової освіти.

Не втрачає актуальності ідея Костянтина Дмитровича щодо оволодіння майбутніми вчителями початкових класів педагогічною майстерністю та педагогічним тактом, який, як стверджує автор, «...потрібний педагогові такою ж мірою, як і літераторові, поетові, ораторові, акторові... і, словом, усім тим особам, які так чи інакше думають впливати на душу інших людей» [3, с. 214]. На переконання педагога ці дві характеристики становлять основу діяльності вчителя, увиразнюють його роботу з учнями, що сприяє створенню атмосфери їхнього захоплення предметом та умов для розвитку особистісних якостей кожного.

З огляду на вимоги, що висуваються до вчителя початкових класів Нової української школи, значущими є міркування К.Д. Ушинського про самоосвіту вчителя. Педагог уважав, що робота з дітьми вимагає від педагога постійного самовдосконалення та професійного зростання. Вимоги щодо самоосвіти вчителя є суголосні характеристикам трудової функції безперервного професійного розвитку, що визначена у «Професійному стандарті вчителя...»: вчитель має вміти проектувати індивідуальну траєкторію особистісно-професійного розвитку, добираючи для цього відповідні напрями, форми, ресурси, інструменти, створюючи відповідні умови тощо. Варто зауважити, що у доробку Костянтина Дмитровича Ушинського обґрунтовано систему роботи вчителя щодо самовдосконалення та самоосвіти, яка є значущою для подальшого вивчення та осмислення.

Відтак, зазначимо, що вимоги до професійної підготовки вчителя, що були обґрунтовані К.Д. Ушинським, не втрачають актуальності в умовах реалізації положень Нової української школи. Нині постає питання пошуку шляхів для адаптації прогресивних ідей та практик «вчителя вчителів» у професійну підготовку майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Концепція Нової української школи: документ пройшов громадські обговорення і ухвалений рішенням колегії МОН 27/10/2016. URL:<http://zakinpro.org.ua/images/2017/docs/10/konceptczziya.pdf>.
2. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста) : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі, та сільського господарства України (Мінекономполітики) від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.
3. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори : В 2-х т. Пер. з рос. / Ред.кол.: В.М. Столетов (голова) та інші. К.: Рад. Школа, 1983. Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки / Склав і підгот. до друку Е.Д. Дніпров; За ред. О.І. Пискунова (відп. ред.) та інших. С. 192-471.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ К. Д. УШИНЬСЬКОГО В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТЯН

Гальонка О.А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання
ЧОІППО імені К.Д. Ушинського*

Ланько Н.О.,

*завідувач відділу передового педагогічного
досвіду ЧОІППО
імені К.Д. Ушинського у 2004-2011 рр.,
відмінник освіти України*

У процесі розвитку освіти в Україні виникає потреба звертатися до джерел педагогічної думки. І.В. Зайченко зазначає: «У минулому багатьма педагогами, просвітителами, мислителями було висунуто й обґрунтовано величезну кількість оригінальних і плідних педагогічних ідей, реалізація яких у відповідних умовах приносила, приносить і може принести високий ефект педагогічній практиці» [2, 45]. Особливе місце серед педагогів-класиків вітчизняної наукової педагогіки. К.Д. Ушинський розглядав виховання як суспільне явище, вважав, що предметом виховання є людина, а педагогіка, якщо вона хоче виховати людину в усіх відношеннях, повинна пізнати її в усіх відношеннях. Він пояснив, що знати людину в усіх відношеннях – це означає вивчити її фізичні й психічні здібності. Закликав педагогів до вивчення психології, щоб краще пізнати дитину, говорив про необхідність зв'язку педагогіки з іншими науками, сформулював три основні завдання освіти: навчати, виховувати, розвивати. Зауважував, що розвиток може здійснюватися тільки через накопичення знань у тій чи іншій галузі, і дане завдання може реалізуватися через зміст і методи навчання та виховання. Значної уваги надавав сімейному вихованню. Метою виховання К.Д. Ушинський вважав формування активної, творчої, людяної особистості, здатної до

праці. Надзвичайно важливо, наголошував К.Д. Ушинський, щоб усі предмети викладалися логічно, щоб заняття кожним предметом розвивало логічність в учнів, але для цього необхідно, щоб самі викладачі були обізнані з логікою, зазначав: «Дитину слід би привчати відкривати в розповіді логічний зв'язок думок і висловлювати його стисло й виразно» [5, 109]. К.Д. Ушинський вважав мову могутнім засобом розвитку особистості, носієм культури народу, великого значення надавав навчанню дітей рідною мовою, вказував, що рідне слово є основою всякого розумового розвитку, відмічав, що «...дитина, навчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами. Не тільки умовних звуків вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а її духовне життя і силу..» [5, 125]. Педагог наголошував, що серед інших знань необхідними знаннями для кожної людини визначаються знання своєї вітчизни, без цього не можна зробити жодного серйозного кроку вперед. Великий педагог відмічав: «Навчання дітей стоїть на межі між мистецтвом і майстерністю й повинно мати як свободу першого, так і регулярність другого» [6, 161]. ЧОШПО імені К.Д. Ушинського є центром надання дієвої допомоги в становленні й розвитку професійної майстерності освітян області, формуванні нової української школи. К.Д. Ушинський наголошував: «Поширення розумних педагогічних ідей між учителями – один з надійніших засобів поліпшити наше суспільне виховання» [6, 98]. З метою поширення ідей видатного педагога й впровадження їх у практику роботи освітян науковці, педагогічні працівники ЧОШПО імені К.Д. Ушинського читають лекції на курсах підвищення кваліфікації, проводять семінари, науково-практичні конференції, видають друковану продукцію, організують виставки педагогічної майстерності, реалізують дистанційне навчання, творчо використовуючи можливості сучасних засобів навчання. К.Д. Ушинський зазначав: «Добре насіння освіти дороге, але зате й родить воно сторицею» [6, 78]. В ЧОШПО імені К.Д. Ушинського систематично здійснюється робота, спрямована на використання в практичній діяльності актуальних ідей педагогів-класиків, зокрема відділ передового педагогічного досвіду започаткував і реалізував протягом 2005-2011 рр. проект «Історія і сучасність. Видатні педагоги Чернігівщини». Робота за даним проектом посприяла піднесенню педагогами області наукового рівня освітньої діяльності, успішній участі їх

в обласних, всеукраїнських освітніх конкурсах, міжнародних освітніх виставках.

У рамках проекту здійснювалося вивчення актуальної педагогічної спадщини видатних педагогів, розглядалися проблеми інноваційної освітньої діяльності, систематично проводилися тематичні обласні, міжрегіональні науково-практичні конференції, семінари-практикуми, в яких брали участь науковці, педагогічні працівники ЧОШПО імені К.Д. Ушинського, науковці Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, учителі загальноосвітніх шкіл, педагогічні працівники дошкільних навчальних закладів області, освітяни з інших регіонів України. Систематично в рамках проекту розглядалися актуальні питання педагогічної діяльності, зокрема питання виховання інтересу до навчання, розвитку творчих здібностей учнів, гуманізуючого, людинотворчого підходу у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського, видатних педагогів Чернігівщини, здійснювалися виїзди в райони області до носіїв досвіду. Робота висвітлювалася по місцевому радіо й систематично видавалися спецвипуски науково-методичного збірника ЧОШПО імені К.Д. Ушинського «Філософія освіти і педагогіка». Здійснювалася співпраця ЧОШПО імені К.Д. Ушинського й районних закладів освіти. Зокрема освітяни Новгород-Сверського державного ліцею імені К.Д. Ушинського, Новгород-Сіверської гімназії №1 Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області мають досвід роботи у творчих групах з упровадження ідей великого педагога, роботи в регіональному експериментальному майданчику з проблеми «Впровадження ідей К.Д. Ушинського в навчально-виховний процес», ведення пошуково-дослідницької роботи, співпраці з науковцями, пропагування актуальних ідей К.Д. Ушинського на районному, обласному, міжрегіональному рівнях. На базі ЧОШПО імені К.Д. Ушинського у червні 2019 р. було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Треті Ушинські читання: українська освіта і культура в історичному розвитку та в умовах викликів інформаційного суспільства». У роботі конференції брали участь науковці, педагогічні працівники, практичні психологи Чернігівської області, інших областей України, науковці Канади, Німеччини, Білорусі. У 2023 р. сплановано проведення всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження К.Д. Ушинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальонка О.А., Ланько Н.О. Використання освітянами в навчально-виховному процесі педагогічної спадщини К.Д. Ушинського / О.А. Гальонка, Н.О. Ланько // Вісник ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка. Вип.79. Серія: педаг. науки. Чернігів, 2010. – С.92-95.
2. Зайченко І.В. Про деякі методологічні засади підручника з історії педагогіки / І.В. Зайченко // Вісник ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка. Вип. 19. Серія: педаг. науки, Чернігів, 2003. –С.42-48.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко І.В. Кривонос та ін.: За ред. І.А. Зязюна – 3-тє вид. К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
4. Ланько О.М. Про психолого-педагогічні засади викладання математики у молодших школярів у контексті ідей К.Д. Ушинського / О.М. Ланько // Вісник ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка. – Вип.79. Серія: педаг. науки. – Чернігів, 2010. – С. 36-38.
5. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори в 2-х томах / К.Д. Ушинський // – К.: Радянська школа, 1983. – Т.1. – 488 с.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори в 2-х томах / К.Д. Ушинський // – К.: Радянська школа, 1983. – Т.2. – 358 с.

К. Д. УШИНСЬКИЙ

І ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ФАСИЛІТАЦІЇ

Гусакова О.О.,

викладач кафедри іноземних мов

за професійним спрямуванням

Луганського національного університету

імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0003-0602-3644

Сучасна освітня реформа потребує досконалого вивчення попереднього досвіду та пошуку вирішення проблем освіти, навчання та виховання. Педагогіка Костянтина Дмитровича Ушинського лягла в основу розробки теорії і практики освітньої системи, тому заслуговує детального дослідження. Серед основних педагогічних ідей К.Д. Ушинського, безумовно, можна виокремити ідеї народності виховання та реформування народної школи, проте, необхідно звернути увагу й на висвітлення у роботах науковця

питань зв'язку теорії та практики навчання, виховання в цілому та особистості педагога і яку роль ці ідеї можуть відігравати у новітніх підходах до навчання.

Загалом, ідеї К.Д. Ушинського були новаторськими для свого часу й залишаються актуальними сьогодні. Вчений вірив у важливість адаптації методів навчання до індивідуальних потреб кожного учня, що є центральним принципом сучасної педагогіки.

К.Д. Ушинський також наголошував на важливості навчання на досвіді та активній участі учнів у навчальному процесі. Він вважав, що учні навчаються найкраще, коли вони самостійно активно досліджують і відкривають знання, а не просто виступають пасивними одержувачами інформації. Ідеї Ушинського все ще залишаються впливовими в сучасній педагогіці, зокрема у сферах навчання, орієнтованого на учня, навчання на досвіді та важливості адаптації методів навчання до індивідуальних потреб кожного учня.

Ще від початку своєї педагогічної діяльності К.Д. Ушинський зауважував, що «найбільш істотний недолік у справі народної освіти є недолік хороших наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків» [2, с. 320]. Він стверджував, що вчитель – найважливіший елемент у педагогічному процесі: «... вплив особистості вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень» [1, с. 79]. К.Д. Ушинський наголошував, що вчитель повинен бути не лише психологом, знати психологію дитини, вивчати й добре знати свого вихованця, але й бути обізнаним із науковими основами педагогіки й будувати свою діяльність, орієнтуючись на передові досягнення педагогічної теорії [4, с. 108].

Такий підхід до навчання є неможливим без використання моделі педагогічної фасилітації. Фасилітацію як психолого-педагогічний феномен взаємодії суб'єктів освіти досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці: К. Роджерс, Р. Дімухаметов, А. Сиразееза, О. Шахматова, Г. Балл, С. Борисюк, Н. Волкова, О. Левченко, В. Нестеренко, І. Кубарева, О. Фісун, С. Хілько, К. Шевченко, С. Омельченко, Т. Шулик, О. Галіцян.

Аналізуючи дослідження К. Шевченка, важливо виокремити, що педагогічна фасилітація – це процеси взаємодії між учителем та учнем, що ґрунтуються на засадах гуманізму, полісуб'єктності та

толерантності, а здатність педагога до створення такого освітнього простору стає мірилом його професіоналізму. У свою чергу О.В. Фісун підкреслює, що мета фасилітації – організація ефективної роботи учнів на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії [3].

Таким чином, педагогічна фасилітація – це підхід до викладання та навчання, який підкреслює роль вчителя-фасилітатора у створенні сприятливого та спільного навчального середовища. У цьому підході вчитель-фасилітатор діє як гід або посередник, а не традиційний інструктор, який передає знання.

Серед ключових принципів педагогічної фасилітації можна виділити:

- Зосередження на учневі: у педагогічній фасилітації учні – центр
- процесу навчання, а вчитель відіграє допоміжну роль.
- Заохочення співпраці: педагогічна фасилітація сприяє співпраці та командній роботі, оскільки учні працюють разом, щоб вирішувати проблеми, обмінюватися ідеями та використовувати сильні сторони один одного.
- Сприяння активному навчанню: педагогічна фасилітація наголошує на практичному навчанні на досвіді, а не на пасивному слуханні.
- Підтримка самостійного навчання: педагогічна фасилітація заохочує учнів взяти на себе відповідальність за власне навчання, встановлюючи цілі, відстежуючи свій прогрес і розмірковуючи над своїм досвідом.

У свою чергу, освітній підхід К. Ушинського ґрунтується на ідеї, що освіта має бути індивідуалізованою та адаптованою до унікальних потреб та інтересів кожного учня. Він вважав, що метою освіти є не просто передача знань від учителя до учня, а допомога кожному учневі розвинути власні здібності та потенціал, що цілком перегукується з принципами педагогічної фасилітації. Для досягнення цієї мети К. Ушинський виступав за більш активну роль учнів у навчальному процесі, а також наголошував на важливості навчання на досвіді, коли учні навчаються на практиці та активно взаємодіючи з навколишнім середовищем [1].

Іншим ключовим аспектом підходу К. Ушинського, що перетинається з педагогічною фасилітацією є його спрямованість на розвиток особистості в цілому, а не лише на набуття знань і

навичок. Учений вважав, що освіта повинна допомагати учням розвивати їхні інтелектуальні, моральні та емоційні здібності, а вчителі повинні прагнути створити сприятливе навчальне середовище.

Загалом, педагогічний підхід К. Ушинського був зосереджений на тому, щоб студенти брали активну роль у власному навчанні, а також наданні їм підтримки та керівництва, необхідних для повного розвитку свого потенціалу. Його ідеї були новаторськими для свого часу і продовжують впливати на сучасну педагогіку.

Отже, педагогічна фасилітація та педагогічні ідеї К. Ушинського поділяють спільну мету сприяння активному та спільному навчанню, де вчитель діє як фасилітатор або провідник для підтримки навчання учнів. Обидва підходи підкреслюють важливість пристосування освіти до потреб та інтересів окремих учнів, а також створення сприятливого та привабливого навчального середовища. Щоб поєднати ці два підходи в освіті, вчителі можуть використовувати фасилітативний стиль викладання, який дозволяє учням брати активну участь у власному навчанні, а також надавати їм підтримку та керівництво, необхідні для повного розвитку свого потенціалу. Це передбачає створення навчального середовища, яке орієнтовано на співпрацю, інтерактив і учнів, заохочення досліджень і самостійності, де вчитель виступає як фасилітатор або провідник, а не як основне джерело знань, надає учням ресурси та інструменти, необхідні для навчання, і підтримує їх у постановці власних навчальних цілей, розробці власних стратегій навчання та аналізі їх прогресу. Педагогічна фасилітація та педагогічні ідеї К. Ушинського можуть бути інтегровані для створення динамічного та захоплюючого навчального середовища, яке дає змогу учням брати активну участь у власному навчанні, а також надання їм підтримки та керівництва, необхідних для досягнення успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) (видання 2-е, доповнене) / Г.О.Балл. – Житомир : Видавництво «Волинь», 2008. – 235с. с. 79
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / О. Вишневський – Дрогобич : Коло, 2006. – 326 с.

3. Власюк С. В. Педагогічна фасилітація як ефективний шлях реалізації гуманістичних засад педагогіки партнерства. Матеріали науково-практичної конференції «Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах НУШ». Доступ за посиланням: <https://conf.zippro.net.ua/?p=246>
4. Полякова О.В. Педагогічна діяльність вчителя: погляди К. Д. Ушинського. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 2014, С. 107-111.
5. Ушинський К.Д. Педагогічні твори : в 2 т. / К.Д. Ушинський. – Київ, 1983. – Т. 1.

К. УШИНСЬКИЙ ПРО ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Івченко Т.В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Успішність освітніх реформ в Україні значною мірою залежить від рівня професійної підготовки вчителя, його спроможності здійснювати професійну діяльність на засадах гуманізму, демократії, вільної конкуренції та високих технологій. На жаль, вітчизняна система педагогічної освіти сьогодні переживає складні часи, пов'язані не лише з важкою соціальною ситуацією в країні, а й з падінням престижу професії вчителя. Спостерігається дисбаланс між запитами українського суспільства на педагогічних працівників з інноваційним типом мислення, інноваційним типом педагогічної культури та існуючою системою педагогічної освіти. Одним із чинників, який зумовлює певні суперечності й труднощі в системі підготовки майбутніх учителів є неефективність профорієнтаційної роботи в закладах педагогічної освіти, відсутність комплексу заходів професійного педагогічного та психологічного відбору майбутніх здобувачів педагогічного фаху [2, с. 35].

У зв'язку з цим важливо звернутись до історико-педагогічного досвіду, думок відомих педагогів минулого щодо вчителя та його підготовки. У контексті означеної проблеми надзвичайно цікавими й продуктивними є ідеї видатного вітчизняного педагога К. Ушинського (1824-1870), якого цілком заслужено називають учителем учителів. Зауважимо, що спадщина К. Ушинського докладно проаналізована й продовжує вивчатись сучасними вченими, але це не

означає, що там неможливо знайти щось непізнане. Кожне нове покоління вчених, знайомлячись з творами цього видатного педагога, не просто фіксує його думки, ідеї, а дає їм нову інтерпретацію, яка відповідає сучасним стандартам науковості. Саме інтерпретація, як підкреслював Л. Ваховський, дозволить установити зв'язок між минулим і сьогоденням освіти, зробити неупереджені, більш об'єктивні наукові узагальнення й висновки [1, с. 82].

Як відомо, К. Ушинський вважав, що ключова роль у справі навчання та виховання підростаючих поколінь належить саме вчителю. При цьому важливою є не тільки його професійна підготовка та компетентність, а й особистісні якості. «У вихованні, писав він у роботі «Три елементи школи», все має ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості» [3, с. 64]. Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця, вважав педагог, справжнє виховання неможливе, оскільки тільки особистість може впливати на розвиток особистості, лише характером можна утворити характер.

Перш за все, успішність виховання залежить від особистого переконання безпосереднього вихователя, який стоїть віч-на-віч з вихованцем. Саме теплом особистого переконання вчителя можуть бути «зігріті» інструкції, підручники, система покарань та заохочень, які самі по собі не мають виховної сили. К. Ушинський також наголошував, що дух навчального закладу живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить до вихованців [4, с. 28-29].

К. Ушинський був впевнений, що людина, яка обрала скромну кар'єру народного вчителя, повинна звикати до життя простого, навіть суворого й бідного, бути акуратною, чесною і надзвичайно діяльною. Все життя вихователя повинно відповідати шкільним настановам і бути прикладом як для батьків, так і для дітей. Тільки за цієї умови він може мати моральний вплив на вихованців, і його шкільна діяльність буде істинно-виховною діяльністю [5, с. 519].

К. Ушинський розмірковував над тим, як сформувані такі переконання й моральні якості у майбутнього вчителя. На його думку, це можна зробити тільки в учительській семінарії - закритому навчальному закладі інтернатного типу, оскільки тільки в такому закладі можна дізнатися про моральні якості майбутнього вчителя й сформувані звички моральної поведінки. У таких умовах є

можливість впливати на оточення (гурток товаришів) молоді людини, яке теж значною мірою впливає на переконання народного вчителя, що мають бути прийняті ідеєю християнства [5, с. 519].

К. Ушинський був прихильником того, щоб вчительські семінарії організовувалися не у великих містах, а в сільській місцевості та невеличких містах і містечках, де не було б спокус для молодих людей, де б вони не захоплювалися інтересами так званого «світського життя», театром, танцями, вечорами тощо. Ці міркування педагога про закриті педагогічні навчальні заклади та його страх перед великими містами сьогодні виглядають дещо наївними.

Не зважаючи на те, що в середині XIX століття в країні не вистачало народних шкіл і вчителів, К. Ушинський все ж вважав, що в учительську семінарію не можна приймати всіх бажаючих. Він наполягав на впровадженні суворого професійного відбору з людей, спеціально до того підготовлених, з характером і здібностями, що дають надію утворити з них хороших діячів на терені народної освіти [5, с. 521].

Таким чином, ідеї видатного українського педагога К. Ушинського про вчителя та його підготовку не втратили свого значення в умовах сьогодення. Не буде перебільшенням стверджувати, що на сучасному етапі в процесі підготовки майбутнього вчителя акцент зроблено на формуванні професійних компетентностей, а питання, пов'язані з особистісними якостями педагога, вважаються другорядними. Зважаючи на це, думки К. Ушинського про роль особистості вчителя, про те, що його переконання й моральні якості є основою виховного впливу на дитину, залишаються надзвичайно актуальними й повинні бути враховані в процесі вдосконалення професійної педагогічної освіти. Також не слід ігнорувати зауваження педагога стосовно того, що не кожна людина може стати педагогом. Навіть у нинішніх складних умовах, коли педагогічні спеціальності стали менш привабливими для абітурієнтів, а претенденти на професію вчителя при вступі демонструють низький рівень якості знань, необхідно застосовувати систему професійного відбору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ваховський, Л. Ц. Методологічний потенціал інтерпретації в історико-педагогічному дослідженні / Л. Ц. Ваховський // Education and pedagogical sciences. Освіта та педагогічна наука. – 2019. - №1 (168). – С. 76–84.

2. Зеленська Л. Д. Педагогічна освіта України: протиріччя та шляхи виходу із кризи / Л. Д. Зеленська, Г. М. Куц, С. О. Микитюк // Новий колегіум : наук. інформ. журн. – 2019. – № 3. – С. 33–38.
3. Ушинский К. Д. Три элемента школы / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : в 11 т. – М. ; Л., 1948. – Т. 2 : Педагогические статьи 1857 – 1861 гг. – С. 42 – 68.
4. Ушинский К. Д. О пользе педагогической литературы / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : в 11 т. – М. ; Л., 1948. – Т. 2 : Педагогические статьи 1857 – 1861 гг. – С. 15 – 41.
5. Ушинский К. Д. Проект учительской семинарии / К. Д. Ушинский // Собр. соч. : в 11 т. – М. ; Л., 1948. – Т. 2 : Педагогические статьи 1857 – 1861 гг. – С. 513 – 553.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ К.Д. УШИНСЬКОГО

Кірдан С.О.,

*студент 31 групи природничо-географічного факультету
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

Нині виповнюється 200 років від дня народження видатного українського педагога, учителя учителів, правника, одного із засновників педагогічної науки та народної школи, автора праць з теорії та історії педагогіки, підручників для початкового навчання Костянтина Дмитровича Ушинського. Висловлені ученим прогресивні ідеї значно вплинули на розвиток української освіти та педагогічної думки, а деякі поради не втратили своєї значущості та співзвучні з концептуальними засадами Нової української школи.

Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів детермінує дослідження процесів, що відбуваються в сучасному соціально-економічному середовищі. В інформаційно-аналітичному збірнику «Освіта України в умовах воєнного стану» констатовано, що «тяжкий психологічний стан учасників освітнього процесу є однією із серйозних проблем, що створює перепони на шляху забезпечення якості освіти. Педагоги, учні, студенти, які постраждали від військової агресії рф, потребують значної психологічної підтримки» [1, с. 14]. Відтак під час навчання на

педагогічних спеціальностях закладів вищої освіти у майбутніх вчителів мають бути сформовані психологічна та педагогічна компетентність, готовність до забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу, здатність до контролю емоційного стану.

За визначенням К. Ушинського «Педагогіка – не наука, а мистецтво, – найобширніше, складне, найвище й найнеобхідніше з усіх мистецтв. Мистецтво виховання спирається на науку. Як мистецтво складне й обширне воно спирається на безліч обширних і складних наук; як мистецтво, воно, крім знань, вимагає здібності й нахилу, і як мистецтво ж, воно прагне до ідеала, якого вічно намагаються досягти і який цілком ніколи недосяжний; до ідеала довершеної людини. Сприяти розвиткові мистецтва виховання можна тільки взагалі поширенням серед вихователів тих найрізноманітніших антропологічних знань, на яких воно ґрунтується» [2, с. 34]. Отже, на переконання К. Ушинського, педагогічна діяльність як виховне мистецтво має ґрунтуватися на антропологічних знаннях, насамперед знаннях психології дитини.

Суголосно нашим міркуванням К. Ушинський зазначає «Чи треба говорити про значення психології для педагога? Мабуть, треба, якщо і в нас так мало хто з педагогів звертається до вивчення психології. Звичайно, ніхто не має сумніву в тому, що головна діяльність виховання відбувається в галузі психічних і психофізичних явищ; але звичайно розраховують в цьому випадку на той психологічний такт, який більшою чи меншою мірою властивий кожному, і гадають, що вже самого цього такту досить, щоб оцінити істину тих чи інших педагогічних заходів, правил та напучувань» [2, с. 43]. Отже, психологічні знання та урахування психологічних особливостей учнів у навчанні та вихованні є фундаментом для професійного зростання та професійної педагогічної діяльності майбутніх учителів.

Таким чином, під час укладання робочих навчальних програм дисциплін психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів, підготовки методичного забезпечення вивчення психолого-педагогічних освітніх компонентів доцільно спрямувати діяльність здобувачів вищої освіти на опрацювання праць К. Ушинського, як визначного педагога, чия творча спадщина є значимою не лише в Україні, а й європейському і світовому контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційно-аналітичний збірник "Освіта України в умовах воєнного стану". Київ, 2022. 358 с. URL: <https://iea.gov.ua/5648-2/>
2. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. Т. 4. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Том 1. 1952. 518 с.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ К. УШИНЬСЬКОГО

Киричок І.І.,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти,
психології та менеджменту
Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя
orcid ID: org/0000-0002-8376-9688*

Проблема підготовки учителя ХХІ ст. є дуже складною, оскільки вимагає серйозних методологічних та теоретичних досліджень, які у кожній новій соціальній ситуації розширюватимуть поле вивчення даного питання. Ми пропонуємо розглянути ідею підготовки вчителя через проблеми виховання особистості дитини та вихователя, використовуючи цінності загальнолюдської та педагогічної культури, накопичені людством, ідеї та думки талановитих учених та педагогів-практиків.

З урахуванням зазначених положень ми аналізуємо спадщину К.Ушинського, яка визначає різнобічний та глибокий сенс підготовки учителя.

Специфіка педагогічної діяльності полягає в тому, що нові ідеї виявляються опосередковано, через властиві кожному періоду особливості, що стосуються освітніх цінностей (систему цілепокладання, структуру, зміст, методи та інфраструктуру освіти). З цих позицій для нашого часу характерними є феномени навчання, гуманізації та гуманітаризації освіти та профільно-диференційованої організації освітнього процесу.

Сучасна філософська концепція педагогічної професії націлює на адекватне відображення парадигми наукової картини світу з її фундаментальними принципами антропоцентризму, варіативності соціально-історичних перспектив та їх залежності від культури.

Саме тому підготовка педагога має бути не вузькопредметною, а фундаментальною за рахунок запровадження нових дисциплін та розуміння минулого, у тому числі спадщини К.Ушинського.

Значущими є ідеї К.Ушинського про завдання освіти, які полягають не лише у збагаченні майбутнього вчителя відомостями про культуру, а й допомозі особистості пошуку себе в ній, формування власної культурної самосвідомості, ставлення до світу, культури, ставлення до себе та інших тощо. Головним завданням підготовки педагога виступає перетворення та розвиток особистості, її «я-участь» у культурно-цивілізаційному процесі [2].

На думку К.Ушинського, особистість викладача, як першооснову у освітньому процесі, не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень. Вихователь зі слабким характером, з неусталеними і мінливими поглядами, вимогами і способом думок неспроможний виховати сильний характер у вихованців [3].

Думки К.Ушинського у «Проекті учительської семінарії» про покликання вчителя як особистості, яка постійно займається самоосвітою, самовдосконаленням, підвищенням власної кваліфікації та ознайомленням з новинками педагогічної літератури [там само] є актуальними сьогодні, оскільки системоуворювальним чинником сучасної освіти є ідеї потреби в безперервному розвитку кожної особистості [1, с. 581].

Висунуті вимоги К.Ушинського у «Педагогічній антропології» до вчителя і його підготовки суголосні з сучасною концепцією професійної підготовки: освіченість, ґрунтовні знання психолого-педагогічних дисциплін, методики початкового навчання, дитячої ігрової діяльності, предметів агрономії, медицини, мовно-літературної, природничої, мистецької та технологічної галузі, любов до професії, гуманне ставлення до учнів, відповідальність, висока моральність, творчі здібності, тактовність, володіння педагогічною майстерністю [2].

К.Ушинський закликав формувати вчителя, який буде здатним виховувати особистості учнів власним прикладом та кращими за своїх наставників. Актуальним в цьому контексті виступає опанування майбутніми вчителями здатністю до самоаналізу та рефлексії з метою систематичного неупередженого критичного огляду результатів власних дій, щоб навчитися адекватно оцінювати індивідуальні особливості школярів [3].

Вчитель, на думку К.Ушинського, - активний член суспільства, гнучкий та мобільний, гуманний у спілкуванні, живе в швидкому темпі подій, де немає часу для тривалого роздуму, де треба зараз, негайно, щось вирішувати, щось стверджувати, щось заперечувати [там само].

Без моральної сили, здатної протистояти насильству і аморальності, без авторитету, здатного оголосити війну будь-яким проявам авторитарності, не може бути справжнього вихователя. К.Ушинський хотів бачити кожного вихователя рішучою, радикальною, сміливою людиною, з позитивною програмою дій [там само].

Розробка науковцем проекту учительської семінарії, куди доцільно зараховувати педагогічно здібних учителів, з ґрунтовною практичною підготовкою та попереднім відбором семінаристів через навчання упродовж кількох років з подальшим складанням іспиту виявилась корисною для сучасної педагогічної освіти.

Актуальною є думка ученого про професійний відбір учителів у педагогічних навчальних закладах. К.Ушинський наполягав на підготовці вчителя педагогіки та учителя для середніх навчальних закладів на педагогічних факультетах в університетах, пропонує організацію при семінаріях вищих педагогічних курсів, щорічних лекцій з педагогіки та психології, учительських нарад, з'їздів, зборів [2].

Актуальними для сучасної системи освіти є ідеї К.Ушинського про практичну складову в підготовці майбутніх учителів, яка повинна передбачати чотири етапи [3]:

- практику в школі з підготовкою уроків;
- пробні уроки в школі з визначенням часу, коли семінарист буде готовим до них;
- стажування у школі упродовж року під наглядом семінарії у той час, коли буде готовим до такого виду діяльності;
- працевлаштування та матеріальне забезпечення випускників-семінаристів, їх грошова та матеріально-технічна підтримка, постійні зв'язки з ними, протекції у разі потреби.

У підготовці вчителя К. Ушинський велику увагу радив надавати проблемі вивчення рідної мови, дару слова. З метою формування ораторського мистецтва вчений пропонував застосування усних та письмових вправ з поступовим їх ускладненням. У цьому важливими повинні виступають твори художньої літератури, кращі

зразки народної творчості. Водночас мовлення педагога має бути зразковим, граматично правильним і милозвучним.

Отже, ідеї К.Ушинського сьогодні успішно втілюються у діяльності закладів вищої освіти України як самостійної держави: необхідність постійного саморозвитку та самовдосконалення особистості педагога, який володіє ораторським мистецтвом, має зразкове, граматично правильне і милозвучне мовлення; важливість зв'язку теорії й практики у підготовці майбутнього вчителя, 4 етапів практичної підготовки педагога, який здатний до творчого пошуку, до вирішення практичних завдань, удосконалення набутих знань, які є путівником у педагогічній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки / склав і підг. Е.Д. Дніпров ; за ред. О.І. Піскунова та ін. 488 с. Т. 2. 360 с.
3. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / уклад. В.П. Кравець, О.І. Мешко. К. : Грамота, 2008. 768 с.

ВНЕСОК К. Д. УШИНЬСЬКОГО В РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ В УКРАЇНІ

Кудла М. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1868-9892>

Друга половина XIX ст. – початок XX ст. ознаменувалася бурхливим розвитком народної початкової школи як основного центру, до якого сходилися різноманітні педагогічні течії означеного періоду. Управлінсько-педагогічна діяльність на цій ниві видатних корифеїв педагогічної науки, зокрема К. Д. Ушин-

ського є надзвичайно цінною, оскільки він зробив суттєвий внесок у розвиток початкових шкіл України. Його метою було: розвиток народної освіти, демократизація керівництва школою, введення загального обов'язкового навчання, створення шкіл нового типу з урахуванням культури, релігійної обрядовості місцевості, покращення становища учителів тощо.

К. Д. Ушинський є одним із найбільш відомих вітчизняних педагогів другої половини XIX ст., управлінсько-педагогічна діяльність якого розпочалася 1854 р. із викладача, а згодом інспектора Гатчинського сирітського інституту, де він долучився безпосередньо до практичної педагогічної діяльності. Згодом, 1859 р., його було призначено інспектором Смольного інституту – станового закритого жіночого привілейованого навчального закладу, який мав два відділення: для дітей дворян та дітей міщан. К. Д. Ушинський був противником такої системи і знищив поділ на «благородний» і «міщанський» відділи, запровадив семирічний термін навчання, нові навчальні плани, запросив на роботу нових учителів, започаткував викладання предметів рідною мовою тощо. Проте всі його прогресивні починання розцінювалися як зневага до традицій тогочасного режиму, що вважалося ученим як не щось нове, оскільки він зазнавав переслідувань протягом усього життя, так як влада не сприймала його демократичних педагогічних ідей [1, с. 286].

Особливого значення К. Д. Ушинський надавав підготовці вчителя народної школи, зазначаючи, що поняття «народний учитель» у професіональному змісті до середини XIX ст. було відсутнє, оскільки була відсутня і народна школа як відповідний тип навчального закладу. У школах для дітей простих людей учителями зазвичай були не професіонали, а випадкові та тимчасові люди. Він не допускав того, що у народних школах спостерігалася відсутність кваліфікованих наставників, народних учителів, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків. Таким чином, К. Д. Ушинський обстоював ідею підготовки учителів для народних шкіл.

Так, у статті «Три елементи школи» (1857 р.) К. Ушинський, маючи на увазі диференціацію обов'язків у сучасних йому навчальних закладах, говорить про такі три елементи школи: 1) адміністраторів, 2) вихователів, 3) учителів. Із приводу цього він писав «...три основні елементи шкільної діяльності – адміністративний,

навчальний і виховний – можуть перебувати і перебувають справді в найрізноманітніших комбінаціях між собою» [3, с. 26]. При цьому вважаємо педагогічно цінним виокремлення К. Д. Ушинським шкільної адміністрації як невід'ємного елемента діяльності школи.

Аналізуючи різноманітні комбінації складових елементів школи, К. Д. Ушинський приходить до висновку, що це об'єднання може бути міцним, може розпадатися на самостійні частини, які представляють окремі особи, а бувають випадки, коли вони перебувають в антагоністичних стосунках. Розглядаючи досвід шкіл Великобританії, Німеччини, Франції, К. Д. Ушинський дійшов висновку, що «в цих закладах здебільшого посада начальника сполучається з посадою головного вчителя і головного вихователя школи» [3, с. 26]. Становище головного вихователя щодо другорядних, гувернерів та вчителів, має бути таке, щоб він не тільки був їхнім керівником, але й старшим товаришем, щоб вони зв'язані були між собою як люди однієї професії, що йдуть однією дорогою [2, с. 86]. Отже, актуалізуючи досвід зарубіжних країн, К. Д. Ушинський окреслює перспективи та можливості його впровадження у практику управління тогочасними школами.

Стаття «Питання про народні школи» (1861 р.) була однією із перших у педагогічній літературі, де постало принципове питання про роль початкової народної школи в системі освіти. Аналізуючи стан початкової школи, педагог виділяє засоби для їх заснування: «одні – матеріальні – виразником яких є гроші, другі – духовні – представником яких є сама людина, а в цьому разі – наставник, учитель. Постає питання: чи є в народі гроші, щоб мати школи? Чи є учителі для цих шкіл» [2, с. 105]. З приводу цього К. Д. Ушинський дотримувався такої думки: «По-перше, український народ, як і в будь-якій іншій державі, повинен дати освіту дітям своїм, так само, як і повинен платити податки; по-друге, в народі з'являється велика потреба освіти для дітей, яка пом'якшить її обов'язковість; по-третє, заснування народних шкіл є однією з найвигідніших фінансових операцій, і, нарешті, по-четверте, тепер у народі досить коштів, за винятком наймалолюдніших і найбідніших сіл, щоб відкрити й утримувати школи, і, отже, тепер є всі умови для відкриття гарних народних шкіл у багатьох селах, всі, крім однієї: немає абсолютно вчителів для народних шкіл» [2, с. 108]. Таким чином, видатний учений обстоював ідею української національної школи та ролі початкової ланки освіти.

У своїй останній статті «Загальний погляд на виникнення наших народних шкіл» К. Д. Ушинський висловив своє остаточне переконання, що організація початкової школи повинна бути довірена безпосередньо народові, а не бюрократії і не духовенству, «так як духовенство швидше стало б перешкоджати дальшому розвиткові школи, ніж сприяти йому» [2, с. 161]. А народ, створюючи школи для своїх дітей за своїм власним бажанням і на свої гроші, бачить у цих школах свої школи і хоче бачити учителями таких осіб, які б цілком від нього залежали, виконуючи беззастережно свій учительський обов'язок. Не обійшов уваги педагог і ставлення уряду до народних шкіл, «який не мав для цього ні часу, ні коштів». Педагог зазначив, що «будь-які державні погляди на школу, повністю запозичені нами з Німеччини, де справді школи створювалися або церквою, або державою, до нас не можуть застосовуватися не тільки тому, що школи в нас організовує сам народ, а й через особливий характер нашого народу» [2, с. 165]. Таким чином, у статті К. Д. Ушинський схарактеризував організаційні та фінансові аспекти діяльності народних шкіл, довів вирішальний вплив суспільства як замовника освітніх послуг на становлення системи початкової освіти.

Особливого значення надаємо ідеям видатного педагога щодо управління та організації інспекторсько-наглядкової діяльності. Так, щодо адміністративного нагляду за напрямом навчальних закладів К. Д. Ушинський зазначає, що «цей нагляд у такій складно відстежуваній справі, якою є навчання і виховання, дуже ненадійний і дає щонайменші результати» [2, с. 168]. Саме тому, на переконання К. Ушинського, інспектування народних шкіл можна довіряти лише тим, хто в цьому нагляді має свій власний інтерес: безпосередньо народові (діти якого вчать у цих школах), духовенству (охороняє релігійні принципи народу) та земству (гарантує спокій і порядок).

Актуально та своєчасно нині в контексті змін, передбачених Концепцією «Нова українська школа», звучать висновки К. Д. Ушинського: «Наше переконання щодо народної школи полягає в тому, щоб насамперед віддати цю справу самому народові й щоб як адміністрація, так і вищі верстви суспільства зберегли за собою право сприяти цій справі тільки переконанням, роз'ясненням, прикладом і, нарешті, матеріальною або інтелектуальною допомогою, але ніяк не примусом, забороною, регламентацією і тому

подібними заходами, які були в нас раніше так поширені і які тут, у цій чисто сімейній справі народу, не повинні мати ніякого місця» [2, с. 169].

Отже, у складних умовах імперського періоду К. Ушинський працював у душі демократизму та гуманізму. А тому необхідним є всебічне, вдумливе й критичне вивчення і впровадження його педагогічних ідей, зокрема у сферу управління початковою школою, адже думки мудрого педагога про науку й мистецтво управління, про відповідальність керівника, його незвичайну роль у забезпеченні соціального прогресу не втратили свого значення і нині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посіб.: в 2 кн. / укл.: Сухомлинська О. В., Дічек Н. П., Самоплавська Т. О. та ін.; за ред. О. В. Сухомлинської. Київ: Либідь, 2005. Кн. 1: X–XIX ст. 624 с.
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Київ: Радянська школа, 1949. 417 с.
3. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / редкол.: В. Н. Столетов (голова) та ін. Київ: Радянська школа, 1983. Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки / укл. Е. Д. Дніпров; за ред. О. І. Піскунова (відп. ред.) та ін. 488 с.

К.Д. УШИНСЬКИЙ ПРО ПСИХОЛОГІЧНУ ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛЯ

Куліш Т.І.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, Національна академія педагогічних наук
ORCID.org/0000-0001-8509-9190*

Серед відомих учених, які поширювали ідеї про необхідність поєднання здобутків педагогіки з психологією, є ім'я великого педагога К.Д. Ушинського. Він наголошував, що з-поміж усіх наук психологія знаходиться на чільному місці стосовно необхідності використання у педагогічній діяльності та відзначає важливість психологічних знань для педагогів. У праці «Людина

як предмет виховання» (1868-1869 рр.) педагог розглянув багато важливих питань щодо врахування психологічних механізмів у здійсненні освітнього процесу, зокрема, розвитку почуттів, сприймання, пам'яті, уваги, уяви, мислення, емоцій, мови тощо, які в багатьох відношеннях співзвучні з сучасними прагненнями в освіті [1].

Аналіз праць великого педагога показує, що немає такої проблеми в педагогіці, яка б не розглядалася К.Д. Ушинським у взаємозв'язку з тими чи іншими закономірностями розвитку психіки дитини. Обґрунтовуючи питання підготовки підручника, побудови уроку, застосування наочності в навчанні, питання морального виховання, формування особистості дитини, впливу особистості вчителя на учня, він обов'язково торкався і психологічного аспекту проблеми [1].

К.Д. Ушинський вважав, що педагогу недостатньо добре знати предмет і володіти методикою його викладання. Щоб забезпечити ефективність освітнього процесу, йому необхідно володіти знаннями з психології особистості, вікової та педагогічної психології, психології спілкування, розуміти поведінку учнів, враховувати їхні вікові та індивідуальні особливості й на цій основі конструювати свої педагогічні дії.

Психологічна обізнаність вчителя, на думку К.Д. Ушинського, спроможна надати істотну допомогу педагогічній діяльності. Учитель повинен знати учня всебічно, «тільки тоді він зможе черпати в самій природі людини засоби виховного впливу, – а засоби ці величезні!» [2, с.352].

На думку К.Д. Ушинського, кожен педагог є психологом, бо йому доводиться вивчати психологію дітей, керувати їх розумовим розвитком, спрямовувати волю, боротися з лінощами, з упертістю, прищеплювати любов до істини – тобто постійно перебувати в галузі психічних явищ. «Педагог не є машина для задавання і вислуховування уроків та покарання учнів. Він повинен багато вчитися, щоб розуміти душу дитини в її явищах та багато думати про мету, предмет і засоби виховної майстерності», – зазначав вчений [2, с.315].

Для розумової діяльності учня, направленої на засвоєння знань, мають велике значення різноманітні психічні процеси та розумові операції, а також психологічні властивості особистості – характер і його вольові риси, здібності, нахили, навички, звички

та ін. К.Д. Ушинський не лише надавав вагомого значення для навчання таких процесів, як увага, пам'ять, уява, мислення, воля, емоції, але й вимагав, щоб учитель враховував у своїй роботі особливості цих процесів у дітей різного віку, і не лише враховував, а й виховував, застосовуючи різні прийоми для їх розвитку і удосконалення.

Освіті педагог надавав вирішального значення у розвитку психічних особливостей дитини, її здібностей. Не відкидаючи значення деяких успадкованих особливостей людини у вигляді «нервових задатків», він ставить питання про неможливість передачі здібностей, нахилів по спадковості. «Великий розум, – наголошує К.Д. Ушинський, – не переходить у спадщину, як і широка вченість або великий досвід; хоч дитина й може одержати в спадщину щасливу і сильну нервову організацію, яка могутньо сприятиме набуттю знань і утворенню великого розуму, але такий щасливий спадкоємець може скористатися своєю спадщиною, а може і зовсім не скористатися з неї або змарнувати її на дрібниці... Нахил, який має для себе підготовку в успадкованій нервовій системі, розвинеться значно тривкіше і швидше, ніж той, для якого немає такої підготовки; але як той, так і другий можуть утворитися тільки внаслідок життєвого досвіду» [2, с.40].

Вимогу психологічної підготовки вчителя К.Д. Ушинський пов'язував з питанням педагогічного такту, вважаючи, що цей такт є перш за все психологічним тактом, бо він означає тонкий і вмільний психологічний підхід у застосуванні педагогічних засобів впливу. Ушинський каже, що оскільки «діяльність виховання відбувається в галузі психічних і психофізичних явищ», то, очевидно, люди, що займаються цією діяльністю, покладаються часто на свій «психологічний такт, яким у більшій чи меншій мірі володіє кожний» [2, с.42-43].

Суть психологічного такту, за Ушинським, полягає в тому, що «людина вважає можливим впливати на душу іншої людини», виходячи із спостережень над власним психічним життям, і, спираючись на власний досвід, підбирає для впливу на інших людей такі засоби, дієвість яких випробувала на самій собі [2, с. 43]. Отже, психологічний такт, необхідний для здійснення впливу вихователя на вихованця, проявляється як якась не зовсім усвідомлена здібність, що спирається на досвід самоспостереження, а не на теоретичні знання з педагогіки чи психології.

Отже, хоч К.Д. Ушинський і посилався на якийсь нібито інтуїтивний психологічний такт вчителя, але сам же визнавав, що покладатися на одне «темне психологічне чуття» не можна, а значить, не можна ігнорувати роль і значення наукових теоретичних знань з психології. Адже педагог не завжди діє і приймає рішення швидко, в одну мить, йому часто доводиться обдумувати той чи інший педагогічний засіб раніше, ніж його застосувати. Тоді, звичайно, він мусить свідомо «з'ясувати собі цілком ті психічні або фізіологічні основи, на яких будується обмірковуваний захід» [2, с.48].

Таким чином, психологічна підготовка вчителя становить сукупність знань із педагогіки, загальної, вікової та педагогічної психології та їх використання в практичній діяльності, здатність бачити за поведінкою дитини її душевний стан, рівень розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, рис характеру, орієнтуватися в педагогічних ситуаціях, оцінювати їх, вибирати відповідні способи спілкування з учнем, класним колективом, грамотно впливати на психіку школяра, сприяючи його гармонійному розвитку, а також уміння аналізувати свою поведінку, виявляти ті чи інші недоліки у власній професійній діяльності, констатувати наявність чи відсутність у себе певних, необхідних для вчителя якостей.

Надаючи вагомого значення психологічній підготовці вчителя, як складовій його загальної педагогічної підготовки К.Д. Ушинський неухильно вимагає від учителя не лише засвоєння педагогом теоретичних знань з психології дитячого віку і психологічних основ освітнього процесу, а й уміння застосовувати ці теоретичні знання в своїй практичній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагог-демократ К.Д. Ушинський. Львів., 1959.
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т., К., 1983.

ЕЛЕМЕНТИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ К. Д. УШИНСЬКОГО

Назаренко Т. Г.,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,

завідувачка відділу навчання

географії та економіки

Інституту педагогіки НАПН України

orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7354-5245>

Сучасне геополітичне становище в якому останнім часом опинилася Україна висуває суспільству нові виклики – від урядових законів щодо врегулювання предметних складових у соціальних взаєминах (через покращення економічного рівня життя населення, скорочення безробіття тощо) до забезпечення духовного розвитку суб'єктів суспільства (на кшталт конкретних умов для збереження позитивних традицій та звичаїв українського народу, патріотичного виховання, моральний і культурний розвиток молоді тощо), особливо це відбивається в воєнних умовах.

Політична ситуація в країні демонструють, що велика кількість цінностей, які донедавна вважалися базовими, активно заперечуються як умовні в межах сьогодення. Нове філософське бачення почало виникати на підґрунті усунування раніше прийнятих цінностей та нівелювання базових принципів. Для сьогоденного покоління парадигма загальнолюдських цінностей та гуманізації як основної рушійної сили навчального процесу має плекати в сучасній школі, в тому числі й засобами шкільної географії.

Аналізуючи сучасну методичну літературу з методики навчання географії та останні публікації, переконуємось, що дослідники приділяють значну увагу проблемам виховання через географічний навчальний матеріал (О. Браславська, Л. Вишнікіна, Л. Зеленська, С. Кобернік, В. Корнеєв, М. Криловець, О. Надтока, Т. Назаренко, Л. Паламарчук, О. Топузov, Б. Чернов, В. Яценко тощо).

Проблема виховання в шкільних курсах географії складна і багатоаспектна. Вчитель географії використовує всю гамму виховних можливостей навчального предмету географія, а саме: формування почуття причетності до всіх процесів, що відбува-

ються на Землі, співчуття до людини в не залежності від місця проживання; переосмислення людиною свого місця і ролі в природі, формування свідомості і поведінки людини, адекватних реальним умовам і можливостям (від свого населеного пункту до географічної оболонки в цілому); засвоєння духовних цінностей людства, внутрішніх норм і правил цивілізованого спілкування і співіснування, неприйнятність расової та національної дискримінації, несприйняття брехні і підступності, вбивства людини заради будь якої мети, інтересів окремих людей, класів, організацій тощо [1, с. 258].

Гуманізація географічної освіти як у змісті, так і в навчальному процесі має стати тим орієнтиром, який дозволить практично сфокусувати увагу на учня, на формування його свідомості і поведінки. Людська особистість формується у відношеннях до людей.

Саме географічна освіта як один із важливих засобів створення соціокультурного середовища в шкільному освітньому процесі відкриває учню навколишній світ з усією багатогранністю складних взаємовідносин природи, суспільства й особистості, задовольняє потребу в самопізнанні, сприяє формуванню особистісних якостей та ціннісних орієнтацій тощо [2, с. 31].

Усвідомлення важливості процесу виховання учнів під час навчання було завжди. Активне вивчення зазначеної проблеми у вітчизняній педагогіці та методикі навчання географії започатковано ще з періоду діяльності А. Дістервега, К. Ушинського, М. Пирогова, М. Гоголя і сягає до досліджень науковців ХХІ століття [3, с. 9]. Саме К. Д. Ушинський дав найбільш повне теоретичне обґрунтування краєзнавчого підходу в навчанні та вихованні. Він твердо відстоював необхідність озброєння учнів з освітньою і виховною метою конкретними життєвими уявленнями та поняттями на основі спостережень у природі та навколишньому світі. К. Ушинський писав, що не з курйозами і диковинами науки повинна у школі знайомитися дитина, а навпаки, треба привчати її знаходити цікаве в тому, що її постійно і скрізь оточує, і тим самим показати їй на практиці зв'язок між наукою і життям [4, с. 44].

В своїх творах К. Д. Ушинський, розглядаючи питання вивчення географії в школах Німеччини та Швейцарії, писав, що особлива увага там приділяється вивченню вітчизняної географії та географії ближнього оточення (батьківщини у вузькому розумінні), при цьому батьківщину (географію контона, герцогства,

округи) розпочинають вивчати з географії найближчої місцевості. Пропонуючи розпочинати вивчення географії з розгляду своєї місцевості, К. Ушинський підкреслював, що воно піде краще, ніж іде тепер, коли розпочинають учити дитину географії з предметів, недоступних їй через громіздкість, і не розвиваючи в ній попереднього географічного інстинкту [5, с. 43].

Перед кожним учителем постає завдання не тільки навчати основам предметності, а й – виховати в кожному учневі особистість, якій притаманні мораль, інтереси суспільства і держави, висока культура праці і поведінки, патріотизм.

Виховання через навчання – це процес, при якому досягається природні взаємини між набутими учнями знаннями, навичками, уміннями, засвоєнням навичок творчої діяльності, та формуванням емоційно-цінного ставлення до світу, один до одного, до навчального матеріалу, що засвоюється під час вивчення шкільної географії.

Шкільна географія буде більш пізнавальною для учнів, якщо при вивченні конкретних тем розповідати історії про відомих дослідників, мандрівників відкривачів та пояснювати їх внесок в розвиток науки і суспільства. Всі ці історії виховують певні почуття в учнів і вчать цілеспрямованості, витримці, взаємодопомозі, підтримці, патріотизму тощо.

Під час вивчення географії у вчителя є можливість використати виховний потенціал музеїв: історичних, краєзнавчих, природничих, етнографічних, літературних, художніх, археологічних, історії школи, іншого навчального закладу, села чи міста, охорони природи тощо. Матеріал музеїв слугує вихованню патріотизму, сприяє поглибленому пізнанню учнями свого краю, своєї Батьківщини, розвиває дослідницькі навички (збір, поповнення та оформлення матеріалів експозиції), про що неодноразово в своїх роботах писав К. Д. Ушинський.

Погляди К. Д. Ушинського і зараз є актуальним та вдало реалізуються в українській школі при відродженні й розвитку української системи виховання та навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криловець М. Г. Методичні засади патріотичного виховання на уроках географії. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 р. : зб. наук. праць / НАПН України, Ін-т педагогіки. – Київ, 2015. – С. 258–259.

2. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.: (Серія «Бібліотека журналу «Географія»; Вип.. 11 (155) URL: <http://lib.iita.gov.ua/id/eprint/707431>
3. Сиротенко А. Виховний потенціал шкільної географічної освіти. Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 4. – с. 8–11.
4. Сухомлинська О. В. Ушинський Костянтин Дмитрович. Українська
5. педагогіка в персоналіях: навч. Посібник для студентів ВНЗ: у 2-х кн. Кн. 2 XX століття – Київ: Либідь, 2005. С.284-292
6. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К. 1983. – Т.1. – С.43-103.

ІДЕЇ К. УШИНЬСЬКОГО ПРО УПРОВАДЖЕННЯ ЕКСКУРСІЙ І КРАЄЗНАВСТВА В ШКОЛІ ТА НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА

Наровлянський О. Д.,

*канд. пед. наук, Заслужений вчитель України, Заступник директора
Українського державного центру національно-патріотичного виховання,
краєзнавства і туризму учнівської молоді
ORCID ID 0000-0002-5778-7401*

Серед багатьох ідей, які знайшли відображення у творчості К. Ушинського, певне місце займають упровадження в школі краєзнавчих (країнознавчих) курсів та застосування екскурсій в освітньому процесі.

За прикладом північно-американських, німецьких та швейцарських шкіл К. Д. Ушинський вважав необхідним запровадження у вітчизняних школах вивчення географії, а також створення курсу вітчизнознавства. Вони мають знайомити з рідним краєм, ставити у центр вивчення свою державу. При цьому він вказує, що «перше знайомство з батьківщиною має бути визнано такою ж необхідністю для людини, як вміння читати і писати... Необхідними знаннями для кожної людини визнаються: вміння писати, читати та рахувати, знання основ своєї релігії та знання своєї батьківщини...». Педагог позитивно відгукувався про досвід проведення екскурсій з вихованками жіночого училища Фрелиха (м. Берн), учнів Веттингенської семінарії [3, с.311, 314].

При цьому він зазначає, «непогано, якби і наших інституток водили хоча б два рази на рік куди-небудь за місто, а то дехто в

кращі десять років кращої пори, коли саме розвивається у людини любов до природи... не побачить навіть польової квітки, не те що житнього колосу. Природа є один з наймогутніших агентів у вихованні людини і найретельніше виховання без участі цього агента завжди буде відкликатися сухістю, однобічністю, неприємною штучністю... Ніколи не розвинеться воно [дитя] з тією повнотою та свіжістю, до яких здатна душа людська: розвиток буде відкликатися задушливою атмосферою запертих будинків» [5, с. 140.].

Доводячи необхідність запровадження та розширення вивчення географії та пропонуючи поєднувати його з підготовчим курсом історії, Ушинський вказує, що «відомий вже давно психологічний факт, що будь-яке вивчення, що проходить через орган зору, більш живо та міцно лягає в душу учня, ніж те, що проходить лише крізь орган слуху». Водночас вказує на важливість ознайомлення з місцевістю для майбутнього вивчення історії, вважає, що у разі попереднього ознайомлення з місцевістю, історичні події краще запам'ятовуватимуться [4, с. 290 – 317.].

Чималу увагу К. Ушинський приділяє невідомому на той час для вітчизняних шкіл предмету «Heimats-Kunde» («Вітчизнознавство» чи «Краєзнавство»). Він відзначає, що у Швейцарії цей предмет включено до навчальних планів як елементарної (початкової), так і секундарної (середньої) школи, вказує, що цей предмет розроблений німецькими педагогами на основі вчення Песталоці та включає в себе ознайомлення учнів з найближчим оточенням (кімната, дім, клас, двір, вулиця, рідне село чи містечко та його установи, заклади тощо), у тому числі шляхом прогулянок, малювання планів та їх читання. Вивчаючи цей курс, зазначає К. Д. Ушинський, «учениці зі своєю наставницею мають відвідати якомога більше зі згаданих місцевостей» [6, с. 169]. Він зазначає, що «цей курс вводить дітей у науку; але не як в мертву грудку книг, а як у живий світ, наповнений життям. Крім того, такий курс дає надзвичайно багатий та різноманітний матеріал при вивченні рідної мови» [6, с.172]. Вчений-педагог позитивно оцінює досвід викладання цього предмету та виступає за його запровадження у вітчизняній школі з використанням вказаних методів, що застосовуються при його вивченні, зокрема і прогулянок-екскурсій.

У творі «Поїздка за Волхов», який було вперше надруковано у 1852 році, автор описує свою подорож північною Росією пароплавом, баркою та кіньми. Цей твір має не лише літературну цінність,

але являє собою концентрований виклад ідей Ушинського щодо комплексного підходу до викладання географії, використання для цього вражень від описів подорожей та й, за можливості, самих подорожей [7, с. 260-308].

Водночас варто відзначити, що К. Д. Ушинський жодного разу не використовує поняття «екскурсія», хоча фактично обґрунтовує доцільність їх запровадження в освітній процес, дидактичні підстави їх застосування та висвітлює досвід використання екскурсій в освітньому процесі інших держав.

Діючі нині освітні програми 1-4 класів Нової української школи значною мірою передбачають запровадження ідей К. Ушинського у практику вітчизняної школи.

Так, програма інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (освітня програма, розроблена під керівництвом О. Савченко) передбачає організацію різноманітних спостережень за довкіллям, ознайомлення дітей з історичними пам'ятками рідного краю. Спостереження за навколишнім середовищем передбачено також при оволодінні навчальним матеріалом курсів «Мистецтво», «Дизайн і технології» [1]. Цілком зрозуміло, що виконання таких завдань неможливо реалізувати повною мірою без виходу за межі класу, без проведення екскурсій та навчальних прогулянок. При цьому, не передбачаючи окремого краєзнавчого чи країнознавчого курсу, програма значною мірою забезпечує реалізацію завдань такого курсу.

Освітня програма, розроблена під керівництвом Р. Шияна прямо визначає екскурсії як одну з необхідних форм організації освітнього процесу. Визначаючи рекомендовані підходи до оволодіння матеріалом природничої освітньої галузі, автори програми зазначають, що «провідна роль у вивченні природничої освітньої галузі належить дослідженням (спостереженням, експериментам), екскурсіям, природоохоронній та проектній діяльності школярів». Організація екскурсій на виробничі об'єкти передбачена при вивченні технологічної освітньої галузі. При вивченні громадянської та історичної освітньої галузі пропонується організовувати огляд пам'яток культури рідної місцевості. Передбачено також і ознайомлення дітей з правилами безпечної поведінки під час екскурсій [2].

Отже, ідеї К. Ушинського щодо необхідності вивчення рідного краю, застосування для цього активних методів навчання, зокрема екскурсій, знайшли свою реалізацію в програмах та практиці Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1 - 2 клас. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf>
2. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyyan.pdf>
3. Ушинский К. Д. О необходимости сделать русские школы русскими. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т.3 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1950.
4. Ушинский К. Д. Объяснительная записка к проектам программ учебного курса в воспитательном обществе благородных девиц и Санкт-Петербургском Александровском училище 20.04.1860. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 2 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1950.
5. Ушинский К. Д. Педагогическая поездка по Швейцарии. Письмо третье. Берн. Einwohner-Mädchenschule. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т.3 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1950.
6. Ушинский К. Д. Педагогическая поездка по Швейцарии. Письмо четвертое. Берн. Einwohner-Mädchenschule. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т.3 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1950.
7. Ушинский К. Д. Поездка на Волхов. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 1 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1950.

УПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ К.Д.УШИНСЬКОГО

ПРО ПЕДАГОГІЧНУ ОСВІТУ

У СУЧАСНУ СИСТЕМУ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ПОЗАШКІЛЛЯ

Наровлянська М.Д.,

*керівник гуртка Українського державного центру
національно-патріотичного виховання,
краєзнавства і туризму учнівської молоді,
аспірант Центральноукраїнського
державного університету ім. В. Вінниченка
ORCID ID 0000-0001-8693-3714*

Більшу частину свого творчого шляху К. Д. Ушинський працював у навчальних закладах, де здійснювалася педагогічна підготовка молоді. Саме він був автором першого у тодішній Росій-

ській імперії підручника з педагогіки – «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» [4]. Розробляючи проект вчительської семінарії в 1861 році, К. Д. Ушинський передбачав необхідність практичного оволодіння навичками педагогічної праці, а працюючи інспектором Смольного інституту наполягав на практичному залученні старших вихованок до педагогічної діяльності з молодшими класами [2, с.322-324]. В запропонованій автором програмі перебудови педагогічних класів Смольного інституту передбачалося не лише надання знань щодо фізичних та розумових здібностей дитини, але й вивчення дидактики, оволодіння методикою окремих предметів [1, с.319-320]. К. Д. Ушинський звертає увагу на необхідність оволодіння майбутнім вчителем вмінням знайти підхід до дитини, урахувувати її вікові та індивідуальні особливості.

Його перу належала одна з перших програм для спеціальних педагогічних класів жіночих навчальних закладів [3, с.31-43], написана в 1870 році, що стала однією з останніх робіт видатного педагога.

Водночас, він звертав увагу на необхідність вчити майбутнього вчителя не зупинятися у своєму професійному розвитку, постійно розвивати свої професійні навички.

Ці ідеї видатного вітчизняного педагога мають реалізовуватися під час організації підготовки та підвищення кваліфікації сучасних педагогів. Особливого значення у сучасних умовах стрімкого розвитку суспільства, його наукового потенціалу, появи новітніх засобів навчання, зростання обсягів інформації, набуває питання безперервного професійного розвитку, освіти упродовж життя і, зокрема для педагогів позашкільної освіти.

На відміну від шкільних вчителів-предметників, які, як правило, мають спеціальну педагогічну освіту та відповідну спеціалізацію, більшість педагогів позашкільля не мають відповідної спеціалізації, а іноді й педагогічної освіти взагалі. У цій ситуації підвищується роль заходів з підвищення кваліфікації педагогів у процесі їх роботи, у рамках яких необхідно ознайомлювати таких педагогів, зокрема, й з базовими знаннями щодо дитячої психології та педагогіки, віковими особливостями дітей, загальними й спеціальними питаннями методики викладання та виховання.

Треба відзначити, що у позашкільлі склад навчальних груп часто є дуже неоднорідним за віком, розвитком та рівнем спеціальної підготовки, тому велике значення має вміння педагога знайти

та забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини. І цим навичкам, про які говорив ще 150 років тому К. Д. Ушинський, необхідно приділяти увагу у рамках підвищення кваліфікації педагогів-позашкільників.

Важливим є вибір форм та методів підвищення кваліфікації педагогів. Так класичні форми, що застосовувалися роками, як для шкільних викладачів, так і для педагогів позашкільля, коли педагогів збирають у великі групи на довгострокові (тривалістю від кількох тижнів до кількох місяців) курси підвищення кваліфікації, для позашкільників не є, на наш погляд, вдалими. Це, в першу чергу, пояснюється тим, що заміна педагогів-позашкільників на місцях на час навчання на курсах, як правило, є досить складною, а часто й неможливою, а отже довготривала відсутність педагога може погано впливати на збереження контингенту вихованців. В той же час програми таких курсів, як правило, складаються переважно з загальних тем, що часто є досить далекими від практики та потреб педагогів. Тому більш доречними є короткострокові семінари, майстер-класи, навчальні курси, тренінги, максимально наближені до спеціалізації педагогів.

Водночас, наявність великої кількості різних гуртків у рамках навіть одного напрямку позашкільної освіти, майже унеможлиблює організовану поглиблену теоретичну та практичну підготовку багатьох педагогів-позашкільників у напрямку їх вузької спеціалізації. Отже у педагогів необхідно формувати мотиваційну та методичну готовність до безперервної самоосвіти та саморозвитку, самостійного оволодіння відповідними знаннями та навичками у рамках своєї спеціалізації. Також досвідчених педагогів треба залучати до допомоги молодим колегам, проведення майстер-класів, семінарів тощо. Це сприятиме підвищенню кваліфікації водночас обох категорій педагогів. Невід'ємною складовою сучасної освіти, в тому числі і позашкільної, останнім часом стало використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Засоби ІКТ застосовуються і на етапі підготовки до занять, і при проведенні занять (як в очному, так і в дистанційному режимі), і при оцінюванні знань та навичок вихованців, і при проведенні масових заходів тощо. При цьому ефективність застосування ІКТ для будь-якого із зазначених завдань, великою мірою залежить від методичної, технічної та організаційної готовності педагога. Тому формування готовності педагогів до використання ІКТ в освітньому процесі має

бути одним із пріоритетних напрямків підготовки та підвищення кваліфікації педагогів позашкільля.

Отже, спираючись на науково-педагогічну спадщину К. Д. Ушинського, та в результаті аналізу сучасного стану позашкільньої освіти можемо зробити наступні висновки:

- Підвищення кваліфікації педагогів позашкільньої освіти, як правило, має відбуватися за блочним методом протягом всього часу роботи педагога в позашкільньому закладі;
- Індивідуальний план підвищення кваліфікації складається безпосередньо педагогом з урахуванням рекомендацій методичних працівників та адміністрації закладу;
- До індивідуального плану підвищення кваліфікації включаються як блоки (навчальні курси, семінари, тренінги, майстер-класи) з загальних тем, зокрема, основ педагогіки та психології, методики викладання тощо, так і блоки спеціальної направленості (зі спеціалізації), а також блоки з використання ІКТ, саморозвитку, мотиваційні тренінги тощо. При цьому безпосередній розподіл годин поміж блоками різного спрямування залежить від базової освіти педагога, його рівня підготовки та досвіду;
- Важливою складовою підвищення кваліфікації досвідчених педагогів є формулювання й передача досвіду;
- Необхідною складовою підвищення кваліфікації всіх педагогів позашкільля є самоосвіта та саморозвиток. Адміністрація закладів позашкільньої освіти має приділяти увагу забезпеченню можливостей для самоосвіти та саморозвитку педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинский К. Д. Записка об устройстве на 1861-1862 учебный год специальных педагогических классов. Ушинский К. Д. Собрание сочинений. Т. 2 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1948.
2. Ушинский К. Д. Представление о необходимости некоторых изменений в составе курсов специального т.е. педагогического класса. Ушинский К. Д. Собрание сочинений. Т. 2 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1948.
3. Ушинский К. Д. Программа педагогики для специальных классов женских учебных заведений. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 10 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1950.
4. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 8 Москва-Ленинград, из-во АПН РСФСР, 1950.

ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО УЧНЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ К. УШИНЬСЬКОГО

Нечерда В. Б.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії
фізичного розвитку та здорового способу життя
Інституту проблем виховання НАПН України
ORCID: 0000-0003-2571-5785*

Інтеграція вітчизняної освіти у європейській освітній простір актуалізувала проблему формування успішної особистості, здатної до саморозвитку відповідно до власних уподобань і здібностей, розкриття особистісного потенціалу, ціннісно-сміслового самовизначення, просоціальної самореалізації і досягнення життєвого успіху. Розмірковуючи з приводу модернізації освіти України «заради забезпечення формування інноваційної людини, спроможної бути ефективною і конкурентоспроможною не тільки в національному, а й в глобальному просторі» [1, с. 9], вчені НАПН України підкреслюють, що на сьогодні «пріоритетні напрями розвитку науки і техніки мають бути доповнені напрямом «розвиток людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу», який важливий для забезпечення перемоги у розв'язаній Росією війні та повоєнного відновлення України на інноваційній, високотехнологічній і високовмотивованій основі, європейської інтеграції» [1, с. 9–10].

З огляду на важливість зазначеного напрямку, одним із найактуальніших завдань сучасного закладу загальної середньої освіти видається формування успішної особистості учня, що корелює з цілями освіти, викладеними у Концепції Нової української школи, згідно з якими сучасний учень має бути цілісною особистістю, усебічно розвиненою, з критичним мисленням, активною життєвою позицією і сформованими морально-етичними принципами, інноватором, здатним змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя [див. 3, с. 6]. Переконані, що вирішенню цих завдань сприятиме осмислення і впроваджен-

ня інноваційних педагогічних методів і технологій та методичної рефлексії класичної педагогічної спадщини, зокрема, творчого доробку К. Ушинського.

Видатний педагог К. Ушинський заклав основи педагогіки успіху і розглядав успішність як якість особистості, що досягла успіху у процесі навчання й виховання. На думку К. Ушинського, людина є найвищою цінністю й має бути довершеною. Досягненню довершеності сприяє гармонійний розвиток особистості (фізичний, інтелектуальний і духовний аспекти). Погоджуємось із дослідником О. Міхном, що К. Ушинський всебічно, цілісно підходив до вивчення учня, «наголошуючи, що знання про дитину взаємопов'язані з усіма ланками педагогічного процесу і детермінують їх – конкретизація цілей, вибір засобів впливу, аналіз його результатів та педагогічного досвіду» [2, с. 116–117]. Згідно з К. Ушинським, саме таким чином педагог може виконати своє основне завдання – підготовку людини до життя, праці, успішної діяльності.

При цьому вчитель має стимулювати творчі устремління учнів у пізнанні оточуючого світу, у самостійному пошуку істини та створювати умови для переживання вихованцями стану успіху під час інтеріоризації знань і набуття ключових компетенцій. Важливого значення К. Ушинський надавав формуванню зацікавленості учнів у різних видах практичної діяльності, що, на його думку, є не самоціллю, а засобом досягнення успіху, а також розвитку самостійності учнів у виконанні різноманітних завдань як головної умови успіху: «Усе, що дитина може зробити сама, вона повинна сама зробити, і вона звикне знаходити в цьому велике задоволення, а головне – виховає в собі не фальшиве, а справжнє почуття незалежності, яке, як ми бачили, все ґрунтується на особистій праці, спирається на упевненість у своїх силах» [5, с. 388].

Рефлексія педагогічної спадщини К. Ушинського дозволяє стверджувати, що основними принципами освітньої діяльності, спрямованої на формування всебічно розвиненої особистості учня, є системність і послідовність у процесі навчання й виховання, яка дозволить сформуванню в учня цілісну систему знань, умінь і навичок та сприятиме цілеспрямованому покроковому досягненню учнем успіху; власна активність учня та усвідомлення ним важливості для людини інтелектуального розвитку, розумової і фізичної праці, що забезпечить потребу, бажання й самостійність учня в оволодінні знаннями й навичками та мотивуватиме учня

бути успішним; міцність знань, умінь і навичок, які учень зможе успішно відтворювати й застосовувати в різних видах діяльності в закладі освіти й поза ним та отримувати позитивний досвід успішності.

Системне застосування цих принципів в освітньому процесі передбачає створення для учнів ситуацій успіху, що сприяють формуванню працелюбності і працездатності учнів, їх відповідальності, впевненості у собі, життєвого оптимізму, ініціативності і дисциплінованості, необхідних для досягнення успіху, та, найголовніше, слугують становленню віри учнів у власний успіх. Відтак, дидактична й методична школа К. Ушинського орієнтує сучасних педагогів на формування в учнів усвідомленого прагнення досягти успіху, використання можливостей партнерської взаємодії з родинами учнів і створення ситуацій успіху в сімейному вихованні, спонукання учнів до саморозвитку і самоосвіти, високої вимогливості до себе, мобілізації для подолання труднощів, самоконтролю і самовдосконалення та успішної самореалізації.

Поділяємо наукову позицію вчених А. Павко та Л. Курило, що «дидактика К. Ушинського зберегла свою науково-пізнавальну цінність та методологічне значення і для сучасного розуміння моделі ... «Нової української школи», ініціатором розробки і практичного втілення якої є Міністерство освіти і науки України» [4, с. 7]. Отже, наразі педагогічні ідеї К. Ушинського є актуальними для педагогічної науки і практики, зокрема, формування успішної особистості учня закладу загальної середньої освіти. В умовах кризового суспільства вони вимагають критичного переосмислення, нового прочитання і доповнення новітніми здобутками психолого-педагогічної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г., Луговий В. І., Топузов О. М. Реалізація Національною академією педагогічних наук України пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності. Вісник НАПН України. 2023. № 5 (1). С. 1–12.
2. Міхно О. П. Феномен педагогічної характеристики учня у вітчизняній освіті та педагогічній науці (середина XIX – друга половина XX ст.): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2021. 586 с.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / за заг. ред. М. Грищенка. Київ: МОН України, 2016. 34 с.

4. Павко А., Курило Л. Дороговказ для сучасної педагогічної науки. Світ. Всеукраїнська науково-популярна газета. 2021. № 47–48 (1179–1180). С. 7.
5. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / редкол.: В. М. Столетов та інші. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. С. 192–471.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К. Д. УШИНЬСЬКОГО В СУЧАСНІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Полянницька А.В.,

вчитель історії

Броварського ліцею № 9

Сьогодні, переважна більшість педагогів прагне змінити практику своєї роботи, щоб сприяти активному навчанню учнів та розвитку в них критичного мислення. Все має циклічний розвиток, і ми сьогодні для вирішення проблем повертаємось в минуле, де наші предки залишили для нас відповіді на всі питання сьогодення. Щоб будувати краще майбутнє, потрібно поринути в історичні підвалини та віднайти все корисне і потрібне для нас. Відомий педагог ХІХ ст. Костянтин Ушинський доклав багато зусиль для розвитку та удосконалення системи освіти. Досліджував педагогічні питання освітньо-виховного характеру, які спрямовані на формування «нової людини». Аналізуючи праці вченого, можна дійти висновку, що головна ідея К. Ушинського полягала в навчанні, яке ґрунтується на сімейному вихованні та самостійності учнів. Саме суть цієї думки стала основною концепцією сучасної школи. Адже сучасна школа знаходиться на етапі реформування, відбувається підготовчий етап до сучасної нової школи. В такій «новій» школі учні повинні вчитись критично мислити, що в основі становить самостійне вирішення завдань за допомогою аналізу та вміння швидко адаптуватись до змін. Сучасна «нова школа» покликана навчити учня пристосуватись до життя, навчити самостійно вибирати своє місце в житті.

Так, К. Ушинський у праці «Проект учительської семінарії» стверджував, щоб «учні могли звикати в ній до самостійності, ощадливості й поміркованості». Для цього він пропонував надавати їм можливість самим, через вибраних із своїх же осіб, дбати про

харчування, одяг і придбання навчальних посібників. Крім таких самостійних занять уже вивченими предметами передбачалося слухання курсів педагогіки, які також мали варіюватися. Вчителі, які готувалися до вищих посад, повинні були прослухати не тільки повний курс педагогіки, а й психології і фізіології. Особливу увагу К.Ушинський звертав на те, що у школі майбутні вчителі повинні прослухати курс природничих наук, «пристосований до пояснень предметів, що оточують людину»: короткі практичні курси сільського господарства та гігієни. Поряд із цим проект передбачав ознайомлення учнів з практичною, загальнодоступною медициною. Варто з цим погодитись, адже, сьогодні вчитель повинен володіти не тільки своїм предметом, а й мати знання з допоміжних предметів, знання з психології, ораторського мистецтва, медицини, релігії, етики, політики, юриспруденції [4, с. 118].

Сучасний світ вимагає «навчання протягом життя», то ж завдання вчителя підготувати учнів до спроможності навчатись протягом життя. Сучасному учневі недостатньо академічних знань для розвитку, йому потрібно життєвонеобхідні навички, які допоможуть у житті вирішити поставлені завдання. Сьогодні, вчитель здійснює освітню функцію, а вихована функція покладається на батьків. Саме взаємодія батьків та вчителів (поєднання освітньої та виховної функції) спроможна забезпечити ефективне навчання дітей та сформуванню відповідальної особистості. Дослідження показують, що саме така взаємодія орієнтована на досягнення конкретних цілей і учні засвоюють матеріал найбільш повно та з користю для себе. Так сучасна система освіти мусить крок за кроком переносити цінності сімейного виховання в шкільну атмосферу. Проте існує система зворотних зв'язків: самодисципліна, яку виховують у школі, запроваджується в сім'ї. Тим самим сімейна педагогіка отримує підкріплення. Відбувається взаємодія сімейного та шкільного виховання учнів. І там, і тут школярі стикаються з культом авторитетів. Домівка – це авторитет батьків, у школі – авторитет вчителя. Обидва авторитети -незаперечні. Сучасна нова школа має працювати за принципом: «Успіху домагаються лише наполегливою працею», для результату потрібно наполегливо і систематично працювати [1, с. 203].

Важливу роль у підготовці учня до життя К. Ушинський відводив моральному вихованню. Моральне виховання учня слід починати з найменшого віку, здійснювати постійно та система-

тично. Воно має бути спрямоване на формування у дітей кращих моральних рис і почуттів: патріотизму й гуманізму, любові до праці та дисциплінованості, чесності й правдивості, почуття обов'язку і відповідальності, власної гідності та громадського обов'язку, скромності, твердості волі й характеру та ін [2, с. 56].

Головними методами і засобами морального виховання учнів є переконання, мотивація, пробудження інтересу, власний приклад вчителя, а також батьків і старших, правильний режим навчання тощо. Особливе місце у моральному вихованні вчений відводив фізичній праці, вважаючи за потрібне правильно поєднувати її з працею розумовою. Фізична праця в школі вважалася допоміжною і другорядною, розглядалася К.Д.Ушинським як один з видів активного відпочинку після розумової праці. Він писав: «Відпочинок після розумової праці полягає не в тому, щоб нічого не робити, а в тому, щоб переіменити роботу: праця фізична не тільки приємний, а й корисний відпочинок після праці розумової» [5, 119]. Він наводить приклад німецьких шкіл, де діти у вільний від навчання час «займаються навмисне для того придуманими роботами: господарськими справами, прибиранням класних кімнат, обробіткою саду або городу, столярним і токарним майстерством, опрацюванням книжок та ін.». Сучасній школі варто взяти до уваги такий елемент у вихованні учнів. Наприклад, для дітей прибирання повинно нагадувати певну гру, під час якої вони не тільки можуть слухають бадьору, веселу музику, але й засвоюють важливий урок – краще не створювати безлад, який потім окрім них самих ніхто не ліквідує.

Отже, К.Д.Ушинський підняв питання про радикальне перетворення системи освіти, яке можливе лише через взаємодію сім'ї та вчителів, теорію і практику, розум та працю. Педагог довів думку про те, що навчання проходить протягом всього життя. Воно починається з раннього дитинства, продовжується в юності, проникає у всі шкільні предмети і ніколи не завершується. Саме ці елементи та цінності мають бути у функціонуванні сучасної шкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алан Кроуфорд, Е. Венди Саул, Самуел Метьюз, Джеймс Макінстер. Технології розвитку критичного мислення учнів. 2006. 303 с.
2. Гуцал Л.А. Основні принципи педагогіки К.Д. Ушинського. Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту ; гол. ред. М.О. Носко. Чернігів : Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2008. Вип. 56. С. 17–20.

3. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. Кн. 1: навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. К.: Либідь, 2005. 624 с.
4. Ушинський К. Д. Проект учительської семінарії. Вибрані пед. твори: у 2-х т. Т. 2. К.: Рад. школа, 1983. 359 с.
5. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. - Т. 1. - К.: Рад. шк., 1983. С. 104 – 120

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ НАРАТИВИ:

«МЕСЕДЖІ» СЬОГОДЕННЯ ТА НАСКРІЗНА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІДЕЙ К. Д. УШИНСЬКОГО В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС (АВТОРСЬКІ ОСВІТНЬО-ТВОРЧІ РОЗДУМИ)

Салагуб Л. І.,

докторка філософії

молодша наукова співробітниця лабораторії позашкільної освіти

Інституту проблем виховання НАПН України;

тренерка (коуч) Всеукраїнського рівня (у контексті проведення наукових, освітньо-мотиваційних та культурно-мистецьких заходів);

членкиня ГО «Центр освітніх ініціатив “Толока”»

orcid ID: 0000-0001-7425-1679

Est quoque cunctarum novitas carissima rerum.

Новизна – найдорожча річ із усіх речей.

Ми живемо в період прогресивної діяльності, пов'язаної з імплементацією широкого спектру інновацій в освітній процес. Вислів: «*Est quoque cunctarum novitas carissima rerum*», що в перекладі з латинської означає: «Новизна – найдорожча річ із усіх речей», – якнайкраще висвітлює сучасні освітні наративи. Варто наголосити, що ключовим аспектом серед них є реалізація освітнього процесу (акумуляуює в собі навчальні та виховні концепти) на засадах педагогіки партнерства та толерантного ставлення до інших особистостей. К. Д. Ушинський є одним із корифеїв, який впроваджував ці наскрізні парадигми у практичному «фокусі». Варто не забувати, що всебічний та гармонійний розвиток особистості пролонгуватиметься протягом усього її життєвого шляху. У цьому контексті слушною є думка І. Д. Бежа: «... конкретний спосіб оновлення виховного процесу у рамках певних наукових

уявлень – це вже виражено творча дія педагога, який сповна враховує як специфіку ситуації розвитку зростаючої особистості, так і її індивідуальну траєкторію поведінки у цьому процесі» [1, с. 23].

Педагогічні наративи, які превалювали у творчому доробку К. Д. Ушинського, – у «тренді», зважаючи на реалії ХХІ ст. Усі концептуальні засади, на яких він зосередив увагу, – споріднені зі стрижневими концептами Нової української школи, у якій надається перевага широкому спектру ціннісно-мотиваційних векторів-концептів. Зокрема:

- без моралі немає людської особистості;
- велике значення ціннісних наративів у становленні кожного індивідуума;
- неабиякий акцент на реалізації громадянського виховання заради гармонійного розвитку особистості;
- значний виховний вплив школи на життєві орієнтири здобувачів і здобувачок освіти;
- взаємозв'язок вихованої сили впливу та характеру особистості (педагогічна аксіома);
- невизначеність категорії «психологічної сили» у виховній системі;
- взаємозв'язок структурних компонентів категорії «виховна діяльність» (мотив, виховна мета, виховний результат і засоби виховання) тощо.

В. Г. Кремень актуалізує проблематику розвитку парадигми людиноцентризму у контексті її синергії з ціннісно-пізнавальними наративами освітнього процесу та філософською проблемою «складності» [2]. Водночас О. В. Просіна акумулює ідеї щодо інтегрованого підходу до формування естетичних цінностей учнів засобами мистецтва, наголошуючи на тому, що він є ефективним засобом впливу на школярів, дозволяє дітям відчувати промені естетичної радості, сприяє формуванню людини творчої, з великим багажем знавця мистецтва, культури народів світу, справжнім шанувальником краси [с. 107].

Концепт «активної дитини» є наскрізно пов'язаним із семантикою формування та ключовими механізмами щодо розвитку у здобувачів і здобувачок освіти «гнучких» / «м'яких» навичок («soft skills») у межах продукування діяльнісних (активних) технологій навчання та популяризації концептів, що постали на часі (технологічність, мотиваційний спектр, «здоровий» спосіб мислення (взаємозв'язок із формуванням «медіаграмотної свідомості» тощо)).

Майстерність педагога організувати на уроці роботу здобувачів освіти (індивідуальну / парну / групову), пов'язану з опрацюванням широкого спектру ЗМІ, у яких міститься інформація історичного напрямку, – ознака медіаграмотності. Уміння критично аналізувати історичні телепередачі, художні фільми, карикатури, комікси, плакати... – певний елемент на шляху до формування «медіаграмотної свідомості». У цьому контексті слушно звернути увагу на «Public history» («Публічна історія») – відносно новий напрям знань (присвячується проблематиці існування історії в публічній сфері з практичної, та теоретичної точки зору). Важливою частиною «Публічної історії» є історичні фільми (аспект, згаданий вище), що можуть бути екранізаціями відомих літературних творів та містити в собі відбиття історичних подій, явищ, процесів тощо [4, с. 327].

Логічним продовженням навчальних та виховних ідей К. Д. Ушинського є діяльнісне (активне) продукування принципів Нової української школи через призму створення сприятливої атмосфери для реалізації освітнього поступу та проведення уроків / занять / заходів у сучасному форматі репрезентації освітнього контенту («освітній бранч», «диджитал-батл», «мотиваційна гра слів» тощо (авторські методи, прийоми та технології Салагуб Л. І.) із використанням трендових онлайн-сервісів / застосунків.

У сучасних освітніх реаліях важливим є переформатування організації освітнього процесу згідно з вимогами часу. Одне з чільних місць належить громадянській та історичній освітній галузі, зорієнтованій на розкриття уявлень щодо навчання на компетентнісних засадах через реалізацію наскрізних змістових ліній та здійснення партнерської взаємодії. У «фокусі» уваги освітянської спільноти ХХІ ст. – прагнення реалізувати на практиці педагогічний досвід плеяди видатних вітчизняних дидактиків.

Слід акцентувати увагу на інноваційних підходах у контексті навчання та досягнення очікуваних результатів. Варто не забувати про низку важливих «освітніх компонентів» (прагнення подолати прогалини у базових знаннях; спроможність уникнути проблем у визначенні провідних тенденцій, складових історичного процесу, та їх візуалізації; майстерне опанування методикою застосування визначених методів, прийомів і технологій навчання та їхньої адаптації згідно зі специфікою теми та віковими особливостями здобувачів / здобувачок освіти тощо). Освітянська спільнота має надавати перевагу нетрадиційним підходам у межах використання

різних видів джерел під час проведення уроку / заняття, сприяти оволодінню навичками щодо «здорового» пошуку цікавої інформації, зважаючи на ціннісні життєві орієнтири кожного індивідуума та його / її досвід. Важливою є популяризація участі у змаганнях дебатного (дискусійного) формату для формування вмій щодо відстоювання власних позицій у житті!

Помітне місце у становленні особистості (її всебічному та гармонійному розвитку) – прикладові минулих поколінь. «Особистісний еталон поведінки» –сприяє формуванню життєвих орієнтирів. У цьому контексті доволі важливим у вихованні справжнього патріота є акцентування уваги на історичному минулому українців. Окрім пам'яті про визначні події, не слід забувати й про окремих постатей, які брали активну участь у тогочасних історичних реаліях. Яскравим прикладом є видатна особистість – М. С. Грушевський, діяльність якого, зважаючи на тренди в інтеграції освітніх наративів, можна мотиваційно-життєво та контекстуально поєднати з педагогічним поступом К. Д. Ушинського. Чітко переконана в тому, що ці дві особистості, завдяки своїй наполегливій та нестримній праці, «сконструювали» міцні підвалини для формування національної свідомості у багатьох поколінь хлопців і дівчат. Їхня активна діяльність – нестримно надихає. Мимоволі, зриваються з вуст рядки власноруч написаного вірша:

«Україно-ненько, моя рідна мати!
Скільки жалю й болю! Довелось тобі страждати!
У героїв – своя доля, у героїв – свої теми.
Народила Батьківщина видатного корифея.
Він – талант, людина, стрижень, політичний ідеал.
Нашу мову, наше кредо, українців захищав.
Наше гасло: «Ми – єдині!» - ВІН сповідував завжди.
На чудовій рідній ниві проявив свої думки...» [5].

Отже, сучасні реалії життя вимагають від нас бути громадянами, у світогляді яких домінуватиме парадигма критичного (наукового) мислення та ціннісного бачення «картини світу». Формування цілісного історичного наративу потребує наявності саме такого виду мислення. Доцільно дібраний інформаційний контент, розміщений у просторі мережі «Інтернет», – допоможе подолати «історичні фейки».

Кожен із нас мусить зрозуміти, що реалізація сучасного дидактичного концепту є тісно взаємопов'язаною з упровадженням в

освітній процес нових інноваційних технологій та методів навчання! «Червоною ниткою» мусять проходити ідеї патріотизму та незламності внутрішнього «стрижня» особистості! Не слід забувати, що ми – українці! Ми – єдина дружня нація, яка розуміє, що в єдності – сила!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість у сяйві духовності : монографія. Київ – Чернівці : Букрек, 2021. 244 с.
2. Кремень В. Г. Синергетика в освіті : контекст людино центризму : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. Київ : Педагогічна думка, 2012. 368 с.
3. Просіна О. В. Інтегрований підхід до формування естетичних цінностей учнів засобами мистецтва. Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру. Педагогічні науки. 2015. Вип. 1. С. 102–108. URL: <https://bit.ly/3YxJusl>.
4. Салагуб Л. І. «Медіаграмотна свідомість» : вектор критичного вивчення історії. Інфомедійна грамотність – невід’ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти: збірник статей / редкол. : В. Ф. Іванов (голов. ред.) та ін. Київ : Академія української преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. С. 326–331.
5. Салагуб Л. І. Український корифей (авторський вірш; із неопублікованого).

ПОСТАТЬ УЧИТЕЛЯ-НАУКОВЦЯ В ТРУДАХ К. Д. УШИНСЬКОГО

Смоліна С.В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-0907-2054>

Увітчизняному розумінні педагог – це не просто вчитель, а й науковець. Діяльність педагога передбачає пошук, критичний аналіз, творчу інтерпретацію, застосування на практиці отриманих результатів дослідження, або корегування педагогічних дій відповідно до отриманих результатів розвідок. Трудова

діяльність педагога це не лише викладання, а й наукова робота, що цілком відображається у спадщині талановитого науковця і педагога середини XIX століття – К. Д. Ушинського.

Ми поділяємо думку О. В. Сухомлинської про те, що педагогічні ідеї, народжені в XIX ст., особливо в його другій половині, заклали основу сучасної вітчизняної педагогічної думки в усьому її розмаїтті [2, С. 36]. Світочем науки і освіти другої половини XIX століття є К. Д. Ушинський. Проаналізуємо погляди вчителя вчителів на діяльність учителя-науковця.

Почнемо з того, що за К. Д. Ушинським наука не має мети, вона сама по собі мета [1, С. 153]. Погоджуємося з цією думкою, зауваживши, що наука – це, певним чином, шлях сталого розвитку суспільства. І долати цей шлях суспільству допомагає вчитель-науковець.

Як зазначає К. Д. Ушинський, практична мета науки єдина: розвивати мій розум у певній сфері так, щоб я у цій сфері міг діяти мудро. Марно людині говорити: роби так, роби по-іншому; покажіть людині закони розуму, закони природи, закони історії, зміцніть свободу людини самим життям; а діяти дозвольте їй самій; уведіть людину у світ, відкрийте їй очі, але якщо ви не маєте наміру принизити у ній людську гідність, то не ведіть людину сліпу і зв'язану до тієї мети, яка для вас здається кращою [1, С. 141]. Бачимо як Костянтин Дмитрович розкриває сутність процесу виховання, розвитку особистості вчителем. Без особистого досвіду у науці, перевірки засвоєних законів на практиці, людина – сліпа, зв'язана і така, яку «ведуть», тобто не є вільною, не є творцем сталого розвитку, а є інструментом у руках того, хто має власні корисливі цілі; не є вільною, а слідує за трендами «фаст фуд» або «експрес-технологій» у підготовці фахівців, ілюстрацією яких є мода на тренінги. І, навпаки, людина-творець може гідно оцінити твори інших, здатна критично мислити. Саме вчитель-науковець здатний продемонструвати учням закони розуму, спонукати учнів до творчої діяльності у пізнанні життя.

Костянтин Дмитрович відмежовує науку від ремісництва: можна викладати науку з таким спрямуванням, щоб вона могла бути застосована до життя, але ніколи не можна принижувати її до ремісничого навчання. Де закінчуються закони розуму, що знаходяться у зв'язку з історичним розвитком світу, де починаються правила, поради, навички, там закінчується наука [1, С. 147]. Тобто

Костянтин Дмитрович підносить науку на вершини, виокремлює її як ключовий стрижень у процесі викладання. Можемо зауважити, що постать учителя в особі К. Д. Ушинського проявляється як стратег. Учителю постійно усвідомлює стратегічне своє призначення, кожен крок учителя підпорядковується глобальній меті. Будь-які тактичні дії торують шлях до визначеної цілі. Костянтин Дмитрович знову демонструє прихильність до стратегії сталого розвитку, коли наука ґрунтується на історії розвитку світу, а не на скороминучих тенденціях сьогодення.

К. Д. Ушинський майстерно інтерпретує ідеї Аристотеля, з огляду на соціальний лад, у якому творив філософ і зазначає, що ці поняття зовсім не наші, а належать стародавньому світові і ми не можемо нічого на них будувати [1, С. 156]. Результати аналізу творів К. Д. Ушинського демонструють протилежне: ми можемо на ідеях, висловлених великим педагогом будувати нашу освіту, розвивати суспільство. Певне тому, що по-перше, ці ідеї сформульовані вітчизняним педагогом, який сам був членом нашого суспільства і добре його розумів. По-друге, його ідеї – це формулювання вихідних положень науки як сфери діяльності педагога.

Великий педагог демонструє віртуозну аналітику й інтерпретацію першоджерел. Він враховує час, культуру, суспільні відносини, у яких була написана праця і, таким чином, пояснює позицію автора, який жив тисячі років тому, сучасникам, молодому поколінню. Позначає, що сучасні йому німецькі вчені у галузі камералістики перейняли постулати Аристотеля безвідносно до потреб, інтересів, вимог сучасного їм суспільства. Це позначилося на результатах їхніх праць, зміст яких отримав від К. Д. Ушинського обґрунтовану критику. Тобто вчитель-науковець має розуміти, що не потрібно переймати чужі здобутки, лише тому, що вони нібито спрацювали в іншій країні. Маємо розвивати свої поступки, виходячи зі своїх потреб і наявного досвіду.

Середина ХІХ ст. за словами самого К. Д. Ушинського ознаменувалася тим, що діяльність вчених була спрямована, здебільшого, на видання спеціальних збірників у різних галузях науки [1, С. 253]. Наукові видання того часу виконували, зокрема, й функцію освіти, розповсюдження наукових знань серед читачів. Костянтин Дмитрович, який досліджував камералістику, детально вивчав велику кількість таких збірників, оскільки камералістика включала у себе різноманітні сфери досліджень, зокрема еконо-

мічну, географічну, юридичну тощо. Він не лише критикував, а й не скупився на слова подяки і підтримки тих, хто займався цією корисною для суспільства справою, використовуючи такі характеристики як: «прекрасний, корисний, істинно сумлінний труд».

Костянтин Дмитрович глибоко і ретельно аналізує статті із різноманітних галузей науки: з географії; з історії; пов'язані з військово-морською справою саме тому, що ці галузі є складовими камералістики. Він демонструє приклад широти наукового світогляду педагога. Про ґрунтовну обізнаність Костянтина Дмитровича у наукових публікаціях того часу свідчить і той факт, що він із легкістю визначає випадки академічної недоброчесності, аналізуючи статтю пана Бларамберга «Статистичний огляд Персії», вказуючи, що це простий переклад іншої праці – англійського мандрівника Фразера, без посилання на першоджерело [1, С. 467]. Костянтин Дмитрович не лише вказує на випадок плагіату, а й дає рекомендації читачам-потенціальним дослідникам як варто чинити у випадку використання чужих ідей. К. Д. Ушинський здійснював ретельний, критичний аналіз наукових збірників того часу, розуміючи, що ці збірники мають бути взірцем науки для широкого кола читачів і можуть вплинути на розвиток суспільства, піднімати рівень освіти громадян, сприяти сталому розвитку суспільства і країни.

Отже, вивчаючи спадщину К. Д. Ушинського можемо охарактеризувати постать учителя-науковця, діяльність якого не закінчувалася у школі чи у будь-якому навчальному закладі. Наука – стрижень викладання. Учитель-науковець – це стратег, який кожним тактичним кроком іде разом з учнем шляхом науки до пізнання життя. Учитель здійснює функцію своєрідного контролю якості наукових знань, шляхом аналізу і справедливої критики і, обов'язково, моральної підтримки авторів наукових публікацій. І, таким чином, учитель-науковець сприяє розповсюдженню науки, поступу суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еголин, А. М. (Ред.). (1948). К. Д. Ушинский. Собрание сочинений в 11 томах. Москва, Ленінград: Академія педагогічних наук РСФСР. Інститут теорії і історії педагогіки. 739.
2. Сухомлинська, О. В. (2009). Педагогічний дискурс XIX ст. – диференціація й інтеграція ідей. Шлях освіти № 4. 36-40.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В 5-6 КЛАСАХ НУШ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ К. Д. УШИНСЬКОГО

Слижук О. А.,

кандидат педагогічних наук,

доцент, провідний науковий співробітник

відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

orcid ID: 0000-0002-7696-6157

Одним із завдань освітньої реформи «Нова українська школа» є формування цілісної особистості учнів та учениць, виховання у них патріотичних почуттів, здатності до інновацій. Основою цієї концепції стали ідеї прогресивних вчених минулого та сучасності, зокрема й видатного українського педагога К. Ушинського.

Аналізуючи наукові праці К. Ушинського, Л. Лавріненко зазначає: «Створюючи педагогічну систему, К. Ушинський виняткового значення надавав одному з найважливіших принципів організації освіти й виховання – принципу народності. На його думку, народне виховання проникає в побут, характер, поведінку й усе життя народу. Педагог передбачав реальну освіту всіх дітей, а також фізичне, розумове і моральне виховання, навчання рідною мовою. Він зазначав, що народна освіта коштує недешево, але доцільні витрати не мають впливати на державу, бо народ, розвинений у дитинстві хорошою школою, який навчився міркувати правильно, буде енергійнішим, працьовитішим, розважливішим, тобто – продуктивнішим і багатшим, ніж народ, пригнічений нецтвом і забобонами» [2, с. 32]. Цей принцип має бути основним і в сучасній українській освіті, адже почуття патріотизму ґрунтується на знанні рідної мови, історії, літератури та культури. Формуючи зміст модельної навчальної програми з української літератури для 5–6 класів [5], автори враховували потребу в патріотичному вихованні учнів та учениць на прикладі кращих творів українських письменників-класиків та сучасних авторів.

Літературна освіта в Україні останніми роками неодноразово зазнавала змін, зумовлених різними чинниками: зміною освітніх

стандартів, орієнтацією на суспільні запити, намаганням уніфікувати шкільні програми із української та зарубіжної літератур. Попри це, поза увагою залишалися вікові психофізіологічні особливості учнів та учениць, їхні читацькі інтереси. Тому постала потреба кардинальних змін у змісті шкільної літературної освіти та методиці її навчання.

Г. Васянович зазначає, що «Костянтин Ушинський характеризував вік дитини як протилежний віку дорослих, уже сформованих людей, заперечуючи думку про те, що дитина – це маленька доросла людина. Організм дитини знаходиться лише на початку свого розвитку і здатний розвиватися у соціальному середовищі й разом з ним. Природа дитини динамічна, рухлива, діяльна, тому педагог має враховувати це, вчитися у природи і на її основі будувати процес навчання й виховання» [1, с. 19]. Особливого значення надавав К. Ушинський вивченню фольклорних творів. У модельній навчальній програмі представлені твори української усної народної творчості, які відповідають віковим особливостям учнів та учениць 5-6 класів: прислів'я та приказки, загадки, казки, легенди та перекази, міфи, календарно-обрядові пісні. У програмі фольклорні твори представлені у межах різних тематичних блоків, поєднані із сучасними авторськими творами, суголосними у жанровому й проблемному аспектах.

У згаданій модельній навчальній програмі з української літератури повністю оновлено зміст, представлено багато творів сучасних письменників, які цікаві й зрозумілі молодшим підліткам, порушують актуальні для них проблеми: казка Валерія Шевчука «Чотири сестри», патріотична поезія Галини Кирпи, Тетяни Майданович, Віктора Зубаря, Михайла Ткача, Дмитра Кременя, пейзажна лірика Анатолія Качана, анімалістичне оповідання Марії Морозенко «Вірність Хатіко», психологічні оповідання Оксани Сайко «Гаманець», Галини Кирпи «Мій тато став зіркою», повість-казка Всеволода Нестайка «Чарівні окуляри», пригодницька повість Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», «Чарівні істоти українського міфу» Дари Корній, різдвяні історії Ігоря Калинця, Богдани Матіяш, Олександра Гавроша, пригодницько-фантастична повість Лесі Ворониної «Таємне товариство боягузів або засіб від переляку № 9» та ін. Тематичне багатство змісту програми і жанрова різноманітність творів, представлена в ній сприяють реалізації завдань курсу української літератури

в 5-6 класах та відповідають принципів природовідповідності, представленому в науковому доробку К. Ушинського як одному з основних у шкільному навчанні.

Отже, науковий доробок К. Ушинського актуалізується в сучасній освітній системі України. Це доводить цінність його як класика світової педагогічної думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович Г. Костянтин Ушинський – класик світової педагогіки. Костянтин Ушинський: наук. праці. / упоряд. та наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський. Львів : Сполом, 2014. С. 17–23.
2. Лавріненко Л. Костянтин Ушинський про принцип народності у вихованні: історичний аспект (до 190-річчя з дня народження К. Ушинського). Вісник Книжкової палати. 2014. № 3. С. 32–33.
3. Ушинський К. Д. Твори : в 6-ти томах. Т. 5. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Київ : Радянська школа, 1952. 430 с.
4. Яценко Т. О. та ін. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 клас» для закладів загальної середньої освіти. Київ : Педагогічна думка, 2021. 56 с.

ПОГЛЯДИ К.Д. УШИНЬКОГО НА ОРГАНІЗАЦІЮ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Філоненко О.С.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, початкової освіти,
психології та менеджменту
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя*

ORCID.org/0000-0002-1036-2158

Висока якість підготовки сучасного фахівця забезпечується поєднанням фундаментальних та спеціальних знань із практичною підготовкою, яка є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття освітнього рівня. Розуміння цих явищ і спонукає науковців до дослідження проблем

модернізації практичної підготовки як невід'ємного складника системи підготовки майбутнього педагога.

У своєму розвитку педагогічна освіта пройшла тривалий шлях, збагачуючись на кожному історичному етапі новими ідеями і знахідками. Тому для ефективної її розбудови в сучасних умовах, необхідно звернутися до досвіду минулого, який не втрачає свого значення і сьогодні.

До вивчення педагогічного спадку К.Д. Ушинського зверталися Н.Дічек, О. Полякова, Н. Стаднік, І.Стражнікова, Т. Комінарець, О. Шквир та інші. Особливий інтерес викликає педагогічна спадщина видатного педагога у контексті організації практики у системі підготовки майбутнього вчителя. Проблемі підготовки вчителів К.Д. Ушинським присвячена значна кількість праць, серед яких «Проект учительської семінарії», «Три елементи школи», «Педагогічна подорож по Швейцарії», «Думка колезького радника К.Д. Ушинського про проект реорганізації Гатчинського інституту» та ін. У цих статтях представлена розроблена, на основі власного педагогічного досвіду система, яка базувалася на усвідомленні важливої ролі вчителя в житті суспільства. На сторінках своїх творів К.Д. Ушинський чітко формулює вимоги до народного вчителя [1].

У вихованні все повинно базуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості, – так писав К.Д. Ушинський у роботі «Проект учительської семінарії». – «Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу... не може замінити особистості в справі виховання... Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [3].

У «Проекті учительської семінарії» К.Д. Ушинський висунув ідею не лише теоретичної, але й практичної підготовки вчителів: «Метод викладання можна вивчити з книги або зі слів викладача, але набути навичок у застосуванні цього методу можна тільки діяльною і тривалою практикою» [3].

Вчений у своїх працях особливу увагу зосереджує на понятті «педагогічна спрямованість», яку визначає як набуту в професійному навчанні й практичній педагогічній діяльності значущу властивість особистості, формування якої є суттю спеціальної підготовки вихователів до своєї справи [4].

Грунтовна загальноосвітня підготовка, глибокі знання анатомії, фізіології, психології та педагогіки, на думку вченого-педагога,

повинні допомагати вчителю у визначенні мети виховання, свідомо керувати процесом формування повноцінної особистості. Водночас він говорив про особливе значення практики для підготовки вчителя [3].

К.Д. Ушинський вимагав від педагогічних колективів учительських семінарій, щоб їхні вихованці повсякчасно вправлялися у налагодженні добрих стосунків з учнями школи, у виробленні педагогічного такту, набутті умінь та навичок користування необхідними прийомами і методами в освітньому процесі. При кожній учительській семінарії має бути «практична школа», де слухачі під безпосереднім керівництвом методистів вправлялися б у застосуванні теоретичних знань на практиці, у виробленні певної системи умінь та навичок навчання і виховання. Практичні заняття насамперед повинні бути спрямовані на вироблення певних навичок педагогічної професії; вихованці семінарії протягом певного часу мають допомагати вчителям у перевірці домашніх завдань, а учням – у підготовці їх. Одночасно вони зобов'язані проводити і відповідну виховну роботу. Тільки після того вчитель міг дозволити практикантові давати потрібні уроки, а переконавшись у правильності методики проведення їх, рекомендувати переходити до систематичної педагогічної роботи в школі [2].

«Найкращих, найталановитіших у виховній справі вихованців треба залишати постійними вчителями в цих зразкових школах, так щоб потім вихованці, які виходять із семінарії, могли проводити свій практичний рік під їхнім безпосереднім наглядом і керівництвом; та й взагалі на перший час слід було б узяти за правило кращими вихованцями семінарії заміщати вчительські місця в самому ж закладі і в його практичних школах» [3]. Адже вчителя не можна замінити ніякими книгами, посібниками, підручниками та найновішими технічними засобами навчання, так як окрім знань він передає частку своєї душі, направляє їх духовний розвиток.

Отже, визначені К.Д. Ушинським вихідні положення щодо організації практики є актуальними у підсиленні таких позицій в сучасних умовах: запровадження системи ранньої адаптації здобувачів до умов майбутньої професії; забезпечення ефективного взаємозв'язку ЗВО з потенційними базами практики шляхом перманентного включення студента в різноманітні види діяльності – поступове ускладнення завдань різних видів практики,

розширення спектра професійних ролей і видів діяльності, у який включається студент із одночасним збільшенням обсягу і ускладненням змісту діяльності; широке використання досвіду створення на базі ЗВО і баз практики центрів практичної підготовки майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полякова О. В. Педагогічна діяльність вчителя: погляди К. Д. Ушинського. Ідеї К. Д. Ушинського в сучасній педагогіці. URL: <https://bit.ly/3hsN70V> (дата звернення: 21.02.2023).
2. Струбицький В. В. К. Д. Ушинський про підготовку вчителя. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського. К.: Вища школа, 1974. С. 223-231.
3. Ушинський К.Д. Проект учительської семінарії. Тв. в 6 т. Т.1 Педагогічні статті. К.: Держ. учбово-педагогічне вид-во. 1954. С.242-266.
4. Ушинський К. Д. Твори: в шести томах. Т.4. К.: Рад. школа, 1952. 526 с.

ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ К. Д. УШИНЬСЬКОГО НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛЯ

Шевченко С.М.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки*

*Національної академії педагогічних наук України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0432-8893>*

Процес модернізації освіти в сучасних умовах вимагає глибокого вивчення і широкого використання педагогічної спадщини вітчизняних учених, зокрема, прогресивних освітніх ідей наукової теорії К.Д. Ушинського. Він став основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи, забезпечивши таким чином високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства й підручничознавства,

педагогічної антропології, українознавства, підготовки учительських кадрів.

К.Д. Ушинський надавав великого значення підготовці освіченого, зацікавленого в саморозвитку і самовихованні педагога, запропонував розгорнуту наукову теорію підготовки педагога на базі семінарів та організації педагогічних факультетів при університетах, висунувши основну вимогу єдності навчання і виховання: навчання має сенс у педагогічному процесі тільки як спосіб виховання. Ним визначені такі завдання педагогічних факультетів: осягнення студентами наук, які б давали можливість вивчати людину у «спеціальному руслі виховання», підготовка педагогів з різнобічною освітою, які володіють різноманітними, точними знаннями тих наук, які вони збираються викладати, а також спеціальними педагогічними знаннями, що мають допомогти майбутньому педагогу ясно і чітко визначити для себе мету виховання і навчання, допоможуть здійснювати розумовий і особистісний розвиток вихованців.

Великого значення надавав К.Д. Ушинський підготовці освіченого, зацікавленого в саморозвитку і самовихованні педагога, запропонував розгорнуту наукову теорію підготовки педагога на базі семінарів та організації педагогічних факультетів при університетах, висунувши основну вимогу єдності навчання і виховання: навчання має сенс у педагогічному процесі тільки як спосіб виховання. Ним визначені такі завдання педагогічних факультетів: осягнення студентами наук, які б давали можливість вивчати людину у «спеціальному руслі виховання», підготовка педагогів з різнобічною освітою, які володіють різноманітними, точними знаннями тих наук, які вони збираються викладати, а також спеціальними педагогічними знаннями, що мають допомогти майбутньому педагогу ясно і чітко визначити для себе мету виховання і навчання, допоможуть здійснювати розумовий і особистісний розвиток вихованців. Крім теоретичних знань, підкреслював К.Д. Ушинський [1, с.102], необхідні і практичні уміння і навички, що допоможуть урахувувати педагогу внутрішній потенціал вихованця в процесі його особистісного зростання, створювати умови, в яких він мав би можливість відкривати в собі якості суб'єкта.

Взагалі, проблеми підготовки вчителя-професіонала він приділив велику увагу у своїй науково-практичній діяльності.

Думки педагога про підготовку вчителів викладені в таких роботах: «Проект учительської семінарії», «Три елементи школи», «Педагогічна подорож по Швейцарії», «Думка колезького радника К.Д. Ушинського про проект реорганізації Гатчинського інституту» та інші. Пропонована система підготовки вчителя базувалася на усвідомленні високої ролі вчителя в житті суспільства, особистісного фактора у педагогічній діяльності. Йому належить думка: «виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості. Особистий приклад учителя, за його словами, це промінь сонця для молоді душі. Він прагнув привернути увагу громадської думки до того, яке велике суспільне значення має праця шкільного педагога і яка увага і турбота повинні бути виявлені з боку громадськості до народного вчителя» [2, с. 303].

У статті «Про користь педагогічної літератури» він пише: «Вихователь, що стоїть на рівні з сучасним ходом виховання, почуває себе живим, членом великого організму, який бореться з нещастям та недоліками людства, посередником між усім, що було благородним й високим у минулій історії людей, і поколінням новим, охоронцем святих заповітів людей, які боролися за істину і за благо. Він почуває себе живою ланкою між минулим і майбутнім, могутнім ратоборцем істини й добра, і усвідомлює, що його справа, скромна зовні, - одна з найважливіших справ історії, що на цій справі ґрунтуються царства і нею живуть цілі покоління» [3, с. 305]. Педагог стверджував, що вчитель повинен не лише викладати свій предмет, але і виховувати учнів. Викладач повинен уміти виховувати за допомогою свого предмету, а лише одні знання – не складають гідності педагога.

«К.Д. Ушинський розробив зміст спеціальної підготовки вчителя, визначив коло наук для вивчення майбутніми народними вчителями в учительських семінаріях. Він наголошував на всебічній підготовці вчителя, щоб він мав пізнання не лише в законі Божому, граматиці, арифметиці, географії та історії, але й у природничих науках, медицині, сільському господарстві; окрім того, вчитель має вміти добре писати, малювати, креслити, читати ясно і виразно і, якщо можливо, навіть співати. Центральне місце серед цих наук він відводить рідній мові, бо цей предмет входить в усі інші предмети і вбирає в себе їхні результати» [4, с. 114].

У «Проекті учительської семінарії» К.Д. Ушинський висловив думки не лише, щодо питань підготовки вчителів початкової

школи, але й для середніх навчальних закладів та викладачів педагогіки.

К.Д. Ушинський вважав за доцільне запровадити інститут класних ординаріїв, тобто таких старших учителів класу, які, викладаючи у своєму класі якнайбільше уроків, разом з тим стежили б за викладанням всіх інших предметів у класі, а також за успіхами учнів цього класу. По суті вчений запропонував ідею введення посади класного керівника.

І сьогодні не втратили свого значення міркування мудрого педагога про науку і мистецтво виховання, про відповідальність професії вчителя, її непересічну роль у забезпеченні соціального прогресу. Ще й дотепер не вся програма підготовки вчителя, задумана К.Д. Ушинським, повністю реалізована. Вимоги до вчителя і його всебічної підготовки, сформульовані К. Ушинським, чіткі та однозначні. Вміння не тільки вчити, але і виховувати любов до своєї професії й прихильне ставлення до дітей, відповідальне ставлення до обов'язків педагога, освіченість, ґрунтовне знання педагогіки і психології, статечність, володіння педагогічною майстерністю й педагогічним тактом – ось провідні риси справжнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 1: О народности в общественном воспитании. Педагогика. М., 1988. 416 с.
2. Васюк О.В. Історія української педагогіки і освіти : навчальний посібник-хрестоматія. Оксана Вікторівна Васюк, Ірина Віталіївна Сопівник. К. : ДАККіМ, 2011. 600 с.
3. Ушинский К.Д. Собр. сочинен., т.10. М.-Л., 1952, С. 300.
4. В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. Педагогіка: навчальний посібник. Вінниця, 2001.

Напря́м шостий

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА

І СПАДЩИНА
К. Д. УШИНЬСЬКОГО

ІДЕЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ К. Д. УШИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Бужин О. В.,

*аспірантка кафедри освітології та
інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2832-0471>*

Реалізація Концепції «Нова українська школа» спрямована на формування у школярів ключових компетентностей для життя. Однією з визначених компетентностей є технологічна компетентність, тобто здатність особистості до пізнання та зміни навколишнього світу з використанням засобів сучасних технологій, до застосування технологій для власної самореалізації, культурного та національного самовираження [1]. Це вимагає запровадження нових підходів як до розробки змісту шкільного навчання, так і відбору навчальних форм і методів, спрямованих на формування вмій і практичних навичок школярів у різних видах трудової діяльності.

З огляду на це особливої актуальності набуває звернення до здобутків видатних вітчизняних педагогів минулого. Так, неоцінений внесок у розвиток трудового виховання зробив Костянтин Дмитрович Ушинський — основоположник наукової педагогіки й народної школи.

Основою виховання педагог вважає гармонійний усебічний розвиток особистості, який ґрунтується на єдності розумового, морального та фізичного виховання. У цьому процесі, за К. Ушинський, чільне місце посідає трудове виховання, яке він розглядає як одну з основних складових гармонійного розвитку особистості та важливих чинників підготовки людини до життя. «Виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці в житті» [3, с. 113], — відзначає К. Ушинський. Саме працю він розглядає як необхідну умову фізичного, морального й розумового розвитку особистості, її всебічного вдосконалення.

Актуальним для Нової української школи є принцип зв'язку навчання з життям. За К. Ушинським, метою трудового виховання є формування в людині звички до трудової діяльності, прищеплення любові й поваги до праці, надання людині можливості відшукати для себе таку трудову діяльність, якою вона б мала змогу займатися впродовж життя. У зв'язку з цим К. Ушинський виступає за створення різноманітних ремісничих шкіл, а також майстерень при міських школах і шкільних ділянок при сільських закладах. Під час навчання ремеслу він рекомендує розпочинати роботу від простого, поступово переходячи до більш складних трудових процесів [4]. Загалом навчання основам ремесла К. Ушинський визначає важливим аспектом життя людини.

У концепції Нової української школи орієнтація на учня з урахуванням його вікових та індивідуальних особливостей є провідним принципом організації освітнього процесу, що допомагає формувати позитивне ставлення до праці та розвивати творчі здібності. І саме індивідуальний підхід, який передбачає врахування здібностей та особливостей кожного учня під час організації трудової діяльності, К. Ушинський вважає важливим аспектом трудового виховання.

Нова українська школа спрямована на формування в учнів позитивного ставлення до праці, що дозволяє їм отримувати задоволення від досягнутих результатів та створює умови для реалізації їхніх творчих потенціалів. Так само К. Ушинський також наголошує на тому, що праця має бути заснована на розумінні цінності праці й приносити задоволення від досягнутих результатів.

Одним із провідних завдань Нової української школи є розвиток логічного та творчого мислення учнів з урахуванням їхніх вікових особливостей. У цій площині важливими є погляди К. Д. Ушинського про гармонійне поєднання інтелектуальної та фізичної праці. Педагог наголошує на тому, що праця — це не лише спосіб досягнення певних матеріальних і моральних цінностей, але й один із головних шляхів інтелектуального розвитку учня. Окрім того, праця має зводитися не лише до простого виконання завдання, а й сприяти розвитку творчих здібностей дитини, відчуттю прекрасного та художнього смаку загалом [3]. Зважаючи на це, головним завданням організації трудової діяльності учнів є постійне чергування фізичної та розумової діяльності, яка стимулює інтелектуальний розвиток, розвиває творчі здібності, уможливує всебічний розвиток особистості, запобігає перевтомленню, сприяє здоров'язбереженню учнів.

Із впровадженням концепції Нової української школи важливого значення набуває педагогіка партнерства, яка ґрунтується на взаємодії між учнем, учителем і батьками [1]. К. Ушинський також наголошує на важливості співпраці між батьками та вчителями у вихованні працьовитості та трудових якостей учнів. Він вважає, що лише тісна взаємодія між учителями й батьками може забезпечити ефективність трудового виховання учнів. Головним завданням сімейного виховання педагог вважає формування в дітей поваги до праці, розвиток трудових навичок, а також розуміння важливості праці для особистого і суспільного благополуччя [2].

К. Ушинський підкреслює, що найкращий спадок, який можуть залишити батьки своїм дітям — це навчити їх працювати, показуючи власний приклад працьовитості. Саме тому дитину потрібно привчати до посиленої праці з раннього дитинства. Важливим аспектом у цій площині, на думку К. Ушинського, є здійснення переходу від ігрової діяльності до трудової. Це можуть бути різноманітні ігри з елементами праці, наприклад, шиття одягу для ляльок, плетіння кошиків тощо [2].

Отже, можна зробити висновок про те, що ідеї К. Ушинського стосовно трудового виховання є актуальними й нині. Його педагогічні погляди про всебічний розвиток особистості, гармонійне поєднання інтелектуальної та фізичної праці, індивідуальний підхід до кожного учня, важливість родинного трудового виховання є фундаментом для розвитку сучасної вітчизняної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Малахова О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р.; за заг. ред. Грищенка М. 2016. 40 с.
2. Сухацька С.В. Мистецтво родинного виховання (в межах гуманістичної парадигми поглядів К.Д. Ушинського). Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 5–6 лютого 2021 року). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. Ч. 1. С. 14–20.
3. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. / редкол.: В.М. Столетов (голова) та ін. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. С. 104–121.
4. Ушинський К.Д. Необхідність ремісничих шкіл у столиці. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. / редкол.: В.М. Столетов (голова) та ін. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 2. С. 185–191.

ГЕНЕЗА МОДЕЛЕЙ БАЗОВОЇ ФІЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

Головко М. В.,

*доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України
ORCID ID: 0000-0002-8634-591X*

Концепція базової фізичної освіти передбачає варіативність моделей реалізації фізичного складника природничої освітньої галузі, які ґрунтуються на компетентнісному, особистісно орієнтованому та діяльнісному підходах та реалізують принципи логічної завершеності, диференціації та інтеграції, прикладної спрямованості, пропедевтичності та наступності, спірально-концентричної побудови. Фізичний складник природничої освітньої галузі на базовому рівні може бути представлений самостійним предметом «Фізика» (7–9), що реалізує перший концентр, тоді як другий концентр розгортається в профільній школі. Також він може вноситися до галузевих (наприклад, «Природничі науки») та міжгалузевих (наприклад «Фізика та техніка») курсів, що будуються на основі предметно-інтегративного підходу.

Різними можуть бути й механізми реалізації змісту інтегрованих курсів. Одним із варіантів є набір відносно самостійних навчальних модулів, об'єднаних метою природничої освітньої галузі та її завданнями, які створюються за єдиним методологічним підходом і реалізуються окремими підручниками [2].

Розробляючи зміст сучасного базового курсу фізики, доцільно зважати на особливості його генези в контексті розвитку української методики навчання фізики.

Зауважимо, що одну з перших спроб реалізувати модель шкільної фізичної освіти, створену з урахуванням прогресивних

дидактичних і методичних підходів, було зроблено в межах проекту «Єдина школа» в добу Української народної республіки. Вивчення курсу фізики як окремого предмету в школі другого ступеня (5–7 класи) передбачалося в 6 та 7 класах в обсязі 3 навчальних годин. Це був логічно завершений перший концентр, який продовжувався в школі третього ступеня. Він базувався на принципах формування в учнів цілісних уявлень про явища природи, умінь самостійно спостерігати та досліджувати їх, розвитку мислення під час виконання практичних завдань, відповідності віковим особливостям, широкого використання фізичного експерименту [1, с. 140–155].

У середині 1920-х років в умовах запровадження комплексного навчання елементи фізики, біології, хімії та метеорології були включені до освітньої галузі «Природа». Природничі предмети, інтегровані в освітню галузь, становили своєрідний перший концентр шкільної природничої освіти. Другий концентр, зокрема й курсу фізики, реалізовувався в професійні школі. Відповідно до її типу (електротехнічна, сільськогосподарська, медична тощо) формувалася й зміст навчання, забезпечений відповідними підручниками.

При цьому фізика на базову рівні залишалася відносно самостійним складником з окремим підручником. Елементи змісту навчання фізики групувалися навколо явищ природи та виробничих процесів і слугували інструментом для їхнього пояснення, а його реалізація здійснювалася на основі лабораторно-екскурсійного методу. Такий підхід спонукав учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності під керівництвом учителя. Натомість педагог мав значну автономію щодо вибору форм і методів організації навчання та реалізації авторських методичних систем. Знання з окремих конкретних предметів та їхні засоби інтегрувалися наскрізними проектами.

Щоправда, таку модель не вдалося повноцінно реалізувати. Система формування цілісних знань із акцентом на особистісні інтереси учня, практико-орієнтоване навчання, глибоку інтеграція змісту та способів його опанування потребувала потужної експериментальної бази, відповідного дидактичного забезпечення, а найбільш суттєвим чинником традиційно стала потреба в педагогах відповідної кваліфікації, здатних на належному рівні викладати такий природничий курс.

Відтак, вже наприкінці 1920-х років розпочалася політехнізація навчання. Комплекси ущільнювалися, посилювалася систематизація знань, зростала самостійність окремих складників галузі «Природа» (зокрема, конкретизуються години на вивчення відповідних предметів), що було кроком до відновлення предметного навчання.

Базовий курс фізики спрямовується на формування в учнів технічних знань, вивчення фізичних законів на конкретних прикладах виробництва. Навчальні програми цього періоду демонструють щільну інтеграцію фізики з виробництвом. Виробнича фізика стає своєрідним доповненням техніки, ілюструючи будову та принцип дії різноманітних пристроїв. При цьому увага зосереджувалася на фізичних основах виробництва, особливості організації якого й були покладені в основу добору змісту навчання. Базовий курс фізики виявився переобтяжений технічними деталями та поступово віддалявся від основного завдання шкільної природничої освіти, що полягає у формуванні в учнів умінь досліджувати та аналізувати явища природи [1, с. 186–203].

Таким чином, розробляючи моделі базового курсу фізики та способи їхньої реалізації доцільно брати до уваги досвід української методики навчання фізики з метою вироблення оптимальних підходів у формуванні шкільної фізичної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головка М.В. Становлення та розвиток теорії і методики навчання фізики в Україні (40-і роки XVII ст. — 30-і роки XXст.): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 480 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/723122/1/Holovko%20M.V._mon_.pdf (дата звернення: 27.02.2023).
2. Концепція базової фізичної освіти [Електронне видання] / автори: В.В. Сіпій, М.В. Головка, Д.О. Засекін, І.П. Крячко, О.І. Ляшенко, В.М. Мацюк, Ю.С. Мельник, Л.В. Непорожня. Київ: Педагогічна думка, 2022. 43 с. URL: <https://undip.org.ua/library/kontseptsii-bazovoi-fizychnoi-osvity/> (дата звернення: 27.02.2023).

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К.Д.УШИНСЬКОГО

Гузь О.П.,

вчитель початкових класів

вищої категорії

Новодачинського ліцею

Богданівської сільської ради,

магістр з управління навчальним закладом

Зміни часу підштовхнули авторів до розробки Концептуальних засад реформи загальної середньої освіти. Однією з найбільших проблем вітчизняної системи освіти та її основи — початкової ланки є умови навчання дітей, шестирічних першокласників, — кількість дітей у класі, певний режим навчання, вимоги до приміщень, забезпечення гарячим харчуванням. У Концепції НУШ [7] наголошують на суб'єктності учіння та необхідності засвоєння учнями способів навчальної діяльності, досвіди взаємодії з іншими людьми. Мета загальної середньої освіти визначена у Проекті Закону України «Про освіту» це: «є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності». З детального вивчення творів К.Д. Ушинського „Дитячий світ» (1861), „Рідне слово» (1864) [4] та статей про нього і його педагогічні ідеї, бачимо такі погляди:

- підтримання зв'язку початкового навчання з життям, в основі цього процесу — принципи наочності, систематичності та послідовності самого викладу матеріалу;
- різноманітність правил будови уроку і методів викладання, збільшення часу на самостійну роботу учнів.

Ушинський був переконаний, що будь-який метод викладання, залишається мертвою буквою, якщо не стане внутрішнім переконанням педагога, вихователя. А це дуже співзвучно із одним із

компонентів Формули НУШ – «Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно». Особливе значення педагог надавав учнівській освіті з предметів природничого циклу. Вважав, що початкове навчання повинно бути наближеним до життя, тоді з успіхом розвиваються свідомість та розум дитини. Відомо про наліз Ушинським проблем наочності викладання, порядку й систематичності знань учнів. Він виробив свої правила будови уроку: вчитель залучає до роботи всіх без винятку учнів, стежить за їх увагою; вміє застосовувати різні методи викладання, тримає в полі зору клас і кожного учня. А одним із компонентів НУШ якраз і є «орієнтація на освітні потреби учнів, дитиноцентризм».

Щоб мислення розвивалось, треба і накопичення знань, і їх переробка, і формування розумових операцій, звідки з'являються внутрішні умови для розвитку мислення на високому рівні. Порівняння, абстрагування, класифікування, систематизація, узагальнення допомагають формуванню загальних понять та висновків, розвитку логічного, критичного мислення та вміння самостійно здобувати знання — як компетентність НУШ — навчання впродовж життя. Ще в Концепції НУШ це виражено у ключових компетенціях та наскрізних умінях. За Ушинським: розумове виховання — це розвиток розумових сил і мислення учнів, виховання культури праці через цілеспрямовану діяльність вихователя, батьків та педагогів. Цей процес передбачає як набуття дитиною знань, так і розвиток пізнавальних і творчих здібностей, виховання інтересів, потреб у розумовому збагаченні, самостійному здобутті знань і їх практичному використанні.

Навіть у поділі початкового навчання на цикли — адаптаційно-ігровий та основний у НУШ ми знаходимо ідеї К. Д. Ушинського, який відзначав, що ігрові методи доцільні у навчанні дітей до 7 років, а далі слідує серйозна праця — навчання. Для активізації і розвитку логічного мислення учнів К. Д. Ушинський вважав за необхідне так організовувати учнівську діяльність, яка призводила б до розумового напруження. Чинником для руху розумового процесу К. Ушинський вбачав прагнення, стремління особистості до усвідомленої діяльності, допитливість. А засобом — свідомість чи здібність людини. Для самостійного «виведення нової істини» важливим є розвиток інтелектуальних почуттів дитини. Педагог виокремив шість основних почуттів у прагненні людей до розумо-

вої діяльності: очікування, розумове напруження, несподіваність із здивуванням та сумнівом, впевненості, успіху, усвідомленості процесу, відносності істини. Особистість дитини, підкреслював педагог, формується саме у цілеспрямованій навчальній діяльності. Ця думка співзвучна основному принципу сучасної психології — розвитку психіки у процесі активної діяльності. Почуття і потреби породжують цю діяльність і визначають її характер, і тоді вони переходять у мотиви. А від сили мотивів найбільше і залежить ефективність навчальної діяльності. Отже, ми бачимо мотивацію, діяльнісне навчання, що теж актуально і на часі у НУШ.

Особистісно-орієнтована модель освіти в НУШ пропонує наскрізний процес виховання, невіддільний від процесу навчання [7].

Костянтин Дмитрович відомий засновник нової народної школи [9]. За основу виховання молоді в душі патріотизму і любові до Батьківщини та свого народу Ушинський брав народність. У педагогічній системі Ушинського чільне місце теж посідало вчення про мету виховання, що визначалося ним як підготовка людини до життя та праці, формування у людини почуття обов'язку перед народом, патріотизму. Важливе місце надавав сім'ї, родинному вихованню. Пеершим обов'язком громадянина та батька сім'ї є виховання громадян, корисних для суспільства. Ушинський стверджував, що розрив між вихованням призводить до суперечливостей у педагогічному процесі, зменшує його цілісність та ефективність. Костянтин Дмитрович виступав проти виключення зі школи її виховних функцій та завдань. У НУШ ми бачимо заклик до співпраці з учнями, батьками, сім'єю, партнерство між усіма учасниками освітнього процесу.

Погляди Ушинського на родинне виховання — це велика повага до свого народу. [1] За його словами, «якщо вимерла мова в устах народу, вимер і народ». Педагог був впевнений, що у кожного народу повинна бути школа з викладанням рідною мовою. Ми бачимо у концепції НУШ у серед головних компетентностей володіння і спілкування державною мовою. У НУШ практикується щоденне читання з другом, самостійно, для себе, акцентується на важливості читання для засвоєння всіх наук та оволодіння ключовими компетентностями. У підручниках, створених Ушинським, науковий рівень знань поєднувався з доступністю, яскра-

вістю викладу та служив завданням морального й естетичного виховання, що актуально і в Новій Українській Школі. Вимоги до розвивального характеру навчання К. Д. Ушинський втілював у власних підручниках для початкової школи.

«Дитячий світ» (2 частини) був призначений для підвищеної початкової освіти і поєднував матеріал читання з поясненням та елементарні відомості основ наук. Педагог написав багато творів для читання дітьми. Тут ми бачимо інтеграцію навчання, зв'язок з природою, природовідповідність.

Отже, дослідивши педагогічну спадщину К. Д. Ушинського, ми бачимо актуальність його педагогічних ідей і зараз, у часи втілення реформи НУШ.

Мова, народність, нерозривність виховання та навчання — в умовах агресії та війни проти українського народу це основні джерела формування справжніх патріотів та громадян України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. — К.: Знання, 2003. — 766 с.
2. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. Кн. 1: навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. — К.: Либідь, 2005. — 624 с.
3. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения [Текст]: в 6-ти т. Т. 1 / К. Д. Ушинский; сост. С. Ф. Егоров. — М.: Педагогика, 1988. — 414 с.
4. Ушинський К. Д. Посібник для викладання за «Родным словом» / К. Д. Ушинський // Вибрані пед. твори. — К.: Рад. школа, 1949. — 418 с.
5. Ушинський К. Д. Про користь педагогічної літератури / К. Д. Ушинський // Вибрані пед. твори: у 2-х т. Т. 1. — К.: Рад. школа, 1983. — 496 с.
6. <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
7. https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf
8. <https://h5p.org/h5p/embed/445110>
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki>

ІДЕЇ К.Д. УШИНЬСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Іщенко І.В.,

викладач педагогіки

фахового педагогічного коледжу

Хортицької національної академії

Запорізької обласної ради

Серед плеяди вітчизняних педагогів особливе місце займає постать К.Д. Ушинського — вченого-дослідника, педагога-практика, методиста.

Сфера наукових інтересів К.Д. Ушинського охоплювала питання дошкільного виховання і початкового навчання, розбудови народної школи, підготовки вчителів, дослідження зарубіжної педагогіки тощо. К.Д. Ушинський — автор праць з теорії та історії педагогіки, підручників для початкового навчання. Його педагогічні ідеї актуальні в контексті реформування дошкільної і початкової освіти в Україні.

Питання формування внутрішнього світу дитини є головними в творчості К.Д. Ушинського, його педагогічні принципи засновані на досконалому вивченні психологічних, психічних та фізичних законів розвитку дитини. Базовими в його педагогіці є вимоги відповідності природним можливостям дитини та тим культурним та духовним умовам, в яких зростає дитина. Для К. Ушинського особливою якістю дитини є її моральна вихованість. Моральне виховання повинно бути спрямоване на формування любові до праці, дисциплінованості, почуття обов'язку і відповідальності, власної гідності, громадянського обов'язку, патріотизму та особистісних чеснот — чесності, скромності, правдивості. К.Д. Ушинський визначив фактори, які особливо сильно впливають на виховання особистості: навчання, праця, гра, природа, життя, релігія. Ці ідеї К.Д. Ушинського співзвучні з положенням Концепції «Нова українська школа» щодо місії початкової школи — «різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних

і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок» [1, с. 13]. Першоджерелом формування моральної сторони дитини, так само як і всіх інших її сторін, у житті і у вихованні виступають засоби природи. За твердженням Ушинського, ці засоби є найдоступніші для дитячого сприймання. Головне завдання педагога навчити дітей помічати і спостерігати красу природи. За словами К. Ушинського велике значення на формування моральності дитини справляє гра. У ній формуються всі сторони душі людської, її розум, її серце, її воля. У грі діти випробовують свої сили і вчать самостійності. Через колективну гру здійснюється пізнання і входження у систему суспільних відносин. Гра залишається поряд з учінням провідними видами діяльності в початковій школі. За Концепцією НУШ перший цикл навчання-адаптаційно-ігровий, який передбачає природне входження дитини у шкільне життя, послідовну адаптацію до нового середовища. Значення гри як методу навчання молодших школярів демонструють результати освітнього проекту «Навчання через гру». Основним соціальним фактором і засобом виховання К. Д. Ушинський називає працю. На його думку, вона є джерелом не лише фізичного, розумового і морального вдосконалення, але і існування людини взагалі. Ця думка надзвичайно актуальна для сучасної школи, де спостерігаються намагання обмежити будь яку працю дітей: самообслуговування, чергування в класі тощо.

Вагоме місце в дидактичній системі К. Д. Ушинського займає висвітлення проблем оптимізації пізнавальної активності школярів, емоційності навчання, розвитку мислення і мовлення учнів, забезпечення наступності в навчанні, належної організації самостійної роботи й творчості школярів, шкільного краєзнавства. Надзвичайно важливо те, що вчений не просто проповідував свою дидактику, а дав їй глибоке наукове обґрунтування та класичний взірець втілення на практиці. У цьому відношенні неординарними за своїм дидактичним змістом і методикою є підручники для початкового навчання «Дитячий світ» (1861 р.), «Рідне слово» (1864 р.), які протягом десятиліть не втрачали своєї актуальності. Проблема забезпечення шкіл сучасними засобами навчання не втрачає своєї гостроти і сьогодні. Створення ефективних навчально-методичних комплексів — важливий напрямок діяльності Відділу початкової освіти

імені О. Савченко Інституту педагогіки НАПНУ та видавництва навчальної літератури. Педагоги отримали можливість працювати за кращими підручниками, обираючи їх відповідно навчальним можливостям та пізнавальним інтересам здобувачів освіти, власного педагогічного досвіду, бажання власного професійного самовдосконалення.

За висновком К. Д. Ушинського, повне досягнення навчальної й виховної мети можливе, коли її втілює висококваліфікований вчитель, вихователь. Вимоги до вчителя і його всебічної підготовки сформульовані К. Д. Ушинським чітко та однозначно. Вміння не тільки вчити, а й виховувати любов до своєї професії й прихильне ставлення до дітей, відповідальне ставлення до обов'язків педагога, освіченість, ґрунтовне знання педагогіки і психології, володіння педагогічною майстерністю й педагогічним тактом — ось головні риси справжнього педагога. «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки із живого джерела людської особистості. Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [3, с. 39]. Звичайно, справжній учитель, на думку К. Д. Ушинського, — це той, хто постійно сам вчиться, займається самоосвітою, знайомиться з найновішою педагогічною літературою, підвищує й удосконалює свою кваліфікацію. Саме ця думка пронизує його статтю «Про користь педагогічної літератури».

Найістотнішим недоліком у справі тодішньої народної освіти К. Ушинський вважав нестачу хороших наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків. Свої докладні міркування про підготовку кваліфікованих учительських кадрів для молодших класів він виклав у статті «Проект учительської семінарії» (1861 р.). Разом із цим К. Ушинський обстоював гостру необхідність відкриття й функціонування обширних педагогічних факультетів при університетах.

Реалізуючи положення Концепції НУШ щодо вмотивованого вчителя, «який має свободу творчості й розвивається професійно», в Україні удосконалюється система професійної педагогічної освіти.[2, с. 16]

Майбутні педагоги в закладах передвищої і вищої педагогічної освіти поглиблено вивчають цілий ряд нових дисциплін: «Сучасний урок в початковій школі», «Нові освітні технології», «Методика

роботи з дітьми з ООП», «Діяльнісний підхід у початковій школі», «Теорія і методика розвивального навчання» та інші. Ґрунтовна теоретична підготовка забезпечить конкурентоздатність випускників педагогічних ВНЗ, можливість працювати в різних закладах загальної середньої освіти.

На жаль, вимога К Ушинського до різносторонньої практичної підготовки вчителів в повній мірі не реалізується. Значно зменшено практичний блок підготовки у фахових педагогічних коледжах, що негативно впливає на якість професійної підготовки фахівців початкової освіти. Цей стан речей вимагає від методистів педагогічної практики пошуків нових форм професійного наставництва, тісної взаємодії з закладами освіти-базами педагогічної практики, співпраці з вчителями-наставниками, реалізації ідеї Ушинського про річну практику в школі під керівництвом викладачів-практиків.

Отже, педагогічна спадщина К. Д. Ушинського залишається джерелом нових педагогічних досліджень, програмою практичної перебудови освітнього процесу на принципах народності, науковості, природовідповідності, дитиноцентризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Київ: Видавничий дім «Плеяда», 2017. 206 с.
2. Концепція «Нова українська школа». Рішення колегії МОНУ 27.10. 2016. 36 с.
3. Ушинський К. Твори в 7 томах. Київ: Радянська школа, 1952–1955. Т. 1 с. 39.
4. Ушинський К. Людина як предмет виховання. Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія. Київ: Знання, 2005.с229
5. Ушинський К. твори в 6 томах. Київ: Радянська школа,1952.

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК НУШ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ К. УШИНСЬКОГО

Ткачишин Н.В.,

*магістрант педагогічного факультету,
кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, Україна*

Копчук-Кашецька М.С.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
orcid <http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>:*

*«Навчання саме по собі стає вихованням тільки тоді,
коли досягає найвищої області науки, входить
в світ ідеї і вносить цю ідею через розум в серце людини. Тільки на
цій наукового, а не навчальної
ступені наука набуває моральну силу.»*

К.Д. Ушинський

В цьому дослідженні розглядається специфіка та особливості теперішнього розвитку НУШ за допомогою ідей К. Ушинського. Загалом можемо сказати, що запропонована тема є досить важливою, адже сучасна освіта вимагає нових ідей, особливо в процесі ознайомлення з народною творчістю, що так важливо на сьогоднішній день. К. Ушинський виділяв педагога як пріоритетну постать у ході навчання, тому він має бути належним чином підготовлений до роботи педагога. Передусім учитель повинен бути близький до народу, знати його мову, жити його інтересами.

Суттєву роль у підготовці дитини до життя К. Ушинський відводить моральним якостям. Виховання моралі в дітей потрібно ще з молодших класів реалізовувати постійно та систематично. Таке виховання моралі повинно бути скоординоване на формування у молодших школярів рис моралі та справжніх почуттів таких як: гуманізму, патріотизму, чесності, громадського обов'язку, скромності та ін. Зважаючи на це, дослідження сучасного розвитку

НУШ в контексті ідей К. Ушинського є потрібним і доцільним, особливо на сучасному етапі в умовах воєнного стану.

Розвиток НУШ неможливий без морального виховання молодших школярів. Важливо відзначити, що основними методами і засобами морального виховання дітей молодшого шкільного віку в рамках НУШ є переконання, заохочення та усвідомлення неприйнятних вчинків, власний приклад педагога, а також батьків і старших, правильний режим навчання тощо. Значне місце у моральному вихованні К. Ушинський надавав фізичній праці, вважаючи за необхідне правильно поєднувати її з розумовою працею.

К. Ушинський в межах своїх настанов пропонує залучати молодших школярів до різних видів праці, виходячи з практичних потреб школи і сім'ї: самообслуговування вдома і в школі, допомога батькам по господарству, праця в саду й на городі, допомога вчителям у виготовленні наочного приладдя та інше. Організувати дитячу працю слід таким чином, щоб діти отримували від неї насолоду, не перевтомлювалися [3, с. 261].

Також цей педагог дав велику кількість безцінних порад щодо організації навчально-виховного процесу в початковій школі. Він притримується думки, що для правильної організації навчання дітей, розвитку їх розумових здібностей треба знати їх вікові та індивідуальні особливості, передбачати правильне дозування змісту навчального матеріалу, інтенсивність його для учнів, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості й активності учнів, міцність засвоєння знань, навчання з елементами виховання та ін. Ці дидактичні принципи навчання він детально розробив у своїх творах [1, с. 124].

К. Ушинський вважав, що у ході навчання потрібно розвивати пам'ять — пасивну та активну, використовуючи повторення навчального матеріалу. Проте потрібно уникати заучування, тобто іншими словами зубрити. Неприпустиме перевантаження учнів, перевтома. Водночас навчання не може бути й розвагою. У засвоєнні знань, за К. Ушинським, велике значення має наочність. Діти мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, тому в процесі навчання корисно використовувати всі наочні засоби з тим, щоб органи чуттів брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу [1, с. 124]. Значну увагу приділяв К. Ушинський розробці методики роботи вчителя на уроці, радив запроваджувати різноманітні ефективні методи і способи навчання: пояснення нового

матеріалу, повторення пройденого, вправи, письмові та графічні роботи учнів, індивідуальні й фронтальні форми роботи на уроці, облік знань учнів тощо. Його можна вважати основоположником сучасних платформ, на яких діти навчаються і розвиваються. Зосереджувався він і на питанні реалізації на уроці освітньої та виховної мети навчання. Щоб привчити учнів до самостійної роботи і прищепити їм інтерес до навчання, треба допомагати їм у навчанні, розвивати мислення, виховувати працьовитість [3, с. 261].

Особливого значення К. Ушинський надавав питанням вивчення рідної мови, розвитку в дітей природженої здібності, яку називають даром слова. Для його формування пропонував використовувати усні й письмові вправи, поступово ускладнюючи їх. Навчати дітей рідної мови радив на кращих зразках народної творчості, а також кращих творах письменників. Мова вчителя має бути зразковою, граматично правильною і милозвучною. Для учнів молодших класів велике значення мають книжки для читання. У навчанні грамоти (читання) він відстоював звуковий (аналітико-синтетичний) метод, за яким подав перші уроки письма і читання в своїй книжці [3, с. 261].

Таким чином, педагог — це високоосвічена людина з професійними знаннями, яка віддана своїй професії, постійно вдосконалює свою майстерність, володіє методикою навчання й виховання, є не лише хорошим викладачем, а й добрим вихователем. Він повинен знати психологію дитини, вивчати і добре знати вихованців, бути обізнаним з новими основами педагогіки й будувати свою діяльність на передових досягненнях педагогічної теорії. Ці думки дуже важливі для формування практичної діяльності в НУШ. Сьогодні змусило нас впевнитись, що діяльність К. Ушинського — це базовий фундамент для належного виховання молодших школярів в умовах НУШ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ідеї К. Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної освіти та науки: 1991–2010 рр.: до 185-річчя від дня народження. Одеса, 2010. 124 с.
2. Концепція НУШ. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag.nova-ukrainskashkola>.
3. Сучасні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції. Одеса: Університет Ушинського, 2022. 261 с.

ТЯГЛИСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ВИХОВНИХ ІДЕЙ К. УШИНЬСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ

Лук'янчук Г. Я.,

*ст. викладач
кафедри менеджменту освіти
Волинського ІППО, м. Луцьк*

Особливістю нинішньої освітньої реформи «Нова українська школа» є те, що за багато років функціонування системи української освіти, яка за головне завдання у формуванні особистості молодшої людини ставила якомога більше наповнення її науковими знаннями з різноманітних галузей знань, вона вперше так глибоко змогла торкнутися проблеми максимального врахування індивідуальних особливостей кожного учня. Саме індивідуальні фізичні, психічні, інтелектуальні особливості кожної дитини в освітньому процесі є відправною точкою і орієнтиром в світ формування цілісної особистості зі здатністю критично мислити, людини-інноватора, що буде позитивно змінювати світ та саморозвиватися для конкурентного самовдосконалення, патріота, що здатен до самопожертви задля вищих ідей, цілей заради когось чи чогось важливого для себе, для розвитку української національної держави, для інших людей.

Зміна знанневої парадигми на компетентнісну вимагає не лише приведення в інтегровану систему знань з різних предметів задля створення цілісної картини навколишнього світу, але й створення умов для практичного використання набутого знанневого досвіду в своїй життєдіяльності через формування та розвиток так званих «м'яких» навичок. Формування адаптивності до вимог навколишнього світу, створення власної успішності, здатність усвідомлено розвивати кар'єрний шлях у власному житті та емпатійно ставитись до інших показує, наскільки гуманістичною є провідна виховна, як складова освітньої, мета та основний принцип нинішньої реформи — людино- та дитиноцентризм.

«Педагогічна антропологія» К. Ушинського звертається до усвідомлення та аналізу сутності природи людини, особливостей

розвитку її зовнішнього і внутрішнього світу, вивчає закономірності зв'язку зовнішніх впливів на формування внутрішнього духовного світу особистості учня, наголошуючи на виховному впливі середовища буття людини на формування її світоглядних цінностей і моральних якостей. Вчений наголошував на важливості психологічних особливостей дитини та здатності педагога на цій основі вибудовувати індивідуальний підхід до дитини, як унікального індивіда, поєднуючи педагогіко-філософський погляд на процес пізнання світу кожним учнем. В Новій українській школі педагог вибудовує індивідуальну траєкторію розвитку кожного учня, що робить його унікальною та неповторною особистістю, самотньою індивідуальністю.[3]

Диференціюючи методи навчання для різних педагогічних ситуацій і з різними учнями, К. Ушинський у «Педагогічній антропології» намагається показати вагомість практики та вміле поєднання її з основами теорії науки, що нині трансформується в компетентнісно- та особистісно-орієнтований підходи в НУШ. Гуманістична спрямованість педагогіки Костянтина Дмитровича Ушинського через два століття залишається провідною ідеєю педагогіки, закономірності якої намагався довести вчений, по сьогодні є ідеологічним вектором педагогічної діяльності сучасного вчительства. Його боротьба з приниженнями та обмеженнями для неросійських народів в тодішній імперії показує, що вікове прагнення українства (він завжди ідентифікував себе українцем і наголошував на цьому) до гуманності та індивідуалізму в педагогіці залишається і донині не виконаним важливим завданням української освіти для ідентифікації української нації у світі та утвердження та розвитку української національної культури.

Отже, педагогічні ідеї українського вченого світового рівня Костянтина Ушинського сьогодні, як ніколи, показують нам вікову тяглість педагогічних закономірностей у процесі здобуття освіти на основі максимального врахування індивідуальних особливостей на ціннісній основі, що є перспективним вектором побудови освітньої системи педагогічної роботи в різні часи та в різних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологічна спадщина К.Д. Ушинського /За ред. Г.С. Костюка. К.: Радянська школа, 1963.— С. 151–165.

2. Використання педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодні <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-pedagogicnih-idej-kd-usinskogo-v-osviti-sogodenna-205128.html>
3. Княжева І.А. Спадщина К.Д. Ушинського в сучасній професійній підготовці майбутніх педагогів. Наука і освіта: наук.-практ. журнал, 2008. № 8–9. С. 154–158. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/5787?locale=uk>

СТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ К.Д. УШИНЬСЬКОГО

Ніколаєнко Я. М.,

*науковий співробітник
відділу науково-освітніх
інформаційних ресурсів*

*Державної науково-педагогічної бібліотеки України
ім. В. О. Сухомлинського НАПН України
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5959-8161>*

З березня 2023 року, згідно Постанови Верховної Ради України Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках від 17 грудня 2021 року № 1982-IX, на державному рівні урочисто відзначається пам'ятна дата 200-річчя педагога, шкільного реформатора Костянтина Ушинського[1]. Подальший розвиток педагогічної думки в Україні, проектування сучасного освітнього середовища неможливо без переосмислення цінного досвіду педагогів минулого. Костянтин Ушинський (1824–1870) — видатний український педагог, основоположник педагогічної науки і народної школи.

Одним із важливих компонентів формування сучасного освітнього середовища є система впливів і умов формування особистості, а також система можливостей для розвитку особистості у соціальному та просторово-предметному оточенні. В зв'язку з цим цікаво розглянути світоглядні концептуальні засади педагогічних поглядів К. Ушинського, в основу яких було покладено: ідею народності в суспільному вихованні; вивчення рідної мови; прищеплення любові до праці; виховання почуття патріотизму; особистий приклад вчителя; опора на християнські заповіді, які є загальнолюдськими цінностями.

Головною ідеєю виступає теза про єдність навчання і виховання [5, 110–126 (446) с.]. Ушинський виходив з того, що не існує єдиної універсальної системи виховання, яка б задовольняла усі вимоги щодо виховання і була б спільною для всіх народів. Спираючись на свій історичний шлях, особливості менталітету і традиції кожна нація виробляє власну виховну систему з притаманними тільки їй ознаками.

Таким чином, робить висновок автор, національна система повинна створюватися з урахуванням історії народу та його характеру, що є досить важливим і актуальним в Україні в теперішній час.

Поєднання антропологічних наук (анатомії, фізіології і патології людини, психології, логіки, філології, географії, статистики, економіки і історії) на думку вченого, дасть можливість при організації освітнього середовища знайти методи впливу на дитину і формування її особистості. «Якщо педагогіка хоче всебічно виховати людину, то спершу повинна всебічно пізнати її» [2,148].

Важливий елемент створення сучасного освітнього середовища ми зустрічаємо в ідеї К. Д. Ушинського про народність виховання. «Народ без народності — тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і знищитися в інших тілах, що зберегли свою самобутність. особливість ідеї — принцип життя» [3, 43]. Народність є сполучною ланкою, за допомогою якої нові покоління мають зв'язок з поколіннями пройдешніми. Основні положення принципу народності, за Ушинським передбачають: наявність власної національної системи виховання; врахування досвіду народу у справі виховання; особлива ідея про людину, яка відповідає народному характеру; народні вчителі. Народність веде до консолідації та формування історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті.

Основний принцип народності, на думку К. Ушинського, — виховання і навчання рідною мовою. Особистість, яка не володіє рідною мовою, коли виросте, не зрозуміє народ, його звичаї і гоніння, залишиться людиною без природнього зв'язку з Батьківщиною. «Відберіть у народу все — і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови — ніколи: вимерла мова в устах народу — вимер і народ» [4, 121–133]. Дослідження педагогічної спадщини К. Ушинського свідчить, що навчання рідної

мові має такий зміст: розвинути у дітей природжену здібність дар слова, свідоме оволодіння нею таємницями рідної мови, засвоєння граматичних законів мови в їх логічній системі.

Визначальними засобами морального виховання К. Д. Ушинський вважав особистий приклад вчителя, переконання, уміле поводження з учнями, правильний режим дня.

Отже педагогічна спадщина К. Д. Ушинського зберігає дієвість і в умовах проектування сучасного освітнього середовища, враховуючи його ідеї сучасне освітнє середовище має сприяти вихованню особистості, яка б володіла та навчалася рідною мовою, була обізнана з національною культурою, поважала українські традиції, звичаї, обряди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Додаток № 2 до Постанови Верховної Ради України « Пам'ятні дати та ювілеї 2023 року» від 17 грудня 2021 року № 1982-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-20#Text> (дата звернення: 25.01.2023)
2. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології [Текст]: / К. Д. Ушинський // Твори: У 6-ти т.— К.: Радянська школа, 1954.— Т. 5—432 с.
3. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т.— К.: Рад. школа, 1983.— Т. 1.— С. 43–103.
4. Ушинський К. Д. Рідне слово // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т.— К.: Рад. школа, 1983.— Т. 1.— С. 121–133.
5. Ушинський К. Д. Три елементи школи [Текст]: / К. Д. Ушинський // Твори: У 6-ти т.— К.: Радянська школа, 1954.— Т. 1—446 с.

НАУКОВО-ХУДОЖНІ ТВОРИ К.Д. УШИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Русенюк С.Р.,

студентка III курсу

відділення «Початкова освіта»

Лагола І.М.,

викладач-методист

КЗ ЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж

імені Маркіяна Шашкевича»

Сучасна школа, як і суспільство загалом, переживає складний період реформування, коли здійснюється рішучий поворот до особистості школяра. Така школа повинна поважати власну гідність кожного учня, його індивідуальну життєву мету, запити й інтереси, створювати сприятливі умови для самовизначення, самореалізації та розвитку особистості школяра.

Ключова зміна для учнів в НУШ стосується підходів до навчання та змісту освіти. Адже мета НУШ — виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Навчальна діяльність на уроках покликана не просто дати учням суму знань, умінь і навичок, а формувати в них компетентність як загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, отриманих завдяки навчанню [2].

Замість запам'ятовування фактів та понять учні набувають компетентностей. Це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну або подальшу навчальну діяльність [3]. Компетентність не зводиться тільки до знань чи тільки вмінь. Компетентність є сферою відносин, що існують між знанням та дією в людській практиці.

Компетентність — якість особистості, її певне надбання, що ґрунтується на знаннях, досвіді, моральних засадах. Вона проявляється в критичний момент завдяки вмінню знаходити зв'язок

між ситуацією та знаннями, у прийнятті адекватних розв'язань нагальної проблеми [4].

Пізнавальна компетентність — сукупність здібностей учня в сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними пізнаваними об'єктами [5]. Пізнавальна компетентність як продукт освітньо-виховної діяльності є динамічною комбінацією знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, узагальненням діяльнісного досвіду.

Пізнавальну компетентність учнів початкової школи можна формувати на уроках літературного читання через науково-пізнавальні твори відомого письменника-педагога К. Ушинського. Короткі розповіді К. Ушинського для дітей відрізняються майстерністю популяризації, умілим використанням фольклорних традицій, небагатослівна повчальність досягається в них ретельним відбором деталей, чіткістю і ясністю думки.

Пізнавальні оповідання К. Ушинського про навколишній світ розширюють знання учнів про рослинний і тваринний світ, дають їм можливість порівнювати та досліджувати явища, описані в творах, у реальному житті. Це є підставою для реалізації діяльнісного підходу в освіті та формування ключових компетентностей і наскрізних умінь.

Використовуючи зміст оповідання «Гадюка» К. Ушинського, вчитель подає учням інформацію пізнавального змісту, зокрема, чим відрізняються вужі від гадюк: «У вужа є в роті невеликі гострі зуби, він ловить мишей і навіть пташок і, мабуть, може прокусити шкіру, але немає отрути в цих зубах, і укусу вужа абсолютно нешкідливий». А змія «чорна, велика, без тих жовтих смужок, що видно у вужа біля голови. Таку змію звуть у нас гадюкою» [6]. К. Ушинський розповідає про різні трагічні випадки, коли гадюка кусала людей та тварин. Але поряд з цим автор подає цікаву інформацію про те, як тварини можуть собі допомогти. Так, наприклад, собаки знають особливу траву, якою вони лікуються під час укусу гадюки: «Два тижні він [Бровко] бродив по лісах, шукав лікувальну траву і вижив» [6]. Отже, зміст даного оповідання розширює і уточнює знання учнів про плазунів та одночасно вчить дітей правильної безпечної поведінки.

К. Ушинський вважав, що автору наукових дитячих книг необхідно тонко відчувати психологію дітей, інтереси і пізнавальні здібності та не перевантажувати їх матеріалом. Головним завданням дитячої книги, стверджував письменник, є прагнення викликати в дітях емоційне відношення до знань, збуджувати інтерес до предмету і бажання дізнатися якнайбільше, навчити ставити запитання і самостійно мислити. Саме таким є зміст оповідання «Діти в гаю», яке носить одночасно і пізнавальний, і моральний зміст. Шукаючи когось, щоб погратися, брат і сестра звертались з таким проханням до мешканців гаю, але ті, як з'ясувалось, мали свої обов'язки: жук повинен знайти собі обід; жовта волохата бджола збирала мед; мураха тягнула соломинку втричі більшу за себе і поспішала будувати своє хитре житло; білка махнула пухнастим хвостом і відповідала, що вона повинна запастися горіхами на зиму; голуб будував гніздо для своїх маленьких діток; сиренький зайчик біг до струмка вмити свою мордочку; біла квітка суниці під сонцем готувала свою соковиту, смачну ягоду; крихітна красива вільшанка ловила комах для своїх діток; навіть у струмка стільки роботи, що голова йде обертом: співає людям і тваринам, пере білизну, крутить млинові колеса, носить човни і гасить пожежі [7, с. 5]. Діти зробили висновок, «що їм краще було б піти спочатку до школи, а потім вже, на зворотній дорозі, зайти в гай, адже тільки тому приємно відпочити і бавитися, хто попрацював і зробив все, що зобов'язаний був зробити» [7, с. 6].

Цікавими та пізнавальними для дітей є оповідання К. Ушинського про рослинний світ, в яких поєднуються багатство і точність наукових відомостей з яскравістю фарб і живописних картин. Оповідання «Бджілки на розвідці» знайомить учнів з ознаками ранньої весни: «Настала весна. Сонце зігнало сніг із полів. У поживклій торішній травичці з'явилися свіжі яскраво-зелені стеблинки. Бруньки на деревах розгорнулися і випустили молоденьке листячко» [7, с. 2]. Діти дізнаються про те, що бджілки, які пробуджуються навесні, вилітають в пошуках солодкого соку, адже за зиму вони зовсім зголодніли. Автор веде розповідь у формі діалогу бджілок з різними деревами, зокрема, з яблунькою та вишнею. Малі читачі дізнаються, що ці дерева навесні розквітають рясним цвітом, але для цього їм потрібно тепло, а перед цим їхні «квіти ще заховані в бруньки» [7, с. 2]. Автор розширює знання дітей про рослини навесні, розказуючи, що крім дерев розквітають і квіти. Бджілок

врятувала від голоду темно-синя квітка — фіалка, «вона розкрила бджілкам свою чашечку, повну запашного солодкого соку» [7, с. 2].

«К. Ушинський — письменник, як і К. Ушинський — педагог зосередив думки і почуття дітей переважно на предметах навколишнього життя і спонукав їх робити висновки самостійно, без примусу. В цьому зміст і стиль оповідань Ушинського — письменника особливо наочно визначається методом Ушинського — педагога» [1]. Спонукаючи учнів робити висновки, письменник поступово ускладнює зміст своїх творів науково-пізнавальним змістом. Саме таким є оповідання «Історія однієї яблуньки», в якому автор поступово розкаже дітям про ріст та розвиток дерева. Спочатку письменник розповідає дітям про умови проростання насіння: «...коли сонечко пригріло мокру землю, зерно стало проростати: пустило вниз корінець, а догори вигнало два перших листки» [7, с. 8]. Далі йде опис зародження бруньок та листочків: «З поміж листочків вибігла стеблинка з брунькою, а з бруньки, нагорі, вийшли зелені листочки. Брунька за брунькою, листочок за листочком, гілочка за гілочкою — і років через п'ять гарненька яблунька стояла на тому місці, де впало зернятко» [7, с. 8]. На цьому історія деревця не закінчилась, адже письменник пояснює учням тему щеплення дерев: «Зрізав садівник всю зелену верхівку деревця, залишив один пеньок, та й той ще розщепив зверху; в тріщину встромив садівник молодий пагін від хорошої яблуні; закрив рану замазкою, обв'язав ганчіркою, обставив нову прищіпку кілочками» [7, с. 9]. Закінчується оповідання ще одним цікавим пізнавальним фактом — як з одного сорту дерева можна вивести інший: «до осені із зав'язі стали яблука; та не дикі кислиці, а великі, рум'яні, солодкі, розсипчасті!» [7, с. 9]. Прочитавши це оповідання, учні доходять висновку про те, що в природі все взаємопов'язано, а також яку користь може принести людина природі.

Формування пізнавальної компетентності молодших школярів пов'язана з їхньою пізнавальною активністю, яка має значний вплив на формування особистості, на внутрішньому переконанні учнів потреби творчого пізнання дійсності, вміння формулювати пізнавальні знання та завдання. Саме цьому сприяють науково-художні твори письменника-педагога К. Ушинського, які дають можливість молодшим школярам пізнавати, досліджувати навколишній світ та робити певні висновки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гадзало Г. Літературні шедеври К.Д. Ушинського в розвитку духовності дитини. Режим доступу [https://revolution.allbest.ru/pedagogics/01225425_0.html]
2. Гуцан Л.А. Компетентісний підхід у сучасній освіті. Режим доступу: [<https://core.ac.uk/download/pdf/19905916.pdf>].
3. Концепція нової української школи. Режим доступу [<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>].
4. Лейко С.В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. Режим доступу [https://kulbabska.com/images/catalog/pdf/students/5_kurs/lejko_s_v.pdf].
5. Формування навчально-пізнавальної компетенції. Режим доступу [https://stud.com.ua/167181/pedagogika/formuvannya_navchalno_piznavalnoyi_kompetentsiyi].
6. Ушинський К. Розповіді про тварин. Режим доступу [<https://ukrsbaby.ru/rizne/video-ta-kgi/31954-k-ushinskogo-rozpovidi-pro-tvarin-chitati-onlajn.html>].
7. Ушинський К.Д. Чотири бажання: казки та оповідання для дітей / К.Д. Ушинський; пер. з рос. О.П. Макаренко. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2012. 36 с.

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ІСТОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ: ДО 300-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
(1722–1794)**

*Збірник тез
всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю*

Обкладинка, верстка:
Ладоņa К. Ю.

Видавництво «Педагогїчна думка»
04053, м. Київ, вул. Сїчових Стрїльцїв, 52-а, корп. 2
Тел./факс (044) 481-38-82, 481-38-85
book-xl@ukr.net
4813585@ukr.net

Свїдоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавцїв, виготовлювачїв,
розповсюджувачїв видавничої продукцїї
Серїя ДК № 3563 вїд 28.08.2009